MAGYAR KÖNYVSZEMLE

AKADÉMIAI KIADÓ BUDAPEST
1960

MAGYAR KÖNYVSZEMLE, 76. ÉVF. 4. SZÁM 361—480. l. BUDAPEST, OKT.—DEC.

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGÁNAK FOLYÓIRATA

Megjelenik negyedévenként

Felelős szerkesztő
KŐHALMI BÉLA

Szerkesztő bizottság
DEZSÉNYI BÉLA (helyettes szerkesztő), HARASZTHY GYULA, JÓBORÚ MAGDA, KOVÁCS MÁTÉ, MÁTRAI LÁSZLÓ, MEZEY LÁSZLÓ, SZEKERES PÁL, V. WALDAPFEL ESZTER

E szám munkatársai: KOVÁCS MÁTÉ, tanszékvezető egyetemi tanár, DOBOS PIROSKA, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár munkatársa, KATSÁNYI SÁNDOR, a ceglédi járási könyvtár munkatársa, NAGY DEZSŐ a ceglédi Kossuth Múzeum igazgatója, CSAPODI CSABA, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának osztályvezetője, HAJNAL GÁSPÁR, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának munkatársa, KENÉZ GYŐZŐ, az Országos Levéltár munkatársa, RÓZSA GYÖRGY, a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Múzeum munkatársa, HEREPEI JÁNOS, ny. múzeumigazgató, VEREDY KATALIN, az Országgyűlési Könyvtár munkatársa, BÜKY BÉLA, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának munkatársa, BESENYEI ANDORNÉ, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, STEFAN KOTARSKI a varsói Földrajzi Intézet Könyvtárának igazgatója, ERDŐDY FERENC, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának munkatársa, SASVÁRY DEZSŐ, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, VEREDY GYULA, az Országos Széchényi Könyvtár osztályvezetője, DEZSÉNYI BÉLA, az Országos Széchényi Könyvtár főosztályvezetője, NAGYDIÓSI GÉZÁNÉ, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, REGULI ERNŐ, a szegedi Egyetemi Könyvtár osztályvezetője, TOMBOR TIBOR, az Országos Széchényi Könyvtár osztályvezetője, GOMBOCZ ISTVÁN, az Országos Széchényi Könyvtár osztályvezetője, RÓZSA GYÖRGY, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának igazgatója, KECSKEMÉTI ISTVÁN, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, WALLESHAUSEN GYULA, az Agrártudományi Egyetem Központi Könyvtárának osztályvezetője, DÁNIEL GYÖRGY, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, J. HAJDÚ HELGA, az Országos Széchényi Könyvtár főosztályvezetője, VÉRTESY MIKLÓS, a budapesti Egyetemi Könyvtár osztályvezetője, F. WENDELIN LIDIA, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, SIMON MÁRIA ANNA, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának munkatársa, H. IZSÓ LIVIA, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa.

Szerkesztőség: Budapest, VIII., Múzeum körút 14—16. Telefon: 134—400
Előfizetéseket az Akadémiai Kiadó Terjesztési Osztálya vesz fel
(Budapest, V., Alkotmány utca 21.)

KOVÁCS MÁTÉ

A magyar könyv- és könyvtárkultúra a szocializmus kezdeti szakaszában

(Második közlemény)

6. Végső soron a *kiadványok* minőségében és mennyiségében, tehát tartalmában és tárgyi megjelenésében, számában, terjedelmében és példányszámában öltöttek testet azok a politikai és gazdasági, társadalmi és művelődési célkitűzések és erőfeszítések, amelyek hazánkban az új szocialista művelődést s benne a szocialista könyvkultúrát lépésről lépésre kialakították. E másfél évtized során megjelent *könyvek* és más önálló kiadványok számszerű adatai szembetűnően tanúsítják, hogy itt valóban s egészében véve bátor és sikeres forradalmi előreugrás történt: a magyar könyvkultúra, amely a kapitalizmus idején hazai társadalmi viszonyainkhoz képest is, a fejlettebb külföldi országok könyvkultúrájához képest is egyaránt elmaradott volt, alig egy évtized leforgása alatt világviszonylatban is jelentős előrehaladást tett.[41] S ha mindezideig nem is küszöbölhette ki teljes egészében az évszázadokon át előállott lemaradásokat, valóban a legjobb úton van ahhoz, hogy országunk viszonylag rövid időn belül e téren is az emberi fejlődés élvonalába kerüljön. Erre a fejlődés egyre tervszerűbbé válása és egyre gyorsuló üteme a biztosíték.

A másfél évtized alatt elért fejlődés legfontosabb *mennyiségi* adatairól, főirányairól, üteméről s annak ingadozásairól a túloldali összefoglaló táblázat nyújt tájékoztatást:[42]

[41] BARKER, R. E.: *Le livre dans le monde.* Paris. 1957. Unesco. 24—25. l. szerint Magyarországon 1953-ban 1 millió lakosra 341 könyvnek tekinthető kiadott mű jutott. Ennél kedvezőbb eredményt csak Hollandia (673), Svájc (649), Ausztria (558), Brazilia (512), Svédország (469), Portugália (461), Csehszlovákia (455) és Anglia (375) ért el. Magyarország tehát e tekintetben a 9. helyen állott. Valamivel kedvezőtlenebb a helyzet a könyvek egy főre eső példányszámát illetően. Magyarországon a vizsgált időszakban a könyvnek tekinthető művek összes példányszámából egy-egy lakosra nem egészen 2 esett. A közölt adatok szerint ennél kedvezőbb eredményt ért el akkor 11 ország, éspedig: Anglia (5,7), Finnország (5), a Szovjetunió (3,5), Hollandia (3,1), Norvégia (3), Svédország (2,9), Belgium (2,9), Svájc (2,5), Bulgária (2,5), Franciaország (2,3), a Német Szövetségi Köztársaság (2,2). Az azóta eltelt évek során ez az arány főként a szocialista országok javára jelentékeny mértékben eltolódott.

[42] Könyvkiadásunk statisztikai alapadatait a következő kiadványokból merítettük: *Az új magyar könyvkiadás tíz éve, 1945—1955.* (Összeáll.: BAK János.) Bp. 1956. SZABÓ Endre: *A könyvkiadás fejlődése.* Statiszt. Szle. 1959. 4. sz. 419—429. l. *Statisztikai évkönyv. 1958.* Bp. 1960. 333—335. l. PARAGH László: *Állami tankönyvkiadásunk tíz éve.* Pedagóg. Szle. 1959. 7—8. sz. 695—705. l. PROPPER László: *A hazai szótárkiadás helyzete.* Magy. Tudomány. 1960. 2. sz. *Magyarország művelődési viszonyai, 1945—1958.* Bp. 1960. E közlésekben közreadott adatok egyes esetekben azonban eltérnek egymástól. A legújabb adatokat *A magyar könyvkiadás. 1945—1959.* (Összeáll.: BAK János) Bp. 1960. c. új kiadvány közli, amely e tanulmány nyomdai szedése közben jelent meg.

a) AZ ÖSSZES KIADVÁNYOK

száma, példányszáma, ívszáma, átlagos példányszáma és ívterjedelme (az időszaki kiadványok kivételével):

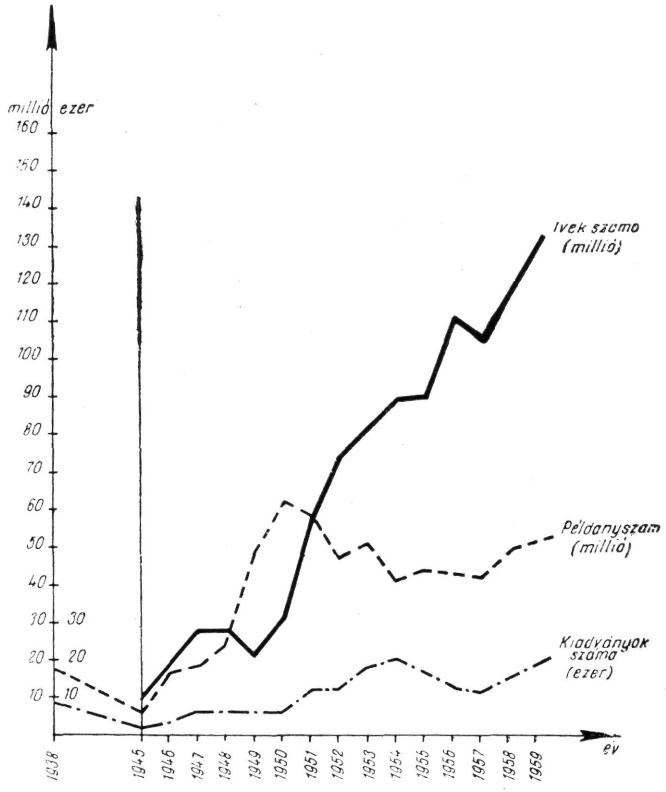
Év	Kiadványok			átlagos	
	száma	példányszáma	ívszáma	példány-száma	ív terjedelme
		ezer	ezer	ezer	
1938	8,156	17,272,0	—	2,1	—
1945	1,609	6,075,7	9,362,3	3,8	5,8
1946	3,602	16,063,1	18,279,2	4,5	5,1
1947	6,307	18,999,3	27,973,8	3,0	4,4
1948	6,674	23,761,8	28,209,2	3,6	4,2
1949	6,124	48,026,1	21,680,1	7,8	3,5
1950	6,441	62,323,4	31,207,5	9,7	4,8
1951	12,229	58,665,9	57,238,7	4,8	4,7
1952	15,040	48,172,4	75,354,3	3,2	5,0
1953	18,767	51,078,5	112,993,6	2,7	6,0
1954	20,693	41,361,2	131,730,8	2,0	6,4
1955	17,507	44,389,9	128,369,0	2,6	7,3
1956	13,961	43,361,2	111,655,4	3,1	8,0
1957	12,286	42,760,8	105,963,2	3,5	8,6
1958	15,030	47,478,7	115,682,4	3,2	7,7
1959	19,812	52,872,6	133,719,2	2,7	6,7
1945—59	176,082	605,840,6	1,109,418,7	3,4	6,3

A táblázat adatai számszerűen is képet adnak arról a rendkívüli fejlődésről, amit a magyar könyvkiadás az elmúlt másfél évtized során valóban elért. A második világháborút megelőző utolsó békés év adataihoz képest a kiadott művek száma több mint kétszeresére, az elkészült összes példányok száma pedig több mint háromszorosára emelkedett. A kiadványok évi összefoglaló adatai azonban azt is jelzik, hogy ez a fejlődés nem mindig volt egyenletes: a kiadványok számának, példányszámának és ívterjedelmének, valamint átlagos példányszámának és átlagos ívterjedelmének alakulása nem mindig haladt egymással párhuzamosan. Az eltérések egyfelől a kapitalista és a szocialista könyvkiadási politika alapvető különbségéből, közelebbről a kiadványféleségek összetételének gyökeres megváltozásából adódnak. Másfelől a könyvkiadás forradalmi átalakulását kísérő egyes átmeneti túlzásokban, tervszerűtlen ingadozásokban lelik magyarázatukat.

A *kiadott művek* száma a második világháború befejezését közvetlenül követő két esztendőben még rendkívül alacsony volt. Ez is mutatja azt a pusztulást, amit a második világháború Magyarországon az élet minden területén okozott. Az ezt követő négy évben (1947—50) a művek száma 6,124—6,674 között mozgott. Tehát a kapitalizmus viszonyai között, sőt még az államosítás első két évében sem érte el a második világháború előtti utolsó béke év szintjét. Csak az állami könyvkiadás harmadik évében (1951), a nagyüzemi szocialista kiadói rendszer kialakítása után ugrott fel egyszerre a háború előttinek másfélszeresére. A következő négy évben (1952—55) az emelkedés tovább tartott s általában megközelítette vagy meghaladta a második világháború előtti kiadványok számának kétszeresét, sőt egyes években a két és

félszeresét is. Az 1956-i zavarok a fejlődést 1956-ban és 1957-ben jelentős mértékben megakasztották, sőt visszavetették. Ezt követően viszont fokozatosan emelkedő irányzatot mutat a művek száma s azok példányszáma egyaránt.

A kiadványok együttes *példányszáma* gyorsabban s valamivel egyenletesebben fejlődött. Már az ujjáépítés második évében (1946) megközelítette, a harmadik évben (1947) pedig túl is haladta a két világháború közötti szinvonalat. Az államosítást követő években (1949—53) az 1938. évinek háromszorosa körül (48—62 millió), az 1954—57. években pedig az 1938. évinek két és félszerese körül mozgott. A legutóbbi években újból erősen emelkedő irányzatot mutat.

1. ábra. A kiadványok számának, példányszámának és az ívek számának aránya

A kinyomott *összes ívek* száma s ennek megfelelően természetesen a kinyomott szövegek összterjedelme viszont átmeneti visszahajlásoktól eltekintve emelkedett. Ez az emelkedés sem volt ugyan mindig egyenletes. Pl. 1947-ben az ujjáépítés harmadik évében meghaladta az 50%-ot is. Az államosítás utáni első években pedig (1951—53) a növekedés ugrásszerűen 30—50% között váltakozott. Egészben véve azonban következetesen emelkedő jellegű volt. Ezt azért kell külön kiemelni, mert végeredményben a felhasznált papírmennyiség határozta meg a könyvkiadás összterjedelmét. A

művek számának és példányszámának kisebb vagy nagyobb ingadozása csak azt jelenti, hogy a hazai gyártásból és a behozatal útján rendelkezésre álló és évről évre jelentős mértékben növekedő papírmennyiséget a mindenkori könyvkiadási politika elgondolásainak megfelelően hogyan használták fel: több vagy kevesebb művet egyenként kisebb vagy nagyobb terjedelemben, művenként kisebb vagy nagyobb példányszámban jelentettek meg. Szóval a művek száma és példányszáma elosztás és beosztás következménye volt. A kiadványtermelés fokozatos növekedésének viszonylag legmegbízhatóbb mutatója a kinyomott ívek száma, feltéve természetesen, hogy időközben az ívek nagyságában és a kinyomott szövegek egy ívre eső átlagos terjedelmében számottevő változás nem következett be, vagyis a szövegszedés átlaga nem vált ritkábbá vagy sűrűbbé.

A kiadványok számának, a példányszámoknak és a kinyomott ívek számának egymáshoz viszonyított alakulását az 1. ábra szemlélteti.

b) A KIADVÁNYFAJTÁK

aránya a fejlődés egyes éveiben (az időszaki kiadványok nélkül)

A kiadvány jellege	Év	A kiadványok		Átlagos példányszáma (ezer)
		száma	példányszáma (ezer)	
Könyv	1946	1,128	6,792,8	6,0
	1950	1,880	20,148,5	10,7
	1955	2,748	22,855,0	8,3
	1959	2,818	31,254,0	11,1
Füzet	1946	1,741	6,886,6	4,0
	1950	2,339	40,465,1	17,3
	1955	2,459	9,622,5	3,9
	1959	3,434	8,514,8	2,5
Jegyzet	1946	57	28,9	0,5
	1950	1,130	315,1	0,3
	1955	6,713	1,780,6	0,3
	1959	7,458	2,748,7	0,4
Különlenyomat	1946	249	115,4	0,5
	1950	750	292,0	0,4
	1955	1,589	426,2	0,3
	1959	3,922	518,9	0,1
Zenemű	1946	246	162,1	0,7
	1950	336	889,5	2,6
	1955	425	760,3	1,8
	1959	529	1,409,5	2,7

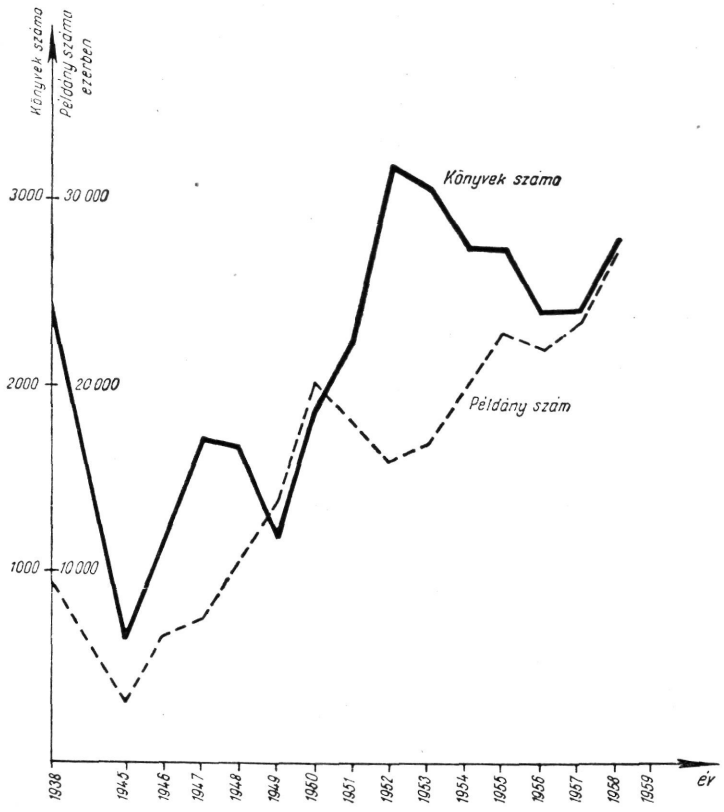
A kiadványoknak az egyes *kiadványfajták* szerint való megoszlása és a megoszlás egymáshoz viszonyított mozgása az összefoglaló mennyiségi adatokhoz hasonlóan jellemző fényt vet az új magyar könyvkultúra alakulására. A könyvek, füzetek (brosurák), jegyzetek, különlenyomatok és zeneművek arányának és az arányok változásának adatai hasznos támpontot adnak az alapvető kérdés: a művek tartalmi összetételének és változásainak megvilágításához is. Mivel a teljes adatsor közlése csak megnehezítené az áttekintést, azért ezúttal csak négy esztendő adatait emeljük ki. A fejlődés főirányait e négy év adatai is jól érzékeltetik. E négy év közül az első (1946) a háborús pusztulás mélypontja után az első teljes év, amely megközelítően a két világháború közötti kapitalista könyvkiadás megoszlási arányait jelzi. A második (1950) az állami könyvkiadás első teljes éve. A harmadik (1955) az 1956-os átmeneti válság előtti utolsó teljes év. A negyedik (1959) már a szocialista könyvkiadás kiegyensúlyozottabb arányait mutatja.[43]

A táblázatból az első tekintetre is kitűnik, hogy a megkülönböztetett öt kiadványfajta a művek számának, példányszámának és ívszámának alakulását, valamint az átlagos példányszámot illetően jelentős eltéréseket mutat. A művek száma tekintetében a könyvek, füzetek és zeneművek fejlődése lényegében könyvtermelésünk egészének fejlődési arányait követi. A jegyzetek és különlenyomatok száma viszont az egészen belül fokozatosan erőteljesen emelkedett. A példányszámok tekintetében egyenletesen alakult a könyveké, a zeneműveké és a különlenyomatoké, kiugró a jegyzeteké, és nagyarányú átmeneti emelkedés után alacsonyabb szinten állandósult a füzeteké. Az átlagos példányszám átmeneti emelkedés után alacsonyabban, de a kezdeti állapothoz képest számottevően magasabb színvonalon állapodott meg a könyvek, füzetek, zeneművek esetében, és némileg csökkent a jegyzetek és különlenyomatok csoportjában.

Természetesen a kiadványok mennyiségi adatainak nagyarányú és nemegyszer következetlennek tűnő ingadozása lényegében és szükségképpen az alapvető *minőségi*, elsősorban *tartalmi változások* egyenes következménye: a másfél évtized alatt végbement forradalmi átalakulás alapvető követelményeinek és velejáróinak együttes jelentkezésében leli a magyarázatát. Mindenekelőtt abban, hogy a polgári könyvkultúrából a szocialista könyvkultúrába való átmenet során tartalmánál, ill. rendeltetésénél fogva szükségtelenné vált és több-kevesebb gyorsasággal megszünt több, addig nagy számban és nagy tömegben megjelenő kiadványféleség. A ponyva kiadása pl. amiből 1938-ban még 415 kiadvány 4 830 000 példányban jelent meg, előbb fokozatosan megritkult, majd teljesen abbamaradt. Az államosítások előrehaladtával és az államigazgatás átszervezésével a különféle kapitalista vállalati, társulati és közigazgatási jelentések, jegyzőkönyvek és zárszámadások feleslegessé váltak, pedig ezekből 1938-ban még 783 kiadvány 462 000 példányban látott napvilágot. A különféle iskolák nyomtatott értesítőinek kiadása is elmaradt, holott ezek száma 1938-ban 647, példányszáma pedig 330 000-et tett ki. Másrészt a szocializmus felé haladó magyar társadalom újonnan jelentkező igényeinek kielégítésére, az új politikai, gazdasági és kulturális célkitűzések támogatására (technika, iparok, üzemgazdaság stb.) több területen

[43] A magyar könyvstatisztika a nyomtatott (nem sokszorosított) kiadványok közül a 64 oldalt meghaladó terjedelműeket könyvnek, az azon aluliakat füzetnek tekinti. Jegyzetnek számít bármilyen sokszorosított oktatási segédeszköz s más sokszorosított kiadvány is, a terjedelemre való tekintet nélkül.

nagy számú és nagytömegű új kiadványféleségek megjelentetésére volt szükség. Ez szükségképpen azt eredményezte, hogy egyes kiadványféleségek száma a könyvkiadás átlagos fejlődési ütemét jóval meghaladta. Így a politikai és szakmai jellegű füzetek száma, még inkább példányszáma pl. 1950—54 között kiugró mértékben megnőtt. Az általános és középiskolai, valamint a felsőoktatási reform következtében a tankönyvek és jegyzetek száma jelentősen

2. ábra. A könyvek száma és példányszáma

emelkedett. A folyóiratok, évkönyvek számának növekedése és terjedelmének bővülése lehetővé tette és maga után vonta a különlenyomatok számának gyors emelkedését is stb. Végül érezhetően befolyásolták a különféle kiadványféleségek arányát a forradalmi átalakulás során egyes átmeneti sürgős szükségletek, valamint egyes következetlenségek és túlzások is, amiket csak az utóbbi évek kiegyensúlyozottabb fejlődése során lehetett helyesbíteni. Így pl. az 1949—1954. években indokolatlanul nagyszámú füzetek megjelentetéséhez vezetett az a kiadáspolitikai szemlélet, amely a régi mulasztások gyors pótlására sokféle, viszonylag kisterjedelmű művet nagy példányszámban s olcsón igyekezett széles körben hozzáférhetővé tenni. Vagy pl. az egymást követő oktatási reformok következményeként a tankönyvek is, a jegyzetek is

túlságosan gyakran változtak, így egyes években az adott papírmennyiségből aránytalanul sokat kellett az előállításukhoz felhasználni.

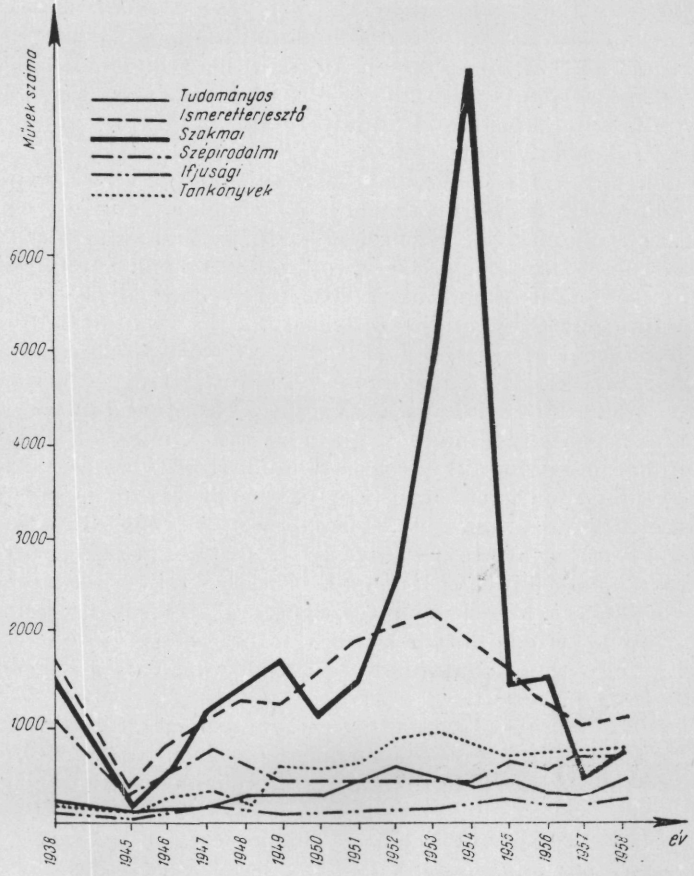
A kiadványok *tartalmát* illető fontosabb fejlődési mozzanatok és tendenciák számbavételekor azonban világosan ki kell emelni, hogy e vizsgálódás során csak megszorításokkal lehet szó a művek tartalmi elemzéséről és értékeléséről. A tartalomnak a természeti vagy a társadalmi valósághoz és az előzményekhez viszonyító vizsgálata, a mondanivaló és a megformálás értékelése szükségképpen az egyes tudományágak feladata. A kiadványok tartalom szerint való megoszlásának, a fontosabb csoportok egymáshoz viszonyított mozgásának alakulását azonban éppen itt, az új magyar könyvkultúra tanulmányozása során kell áttekinteni, mert csak így kaphatunk összefüggő képet az írásos-nyomtatásos közlésmód tudatformáló hatásáról, annak lehetőségeiről, főirányairól és súlypontjairól.

Mindenekelőtt azt kell figyelembe venni, hogy a kiadványok két nagy csoportja: a szépirodalom, vagyis az *ábrázoló* jellegű írásművek és az *ismeretközlő* írásművek (tudományos, ismeretterjesztő, szakmai művek, tankönyvek) aránya és belső megoszlása hogyan módosult. 1938-ban pl. a szépirodalmi kiadványok(1129 mű) és az ifjúsági művek (102 mű) csoportjában együtt 1231 mű összesen 6,8 millió példányban jelent meg, ami a kiadott könyvek és füzetek akkori évi együttes számából 21,9%-ot, az elért példányszámok között pedig 40,9%-ot tett ki. Ebben azonban — amint láttuk — benne volt 415 ponyvaregény 4,8 millió példánya is, vagyis a szépirodalomhoz számítható művek 30%-a és a példányszámok 70%-a ponyvának minősül, így a tulajdonképpeni szépirodalom körébe akkor csak 816 mű tartozott, ami együttesen mintegy 2 millió példányban jelent meg. Egy-egy szépirodalmi mű példányszáma tehát átlagosan 2500 körül mozgott. Húsz év múlva, 1959-ban a szépirodalmi művek száma 740-re, az ifjúsági kiadványoké pedig 226-ra, együttesen tehát — a ponyva és más selejtes kiadványok csaknem teljes kiküszöbölése után is — 836-ra emelkedett, s ezek példányszáma pedig 9,6, ill. 4,8 millióra vagyis együttesen a két évtized előttinek több mint hétszeresére: 14,4 millióra ugrott fel. Egy-egy szépirodalminak tekinthető mű átlagos példányszáma tehát meghaladja a 17 200-at.

Az *ismeretközlő* művek száma — az ismeretterjesztő művek számának kivételével — általában jelentősen emelkedett. 1959-ben pl. a tudományos művek száma több mint kétszerese, a szakmaiaké csaknem kétszerese, a tankönyveké pedig több mint háromszorosa az 1938. évinek. A tudományos művek és a tankönyvek jelentős emelkedését a tudományos kutatás fellendülése és az oktatás kiszélesedése, az iskolák és a tanulók számának gyors növekedése idézte elő. Az ismeretterjesztő művek arányszámát egyfelől az iskolai értesítők kiadásának elmaradása, másfelől pedig az ideológiai és természettudományos kiadványok számának erőteljes emelkedése alakította ki. A szakmai művek száma lassabban emelkedett, mert az e csoportba sorolt kiadványok jelentős részének (vállalati, társulati jelentések, jegyzőkönyvek, zárszámadások stb.) megjelentetése, ami korábban 52% körül mozgott, az államosítás végrehajtása után szükségtelenné vált.

Nem érdektelen az ismeretközlő kiadványok példányszámának alakulása sem. Tudományos kiadvány 1938-ban 231 mű 302 500 példányban, 1959-ben 530 mű 1,344,000 példányban jelent meg. Ez az évi összes példányszámnak 1938-ban 1,8%-át, 1959-ben 2,5%-át tette ki. Ismeretterjesztő kiadvány 1938-ban 1746 mű 2 522 000 példányban, 1959-ben pedig 934 mű

8,371,000 példányban látott napvilágot. Ez az összes példányszámnak 1938-ban 15%-a, 1959-ben pedig 15,8%-a volt. Szakmai kiadvány 1938-ban 1575 mű 2 262 500 példányban, 1959-ben viszont 3,074 mű 4,305,466 példányban készült. Aránya az összes példányszámhoz 13,5%-ról 15,5%-ra emelkedett. Végül a tankönyveknek nemcsak a száma, hanem a példányszáma is szembetűnően növekedett. Míg 1938-ban csupán 221 tankönyv 1 793 000 példányban,

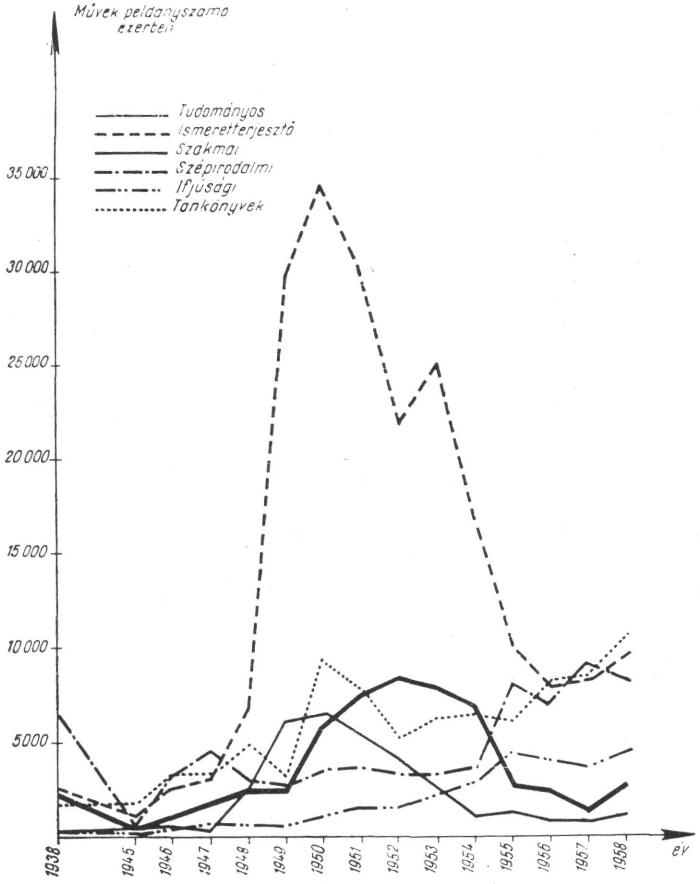

3. ábra. A kiadványok megoszlása tartalom szerint: a művek számának alakulása

addig 1959-ben már több mint háromszor annyi, 735 tankönyv, hatszor annyi, összesen 10,9 millió példányban került kiadásra. A tankönyvek példányszámának aránya tehát 18,1%-ról 20,7%-ra emelkedett.

Természetszerűen e másfél évtized során az egyes kiadványcsoportok fejlődésének alakulása a kezdeti és az utóbbi évek között nem volt s nem is lehetett következetes és egyenletes. A szocializmusba való forradalmi átmenet egyes szakaszainak jellegzetes törekvései szükségképpen nyomot hagytak az egyes kiadványcsoportok összetételében, a kiadott művek számának és példányszámának alakulásában is. A helyes arány és egyensúly csak foko-

zatosan, több-kevesebb útkeresés és ingadozás után alakult ki és szilárdult meg.

4. ábra. A kiadványok megoszlása tartalom szerint: a példányszámok alakulása

A *szépirodalmi* kiadványok száma, különösen pedig a példányszáma hosszú ideig, egészen 1954 végéig viszonylag alacsony volt. Az évenként kiadott szépirodalmi művek száma általában — egy év, 1947 kivételével — 4—500 körül, példányszáma pedig 3—3,6 millió között mozgott. A művek száma tehát a legutóbbi évek átlagának csupán kétharmadát, példányszámuk pedig annak felét sem érte el. Ráadásul ezekben az években a kiadott művek sem mindenben feleltek meg az olvasók igényeinek: viszonylag kevés volt közöttük a magyar és külföldi szépirodalom klasszikus alkotása (14—36%), és aránylag nagy számmal szerepelt az újabb hazai és külföldi szépirodalom (70—80%). 1955-től kezdődően évről évre fokozatosan javult a helyzet: mintegy egyharmaddal emelkedett a kiadott szépirodalmi művek száma (évenként 600—700), és megközelítően két és félszeresére ugrott fel ezek példányszáma. Kiegyensúlyozottabbá vált a régi és újabb irodalmi művek aránya is (kb. 45,

ill. 55%). Úgyhogy, ha nem is szünt meg teljesen, de 1955—1959 között már jelentősen csökkent a szépirodalmi kiadványok hiánya s azok összetétele is jobban megfelelt az olvasók érdeklődésének.

Még közvetlenebb képet nyerhetünk azonban a kiadványok szépirodalmi csoportjának összetételéről és értékéről, ha legalább egy pillantást vetünk az irodalmi *műfajok* szerinti megoszlására és a legtöbbször kiadott és leggyakrabban olvasott *írók* névsorára is. 1945—1959 között 8,095 szépirodalmi mű jelent meg összesen 72,432 800 példányban. Ebből verseket 1250 műben, csaknem 5,6 millió példányban, regényt és elbeszélést 4524 műben több mint 53 millió példányban, színművet 865 műben 3,2 millió példányban adtak ki. Ezen kívül elkészült még 574 műsorfüzet 3,4 millió példányban és 882 egyéb szépprózai mű (riport, regényes életrajz, forgatókönyv stb.) 7 millió példányban. A művek és példányszámok aránya megközelítően jelzik azt a szerepet, amit a szépirodalom egyes kiadványcsoportjai a szocialista tudat formálásában közvetlenül betölthetnek. Közvetlen hatásuk természetszerűen a regényeknek és az elbeszéléseknek a legnagyobb, annál is inkább, mert a szépirodalmi művek több mint fele (56%), a példányszámoknak pedig csaknem háromnegyed része (73%-a) regény vagy elbeszélés. E csoportot erősítik még az egyéb szépprózai kiadványok közül a regényes életrajzok, riportok, utirajzok stb. is. A verses művek, színművek, műsorfüzetek mint olvasmányok közvetlen hatása a szépprózáénál természetszerűen jóval szűkebbkörű, ez a kiadványok és példányszámok arányából is következik. Társadalmi kisugárzásukat azonban rendkívüli mértékben kiszélesíthetik és felerősíthetik a szinházak és műkedvelő csoportok, irodalmi szinpadok és műsoros estek stb. Hatásuk így közvetve a számarányuknál szélesebb körüvé és mélyebbé is válhat.

Az egyes műfajok adatainál még jobban rávilágit szocialista könyvkultúránk s benne a szépirodalmi kiadványok alapvető minőségi átalakulására azoknak az íróknak a névsora, akiknek a művei a leggyakrabban s a legnagyobb példányszámban kerültek kiadásra, akiket a kiszélesült új olvasótábor leginkább keresett és olvasott. E névsor és a művek viszonylag magas példányszáma első tekintetre is szembetűnően igazolják, hogy szocialista művelődéspolitikánk, s ezen belül új könyv- és könyvtárkultúránk valóban a hazai és külföldi, a régi és új irodalom színe-javát igyekszik a dolgozók legszélesebb tömegeihez eljuttatni, csakugyan arra törekszik, hogy mindaz az érték, ami a hazai és külföldi szépirodalomban az idők folyamán felhalmozódott, vagy most kiformálódik és a szocialista ember és társadalom fejlődését elősegítheti, mindenki számára könnyen és gyorsan hozzáférhetővé s ezzel eleven erővé váljék.

A *régebbi magyar* írók közül az 1945—1959. években százezernél nagyobb példányszámot értek el a következők:

Móricz Zsigmond (2 604 000)
Jókai Mór (2 062 900)
Mikszáth Kálmán (2 017 700)
Móra Ferenc (1,094 400)
Petőfi Sándor (850 800)
Arany János (837 500)
Gárdonyi Géza (742 000)
Karinthy Frigyes (592 000)
Benedek Elek (490 700)
József Attila (287 500)
Ady Endre (286 100)
Krúdy Gyula (275 300)
Kosztolányi Dezső (263 300)
Nagy Lajos (249 000)
Vörösmarty Mihály (198 000),
Heltai Jenő (161 900)
Tömörkény István (151 500)
Csokonai Vitéz Mihály (122,900)
Kaffka Margit (115 100)
Gábor Andor (102 100)

vagyis 19. és 20. századi irodalmunk legkiválóbb költői és szépprózaírói. Azok, akik koruk haladó törekvéseiben az élen jártak, akik egyben a művészi megformálás mestereinek is bizonyultak, s akiket most a százezres, sőt milliós példányokon keresztül végre megismerhetett és szívébe fogadhatott a dolgozó magyar nép.

Az *újabb* magyar írók közül már 1945—1957 között túlhaladta a százezer példányt:

Illés Béla (1 278 200)
Urbán Ernő (359 200)
Veres Péter (337 700)
Illyés Gyula (334 200)
Szabó Pál (327 700)
Tersánszky J. Jenő (303 600)
Tamási Áron (229 900)
Fehér Klára (207 500)
Rideg Sándor (204 800)
Hegedüs Géza (193 200)
Karinthy Ferenc (176 200)
Darvas József (157 600)
Szántó György (149 300)
Barabás Tibor (141 900)
Thury Zsuzsa (139 400)
Gergely Sándor (132 400)
Sándor Kálmán (119 200)
Sásdi Sándor (112 800)

Tehát azok, akik legjava műveikben a szocializmus előzményeinek feltárására, s a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet jellegzetes mozzanatainak, ill. folyamatainak megragadására és művészi ábrázolására törekszenek, s akiknek a művei a szocialista tudat kialakításában jelentős szerepet töltenek be.

A kiemelkedő külföldi írók közül 1945—1959 között 200 000-nál magasabb példányszámot ért el:

Gorkij (958,700)
Mark Twain (734 300)
London (661 700)
Balzac (570 700)
Tolsztoj, A. (502 400)
Tolsztoj, L. (498 200)
Andersen, H. Ch. (396 600)
Dickens (393 100)
Puskin (376 900)
Solohov (365 700)
Boccaccio (362 000)
Stendhal (359 900)
Grimm testvérek (357 700)
Kipling (341 100)
France (328 700)
Csehov (301 100)
Shakespeare (268 300)
Maupassant (258 600)
Mann, Th. (257 400)
Gajdar (250 500)
Hugo (243 400)
Gogol (219 100)
Katajev (218 800)
Wells (214 200)
Erenburg (211,100)
Steinbeck (209 000)
Makarenko (203 800)
Fagyejev (203 300)

A világirodalom régibb és újabb mesterei egyformán százezres példányszámban jutottak el népünk legszélesebb tömegeihez és legjobb műveik népünk kedvelt olvasmányaivá lettek.

A legjobb írók és a legkiválóbb szépirodalmi művek széleskörű elterjedését több jól sikerült sorozat, ill. gyűjtemény is elősegítette. Az *Olcsó Könyvtár*, a *Magyar Klasszikusok*, a *Világirodalom Klasszikusai*, az *Orosz Remekírók*, a *Kincses Könyvtár*, a *Vidám Könyvek*, az *Aranykönyvtár*, a *Magyar Költészet Gyöngyszemei*, a *Világirodalom Gyöngyszemei*, a *Világirodalmi Kiskönyvtár*, az *Iskolai Könyvtár*, a *Diák-Könyvtár*, a *Táncsics Könyvtár*, a *Világkönyvtár*, a *Modern Könyvtár*, *a Milliók Könyve*, az *Új Elzevír Könyvtár*, a *Helikon Klasszikusok*, a *Magyar Könyvtár*, a *Fiatal Írók*, a *Színjátszók Könyvtára*, a *Játékszín* stb., továbbá Jókai, Mikszáth, Móricz, Nagy Lajos, Ady, Arany, Petőfi, József Attila, Vörösmarty, ill. Balzac, Csehov, Dickens, France, Gorkij, Hugo, Th. Mann, Shakespeare, A. Tolsztoj, Zola műveinek gyűj-

teményes kiadása az olvasók legkülönbözőbb rétegei számára tette rendszeresen hozzáférhetővé és mindennapi olvasmánnyá a magyar és világirodalom időt álló remekeit vagy napjaink új mondanivalóját újszerűen kifejező alkotásait.

Az irodalmi kiadványok körén belül rendkívül erős ütemben fejlődött az *ifjúsági irodalom*, Az 1938-as színvonalhoz viszonyítva a kiadott ifjúsági művek száma 1959-ig több mint kétszeresére, példányszámuk pedig több mint tizennégyszeresére szökött fel. Fejlődési üteme tehát a szépirodalmi kiadványok fejlődési átlagának mintegy háromszorosa. A kulturális igények gyors növekedését mi sem mutatja jobban, mint az, hogy az 1938. évi 341 000 ifjúsági könyvpéldánnyal szemben 1959-ben 4,8 millió példány készült és fogyott el. Tehát az utóbbi években az irodalmi jellegű kiadványokból minden harmadik ifjúsági könyv, de még ez sem elegendő. A legjobb ifjúsági művekből gyakorlatilag még mindig nincs annyi, amennyire a gyorsan növő igények kielégítésére szükség lenne, pedig 1945—1959 között Benedek Elek munkái 490 700, 1945—1958 között pedig Molnár Ferenc: *A Pál-utcai fiúk* 140 000, Gárdonyi Géza: *Egri csillagok* 110 000, Móricz Zsigmond: *Légy jó mindhalálig* 97 000, Tamási Áron: *Hazai tükör* 85 000 vagy Beecher—Stowe: *Tamás bátya kunyhója* 70 000 példányban jelent meg.

Az ifjúsági művek iránti igények rohamos növekedése, a könyvkiadás minden más ágát jóval túlszárnyaló fejlődése talán minden másnál jobban érzékelteti szocialista könyvkultúránk fejlődési irányát és ütemét, alapvető tényezőit és további lehetőségeit. Az ifjúsági kiadványok iránti könyvéhség azért olyan erős, csaknem kielégíthetetlen, mert a gyermekek és az ifjúság minél korszerűbb és minél teljesebb ellátottságának biztosításában egymást erősíti minden tényező: a szülők javuló anyagi helyzete és fokozódó gondoskodása, az ifjúság műveltségi színvonalának emelkedése és mentesülése a korukhoz nem illő fárasztó elfoglaltságoktól. A fiataloknak több lehetőségük van s több ösztönzést kapnak a sokoldalú és mélyebb művelődésre (iskolázás, művelődési otthonok, könyvtárak, sajtó, rádió, televízió, filmek, színházak stb.) és több erőt és időt fordíthatanak rá. A szülők és a társadalom sokkal jobban gondoskodnak róluk és jóval többet törődnek velük, mint korábban bármikor. Mindennek pedig szükségszerű együttes következménye: az igények általános és gyors növekedése — egyebek között a több, jobb és szebb könyvre is.

A kiadványok másik nagy csoportjának az *ismeretközlő* kiadványoknak a fejlődése lényegében másképpen, több tekintetben éppen ellenkezően alakult, mint az irodalmi kiadványoké. A tudományos, ismeretterjesztő, szakmai kiadványok és tankönyvek száma, még inkább pedig példányszáma gyorsabban emelkedett, mint az irodalmi kiadványoké. A kiadványok száma már az államosítás idején, a példányok száma már korábban is megközelítette vagy meg is haladta a két világháború előtti átlagos színvonalat. Az államosítás után — az akkori kiadási politikának megfelelően, amely a szépirodalmi művekkel szemben az ismeretközlő kiadványokat tartotta fontosabbaknak — mind a négy csoportban erőteljes emelkedés következett be. S ha nem is teljesen egy időben, de néhány éven belül (1950—1954) mind a négy csoport, legalább is számszerűen tetőpontra jutott. A megjelent tudományos művek száma 1952-ben (579), példányszáma pedig 1952-ben (6,4 millió) volt a legmagasabb. Az ismeretterjesztő kiadványok száma 1953-ban (2216), példányszáma 1950-ben (34,3 millió), a szakmai munkák száma 1954-ben (7805), példányszáma 1952-ben (8,3 millió), végül a tankönyvek száma 1953-ban

(939), példányszáma pedig a jelzett éveken belül 1950-ben (9,2 millió) emelkedett a legmagasabbra. Ezután minden csoportban a művek száma is, a példányok száma is kisebb nagyobb-mértékben csökkent. 1957-ig a kiadott szakmai művek száma csaknem 95%-kal, az ismeretterjesztő kiadványoké mintegy 54%-kal, a tudományos műveké 50%-kal, a tankönyveké pedig mintegy 18%-kal esett vissza. A tankönyvek kivételével általában a példányszámok is mind a három másik csoportban jelentős mértékben, mintegy 70—90%-kal hanyatlanak. 1958-tól kezdődően a gazdasági és politikai nehézségek rendeződése nyomán és társadalmunk valóságos igényeinek megfelelően mind a művek számában, mind azok példányszámában újból számottevő emelkedés mutatkozik. Ez azonban arányaiban már jóval megalapozottabb és kiegyensúlyozottabb, mint az első fellendülés korszakában volt.

Ha már most évenként szembe állítjuk a művek számát és az elkészült példányok adatait, nyomban kitűnik, hogy ezek emelkedése vagy csökkenése nem haladt egymással párhuzamosan. A példányszámok általában jóval korábban, már az államosítás első évében gyorsan emelkedni kezdtek és többnyire 1950—52-ben elérték eddigi legmagasabb csúcsukat. A kiadott művek száma viszont csak két-három évvel később, 1952—1954-ben emelkedett a legmagasabbra. Az időbeli különbségnek nyilvánvalóan az az oka, hogy a könyvkiadás államosítása után, az első években elsősorban csak a megjelenés alatt álló s a szocializmus építése szempontjából hasznosnak ítélt művek példányszámának emelésére volt meg a lehetőség. A művek számának emelése, a szocialista társadalom követelményeinek megfelelő új írásművek előkészítése: megírása vagy fordítása több időt igényelt, így a művek száma szükségképpen csak 1—2 év elteltével növekedhetett számottevő mértékben.

Ezeken túlmenően azonban közelebbről csak a kiadványok *tárgykörök* szerinti megoszlása világíthatja meg annak a mélyreható tudatformáló hatásnak az irányát, terjedelmét és minőségét, amit az ismeretközlő írásművek tartalmuknál fogva társadalmunk szocialista tudatának erősítésében, általános műveltségi színvonalának emelésében és a társadalmilag fontos munkák: a termelés, kutatás, oktatás, nevelés stb. támogatásában kifejthetnek.

Mindent egybevéve, az ismeretközlő kiadványok tárgykör szerinti megoszlása a fejlődés első évtizedében nem alkalmazkodott a tárgykörök társadalmi fontosságához. Különösen a politikai jellegű kiadványok, főként brosurák túlságosan nagy száma, valamint egyes szaktudományok, főként a természettudományi és műszaki kiadványok, valamint a történeti, művészeti, irodalomtudományi stb. kiadványok viszonylag alacsony aránya nem felelt meg társadalmunk tényleges igényeinek. Az egyikből több, a többiből — akárcsak a szépirodalmi és ifjúsági kiadványokból — kevesebb készült a szükségesnél. 1955-től kezdődően azonban, különösen pedig 1958—1959-ben — az egyes tárgykörök kiadványainak aránya kiegyensúlyozottabbá vált. Jelentős mértékben csökkent a politikai kiadványok, főként a közvetlen agitációs célokat szolgáló brosúrák száma és példányszáma. Számottevően emelkedett egyes fontos szaktudományok kiadványainak száma és példányszáma, főként tudományos színvonalú szakkönyveké és tudományos segédkönyveké: szótáraké, lexikonoké, bibliográfiáké, továbbá a különféle szöveggyűjteményeké és forráskiadásoké. Az utóbbi évek kiadványainak tárgyköri megoszlása és jelentős színvonal emelkedése máris jó alapot ad arra, hogy ismeretközlő

kiadványaink a társadalmunk politikai, gazdasági és kulturális életében rájuk váró feladatokat a korábbinál jóval hatékonyabban láthassák el.

Az ismeretközlő kiadványok fő csoportjaiban a kiadott művek száma és példányszáma 1945—1959 között a következőképpen oszlott meg:[44]

c) A KIADVÁNYOK TÁRGYKÖRI MEGOSZLÁSA

Tárgykör	Művek száma	Példányszám (ezer)
1. *Filozófiai kiadványok*		
A marxizmus-leninizmus klasszikusai	223	5,441,6
Filozófia általában	352	3,216,3
2. *Társadalomtudományi kiadványok*		
Politika	9,056	135,146,1
Politikai gazdaságtan, közgazdaságtan	2,755	26,176,9
Jog, közigazgatás	1,561	7,664,6
Nevelésügy	2,188	9,160,2
Kereskedelem és közlekedés	2,121	8,518,7
Üzemgazdaságtan	16,963	15,812,3
Földrajz (néprajzzal együtt)	580	3,398,9
Történettudomány	917	3,519,2
Nyelvészet, szótárak	521	3,215,9
Irodalomtudomány	613	2,197,0
Művészetek (kották nélkül)	1,848	7,288,2
Könyvtárügy, bibliográfia	730	2,304,2
Sport	1,094	5,445,2
3. *Természettudományi és műszaki kiadványok*		
Természettudomány	1,921	10,070,6
Orvostudomány, egészségügy	1,664	9,618,2
Mezőgazdaság	3,239	33,420,2
Műszaki kiadványok	7,432	15,513,6
4. *Tankönyvek, jegyzetek*		
Tankönyvek	8,688	95,317,4
Jegyzetek	45,110	10,799,1
5. *Általános művek*	240	5,116,7
Együtt:	109,816	418,361,1

Végül legalább futó pillantást kell vetnünk könyvkiadásunk egészére még egy keresztmetszetben: az *eredeti magyar* művek és a *fordítások* aránya, és a *fordítások eredet* szerinti megoszlása tekintetében is. Számszerűen ugyan a kiadványok legnagyobb része, több mint 90%-a magyar eredetű írásművet tartalmaz s a fordított művek száma valamivel kevesebb, mint 10%. Ez a rész azonban túlnyomó többségében igen értékes írásművekből áll: többnyire a világirodalom, továbbá a gyermek- és ifjúsági irodalom színe-java, valamint a legkülönfélébb nyelveken és tárgykörökben elkészült, többségükben jelentős értékű ismeretközlő műveket ültetik át bennük magyarra, nem egyszer magas művészi színvonalon, ill. gondos szakmai elmélyülésre valló fordításban. Népünk széles tömegei e fordítások révén jutnak közvetlen kapcsolatba az emberiség kiemelkedő nagy szellemeivel: régebbi vagy újabb gondolkodóival,

[44] *A magyar könyvkiadás. 1945—1959.* 129. és 159. l.

költőivel, íróival és más művészeivel, tudósaival, felfedezőivel, politikusaival, közgazdászaival, nevelőivel, gyógyítóival stb. Ezeken keresztül ismerik meg az irodalom, a tudomány és a technika írásba foglalt nagy alkotásait, az emberiség roppant erőfeszítéseit és eredményeit a természettel folytatott küzdelmében, a társadalmi rend jobbátételéért, a több és különb emberség kibontakozásáért. A fordítások nagy segítséget nyújtanak ahhoz, hogy a magyar dolgozók egyre intenzívebben bekapcsolódjanak az emberiség fejlődésének egyetemes áramába, annak is az új, szocialista társadalmi rendért küzdő élvonalába és egyre jobban táguló világhorizontból szemléljék és értékeljék hazánk és népünk helyzetét, multját, jelenét és jövőjét, eddigi eredményeit és további feladatait. Fokozottan így van ez a könyvkiadás államosítása óta, amióta a fordításra kerülő művek kiválasztása nem üzleti érdek alapján, hanem többségében az írásművek értéke szerint történik.

Fordításban 1945—1959 között 13,440 külföldi eredetű mű jelent meg. Ezek a következőképpen oszlottak meg:

Ország	Fordítások	
	száma	példányszáma (ezer)
1. *Szocialista országokból származó művek:*		
Szovjetunió	7,603	48,870,8
Népi demokratikus országok (NDK nélkül)	695	4,344,3
2. *Tőkés országokból származó művek:*		
Németország (NDK-val)	1,052	7,325,4
Franciaország	789	7,873,8
Anglia	622	6,422,7
Amerikai Egyesült Államok	475	4,537,4
Olaszország	325	1,554,9
Egyéb	1,879	12,355,1
Együtt:	13,440	93,284,4

Vagyis a fordításban kiadott művek csaknem kétharmad része a szocialista országokból, valamivel több mint egyharmad része pedig a többi országból származott. Ez az elhatárolás azonban csak hozzávetőlegesen ad képet a fordított művek évenkénti eredet szerinti megoszlásáról és világnézeti hovatartozásáról. Az eredet szerinti megoszlásról azért, mert az a fejlődés egyes szakaszaiban igen változó volt. Eleinte a fordított művek túlnyomó többsége a szocialista országokból, főként a Szovjetunióból származott. Később, főként az utolsó években az arány kiegyensúlyozódott: a fordítások csaknem fele a szocialista országokból és valamivel több mint fele a többi országból származik. A világnézeti csoportosításnál pedig figyelembe kell venni, hogy a mű eredeti nyelve egymagában még nem tájékoztat pontosan a mű világszemléletéről. A németből fordított kiadványok jelentős része pl. a Német Demokratikus Köztársaságból származik, tehát részben szocialista szellemű. Vagy pl. az angolból, franciából, spanyolból, olaszból, dánból, törökből stb. fordított művek számottevő része is haladó szellemben, gyakran szocialista szemlélettel készült. Végül, mert a szocialista országokból származó művek egy része sem szocialista szemléletű munka, hanem korábbi haladó szellemű, klasszikus alkotás. Mindazonáltal e fenntartások ellenére sem látszik

feleslegesnek, ha a fordítások egyes fő csoportjainak alakulását legalább főbb mozzanataiban szemügyre vesszük.

Az *oroszból* és a Szovjetunió népeinek nyelvéből fordított művek száma és példányszáma különösen 1950—1953-ban viszonylag magasra emelkedett, később fokozatosan az utóbbi években állandósult színvonal felé közeledett. 1950-ben pl. 874, 1951-ben 1075, 1952-ben 1674, 1953-ban 927, 1954-ben 500, 1955-ben 504, 1956-ben 336, 1957-ben 182, 1958-ban pedig 229 volt. A fordítások számának kezdeti gyors emelkedését egyrészt a korábbi, két világháború közötti csaknem teljes elzártság mielőbbi felszámolására való törekvés indokolta. De szerepe volt ebben egyrészt az akkori kiadói politika bizonyos túlzásainak, amely nem egyszer gyorsan készült, gyenge színvonalú fordításban jelentette meg azokat. Az utóbbi két évben a kiegyensúlyozódás itt is bekövetkezett: ma már az orosz és szovjet művek legjava többségében jó fordításban lát napvilágot és nyújt hathatós támogatást szocialista társadalmi rendünk kiformálódásához.

A *népi demokratikus* országokból származó művek fordítása és kiadása az első években lassan indult. Később, a könyvkiadás államosítása után megerősödött. Eleinte, 1950—1956 között évenként 107—148 között mozgott, de 1957-ben már 154-re, 1958-ban pedig 185-re emelkedett. Az 1959. éviekkel s az NDK-val együtt ezernél több népi demokratikus kiadvány jelentős mértékben hozzájárul ahhoz, hogy egyrészt legközelebbi szomszédaink irodalmát, művészetét és tudományos eredményeit hitelesen megismerjük: így fokozatosan helyre álljanak azok a kapcsolatok, amelyek a mai európai népi demokráciák népeit évszázadokon át szoros közösségbe forrasztották, s ami csak a kapitalizmus idején lazult meg. Másrészt az ázsiai népi demokratikus országok legjelentősebb régebbi és újabb alkotásainak fordítása nagy segítséget nyújt ahhoz, hogy népünk látóköre Európán messze túlra is kiterjedjen, a mienktől erősen eltérő s most gyökeres átalakulásban levő társadalmakat és kultúrákat is megismerhessünk.

A *többi országból* származó, ill. a más nyelvekből fordított kiadványok száma és azok példányszáma kisebb ingadozásokkal ugyan, de nagyjában és egészében fokozatosan emelkedett. Az államosítást követően pl. az angol, francia, német és egyéb élő nyelvekből készült fordítások száma 1950-ben 237, 1955-ben 330, 1958-ban pedig már 478. Az elkészült példányok száma pedig 1950-ben 154 000, 1955-ben 208 000, 1958-ban pedig már 363 000 volt. A görögből, latinból és héberből fordított művek száma évenként általában 10 és 20 között mozog.Az utóbbi években szocialista könyvkiadásunk tervszerűen törekszik arra, hogy a világ népeinek minden olyan klasszikus alkotását, újabb szépirodalmi vagy ismeretközlő kiadványát minél jobb fordításban hozzáférhetővé tegye, ami szocialista társadalmunk politikai, gazdasági és kulturális fejlődése szempontjából időszerűnek és közérdekűnek tekinthető. Ez magyarázza, hogy ma már nemcsak a vezető nyugati világnyelvekből: angolból, franciából és németből, hanem a kevésbé elterjedt európai, sőt ázsiai és afrikai nyelvekből is szép számmal készülnek fordítások. Ezzel népünk látóköre ebben az irányban is egyre inkább kibővül: egyetemesebbé válik.

7. Hiányos lenne azonban ez a kép, az új magyar könyvkultúra fejlődéstörténetének vázlata, ha nem vetnénk legalább egy pillantást az *időszaki kiadványokra:* a napilapok, hetilapok és folyóiratok kiadásának és elterjedésének alakulására is. Ebben az összefüggésben azért kell az időszaki kiadvá-

nyokra külön is figyelmet fordítani, mert a napi- és hetilapok, valamint a folyóiratok szerepe és jelentősége a könyvkultúra egészén belül általában világszerte is állandóan növekvőben van, a szocializmus viszonyai között pedig ez még inkább fokozódik. A napi- és hetilapok egyre inkább egyértelmű marxista világnézete és ennek egyre következetesebb érvényesülése, a tartalom gyökeres átalakulása, színvonalának fokozatos emelkedése, továbbá a példányszámok rohamos növekedése, a terjesztés tervszerű megszervezése — az ország egész területén: a dolgozók lakóhelyén és munkahelyén egyaránt — e másfél évtized során többszörösen kiszélesítette és elmélyítette a sajtó hatását az egyéni és közösségi tudat formálásában. A folyóiratok számának és példányszámának emelkedése, régi, nagymúltú folyóirataink folytatása, s számos új tárgykörből új folyóirat indítása, terjedelmük bővülése, tartalmuk világnézeti és szakmai színvonalának javulása és nem utolsósorban rendszeres megjelenésük biztosítása együttvéve erőteljesen megnövelte folyóirataink kisugárzásának hatásfokát is.[45]

A számok tükrében ez többek közt abban mutatkozik meg, hogy az időszaki kiadványok együttes száma 1946-tól napjainkig fokozatosan növekedett. A hírlapok és folyóiratok száma összesen pl. 1946-ban 373, együttes példányszámuk 288 millió, 1958-ban pedig már 577 különféle időszaki kiadvány összesen 579 millió példányban jelent meg. Vagyis a lapok száma több mint felével emelkedett, a példányszámuk pedig éppen megkétszereződött. Az összkép egyes részleteit, az időszaki kiadványok fontosabb fajtáinak egymáshoz viszonyított mozgását, pontosabban az alábbi három év adatai érzékeltetik.

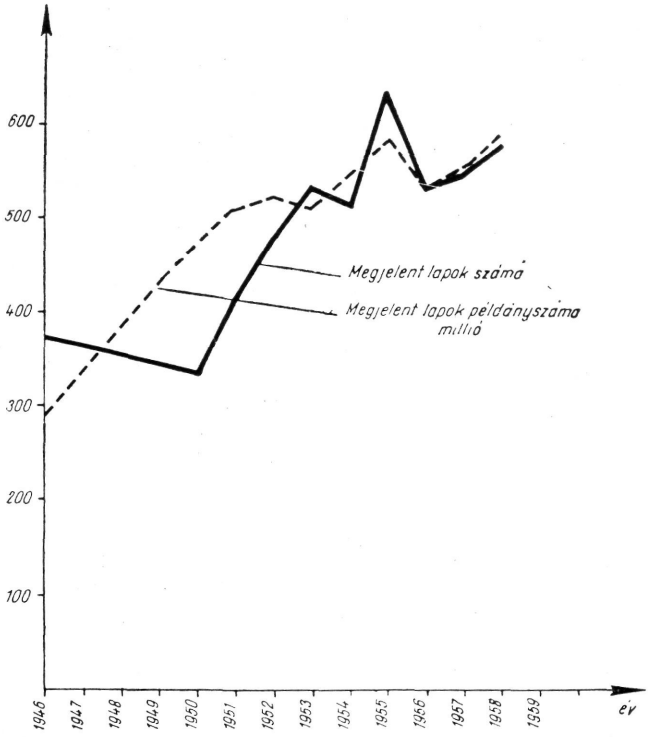
Év	Napilapok		Hetilapok		Egyéb időszaki lapok		Időszaki kiadv. együtt	
	száma	példányszáma (millió)	száma	példányszáma (millió)	száma	példányszáma (millió)	száma	példányszáma (millió)
1951	20	351,6	43	103,2	353	52,6	416	507,4
1955	22	388,5	63	160,3	547	31,7	632	580,5
1958	22	375,3	64	164,1	491	40,1	577	579,5

A részletes adatokból kitűnik, hogy az államosítás óta a napi- és hetilapok száma egyenletesen emelkedett, a példányszámuk pedig 1955-ig jelentősen nőtt, azóta a hetilapoké kis mértékben tovább emelkedett, a napilapoké viszont átmenetileg, 1956—1957-ben valamivel csökkent. Ugyanakkor a folyóiratok s más ritkábban megjelenő időszaki kiadványok száma és példányszáma nem haladt egymással párhuzamosan: a kiadványok száma átmenetileg jelentősen emelkedett, a példányszám azonban 1953-ig fokozatosan csökkent, azóta pedig évről évre emelkedőben van. A csökkenést főként az üzemi lapok több mint felének a megszűnése okozta.

Amint látható, az újságok és folyóiratok fejlődése legalább is főmozzanataiban lényegében párhuzamosan halad könyvkiadásunkéval. Ez természetes

[45] Dezsényi Béla—Falvy Zoltán—Fejér Judit: *A magyar sajtó bibliográfiája. 1945—1954.* Bp. 1956. *Magyar Folyóiratok Repertóriuma.* Bp. 1946.

is, hiszen egyik is, másik is ugyanannak a társadalmi átalakulásnak a szükségszerű következménye. Az átalakulás azonos szakaszain belül azonban a fejlődés üteme — a sajtó sajátos adottságainak megfelelően — mind a kiadványok számát, mind azok példányszámát illetően nem olyan erőteljes, mint a könyvkiadásé. A második világháború után az időszaki kiadványok száma a jobboldali fasiszta és félfasiszta lapok megszűnése, a különféle szaklapok és folyóiratok átmeneti szünetelése, s nem utolsó sorban a nyomdai üzemek és papír-

5. ábra. Az időszaki kiadványok száma és példányszáma

gyárak háborús pusztulása, valamint a papírbehozatal elakadása, ill. átmeneti összezsugorodása következtében megközelítően mintegy egyötödére csökkent. Az 1938. évi 1934 időszaki lap helyett 1946-ban csak 373 jelent meg.

A *napi- és hetilapok* legnagyobb részét ebben az időszakban a koalíciós kormányzásban részt vevő pártokhoz tartozó központi vagy vidéki napi-, ill. hetilapok tették ki. A Magyar Kommunista Párt a *Szabad Nép*et (1942—1956), a Szociáldemokrata Párt a *Népszavát* (1880—), a Nemzeti Parasztpárt a *Szabad Szót* (1899—1952), a Független Kisgazdapárt pedig a *Kis Ujságot* (1887—1952) fejlesztette országos központi napilappá. Vidéken, különösen a nagyobb vidéki városokban, így különösen Debrecenben, Győrött, Miskolcon, Pécsett, Szegeden és más megyeszékhelyeken a koalíciós pártok mindegyike igyekezett megjelentetni a maga napi- vagy hetilapját. (Pl Debrecenben: *Néplap, Tiszántúli Népszava, Debreceni Szabad Szó* és *Debreczen.)*

Ezeken kívül hosszabb-rövidebb ideig még számos más délutáni vagy reggeli napilap pl. a *Szabadság* (1945—1948), *Világosság* (1945—1952), *Esti Szabad Szó* (1948—1949), *Magyar Nemzet* (1945—), *Hírlap* (1946—1949), *Világ* (1945—1949), *Új Szó* (1945—1948), *Esti Hírlap* (1956—) stb. és több hetilap, pl. *Szabad Föld* (1947—), *Paraszt Újság* (1945—1947), *Haladás* (1945—1950), *Irodalmi Újság* (1950—1956), *Élet és Irodalom* (1957—) stb. is napvilágot látott.

A két munkáspárt egyesülése és a másik két koalíciós párt fokozatos megszűnése után a hírlapkiadás szerkezete is gyökeresen átalakult: összetételében is, tartalmában is a kialakulóban levő szocialista társadalom szükségleteihez idomult. A pártok szerinti tagolódás helyébe 1949—1952-ben fokozatosan az új szocialista társadalom szerkezete szerint való tagolódás lépett. A vezető politikai párt, a Magyar Dolgozók Pártja Központi napilapja a *Szabad Nép* maradt, ill. 1956-tól a Magyar Szocialista Munkáspárt központi napilapja a *Népszabadság* lett. A *Népszava* a szakszervezeti mozgalom, a *Magyar Nemzet* pedig a népfrontmozgalom központi napilapjává vált. Ezzel párhuzamosan a többi fővárosi és vidéki napi- és hetilap is megszűnt vagy egybeolvadt. A megyeszékhelyeken pl. egy-egy megyei hírlap maradt, amelyek igyekeznek a megye egészének életét figyelemmel kísérni, s amellett az országos és nemzetközi eseményekről is rendszeres áttekintő tájékoztatást nyújtani. E fejlődés eredményeként a korábbi nagyszámú, de viszonylag — egyenként és együttesen is — kis példányszámban kiadott napi- és hetilapokat kevés számú, de aránylag nagy példányszámban megjelenő hírlapok váltották fel.

Ez idő szerint 4 központi és 18 megyei napilap jelenik meg, együttesen — az ünnepnapok leszámításával — naponta mintegy 1 és ¼ millió példányban, vagyis az ország minden nyolc lakosára — megközelítően minden 2—3 családra — jut egy-egy friss újságpéldány. A négy központi napilap példányszáma 1958-ban átlagosan naponként a következőképpen alakult:

Népszabadság	589 000
Népszava	183 000
Esti Hírlap	91 000
Magyar Nemzet	65 000

A megyei napilapok átlagos napi példányszámában a megye lélekszámától és műveltségi színvonalától függően hasonló nagy eltérések adódnak. A legmagasabb a *Dunántúli Napló* (Pécs) és az *Északmagyarország* (Miskolc) napi 36 000, ill. 33 000 példánnyal. A legalacsonyabb pedig a *Keletmagyarország* (Nyíregyháza), a *Tolna Megyei Népújság* napi 9—9000 és a *Zalai Hírlap* napi 7000 példánya. A többi 13 vidéki napilap példányszáma e határok közé esik. A négy központi napilap együttes példányszáma az összes napilap példányok háromnegyed részét, a 18 megyei lapé pedig egynegyed részét teszi ki.[46]

A 64 különféle hetilap hetenként több mint 3 millió példányban jelenik meg, vagyis egyenlő eloszlás esetén átlagosan hetenként minden családra jutna egy-egy hetilap-példány. Közülük 1958-ban a legmagasabb volt a példányszáma, tehát legszélesebb volt a kisugárzása az alábbi kilenc hetilapnak:

[46] *Magyarország művelődési viszonyai*, 129—136. és 296—297. l. *Magyarország városainak és községeinek kulturális helyzete*. 1957. év. Statisztikai Időszaki Közlemények 13/1958.

Szabad Föld	451 000
Ludas Matyi	312 000
Nők Lapja	303 000
Rádió Ujság	248 000
Magyar Ifjúság	180 000
Élet és Tudomány	161 000
Érdekes Ujság	151 000
Ország-Világ	104 000
Hétfői Hirek	90 000

A többi, főként szakjellegű hetilap ezeknél jóval kisebb példányszámban jelenik meg.

A *folyóiratkiadás* újjászervezése az alapvető politikai és irodalmi folyóiratok megindulásával vette kezdetét. Közülük a *Társadalmi Szemle* (1946—), továbbá a *Forum* (1946—1949), a *Magyarok* (1945—1949), a *Válasz* (1934—1948), később pedig a *Csillag* (1950—1956), az *Uj Hang* (1952—1956), a *Nagyvilág* (1956—) és a *Kortárs* (1957—) emelkedik ki. A vidéki folyóiratok közül az *Épitünk* (Debrecen, 1950—1954), ill. az *Alföld* (Debrecen, (1954—), valamint a *Tiszatáj* (Szeged, 1947—), és a *Jelenkor* (Pécs, 1958—) bizonyult a legszínvonalasabbnak. A kiadók és a nyomdák államosítása után, valamint a tudományos intézmények és testületek újjáalakítása után lehetőség nyílott arra is, hogy az egyes szaktudományok szakfolyóiratai is sorra megjelenjenek. Ezzel a hazai szaktudományok művelői fokozatosan bővülő publikációs lehetőségekhez jutottak. Sőt arra is hamarosan sor kerülhetett, hogy a magyar tudomány eredményei és a népgazdaság termékei idegen nyelveken is megismerhetők legyenek. Idegen nyelveken megjelenő folyóirataink közül különösen jelentős a Magyar Tudományos Akadémia 29 *ACTA*-ja, amelyek négy világnyelven teszik hozzáférhetővé a hazai tudományos kutatás legjelentősebb eredményeit. Az idegen nyelveken megjelenő lapok másik része a külkereskedelem, az idegenforgalom és egyéb nemzetközi kapcsolatok célkitűzéseit szolgálja.

Végül az új társadalmi viszonyoknak megfelelően teljesen újjáalakult a *hirlap- és folyóirat-terjesztés* is. A magánbizományosok szerepét 1950-ben az egész országra, s csaknem valamennyi időszaki kiadványt illetően a Posta Központi Hirlap Iroda vette át. Ez egyfelől a terjsztés nagymértékű kiszélesítését, másfelől a szükséges példányszámok gazdaságos meghatározását tette lehetővé. Addig a magánbizományosok útján mintegy 2000 helységbe jutottak el a lapok. Jelenleg viszont több mint 3500 település, s ezek között a községeken kívül számos tanyaközpont, állami gazdaság, termelőszövetkezet stb. is bekapcsolódott az országos terjesztői hálózatba. A magánbizományosok idején a szükséglet nem volt ésszerűen felmérhető, ezért a visszamaradó lappéldányok aránya átlagosan a 20—25% körül mozgott. A központi terjesztésnek ezt a legutóbbi években sikerült 1,3%-ra leszorítani, ami a népgazdaság számára nagy megtakarítást jelent, tekintettel arra, hogy a szükséges papír nagy részét külföldről hozzuk be, s nyomdaiparunk is számottevő feleslegesen végzett munkától mentesülhet.

Az időszaki kiadványok terjesztése főként előfizetés, kisebb részben esetenkénti vásárlás útján történik. A lapterjesztés új szervezetének kialakítása óta legmagasabb volt az előfizetők aránya 1953-ban (81,7%). Innen kezdve 1957-ig fokozatosan csökkent (42,6%). Azóta újból emelkedőben van (1958-ban

pl. 59,1%). A központi terjesztésbe bevont időszaki kiadványok példányainak mintegy egyharmad része (33,5%) a fővárosi, s csaknem kétharmad része (65,5%) vidéki olvasókhoz kerül. A vidéken, főként a községekben tehát ma még jóval kevesebb lapot, folyóiratot olvasnak, mint a fővárosi, ill. általában a városi lakosság. 1958-ban a fővárosban 1—1 lakosra 66, vidéken pedig 31 napilap esett. Még rosszabb azonban az arány a folyóiratok esetében: az összes folyóiratpéldányoknak csaknem a fele a fővárosba kerül. Vagyis az ország lakosságának mintegy 20%-a ma még ugyanannyi folyóirathoz jut, mint az ország lakosságának 80%-a. A lapterjesztés egyik legsürgősebb feladata ennek a kedvezőtlen aránynak a megjavítása.

Az utóbbi években már nemcsak itthon, hanem külföldön is növekszik az érdeklődés lapjaink és folyóirataink iránt. Évenként mintegy 350 féle időszaki lap megközelítően 15 millió példányban jut külföldre. Elsősorban a központi napilapok: *Népszabadság, Népszava, Magyar Nemzet*, a nagyobb hetilapok, valamint a tudományos folyóiratok kerülnek ki a világ különböző országaiba.

Szocialista könyvkultúránk fejlődéstörténetének e vázlatos, de egyszerre több keresztmetszetben végzett áttekintése legalább főbb mozzanataiban világosan érzékelteti azokat a nagyarányú mennyiségi és alapvető minőségi változásokat, amelyek e másfél évtized során gyors egymásutánban végbementek. Több vetületben is jelzi az időbeli kibontakozás főbb irányait és ütemét, a kiadványfajták egymáshoz viszonyított arányában, a kiadványok tárgyköri megoszlásában és tartalmi színvonalában bekövetkezett útkereséseket és célravezető megoldásokat. A felsorolt tények és adatok megmutatják, hogy új könyvkiadásunk kibontakozása valóban nem volt zavartalan: túlzások és elmaradások, kitérők és előreugrások nehezítették meg fejlődésének történelmileg-társadalmilag meghatározott útját. De az is nyilvánvaló belőlük, hogy könyvkiadásunk ma már mennyiségében is, összetételében is, színvonalában is egyre inkább megközelíti azokat a szükségleteket és igényeket, amelyek a szocialista társadalmi rend kibontakozásából fakadnak. Ezek az igények és szükségletek ugyan társadalmunk politikai, gazdasági és kulturális életének továbbfejlesztésével szükségképpen továbbnövekednek, de az is kétségtelen, hogy szocialista könyvkultúránknak a fejlettség mai fokán minden eddiginél több lehetőséget biztosítanak és szilárdabb alapot nyújtanak ahhoz, hogy társadalmunk fejlődésének gyorsuló ütemével egyre jobban lépést tartson, ahhoz minél szorosabban felzárkózzék.

(Vége következik)

DOBOS PIROSKA

Az olvasószolgálat főbb kérdései a Fővárosi Szabó Ervin kerületi könyvtárakban

A könyvtárügy második ötéves tervének irányelvei szerint „... lehetővé vált, hogy a következő években figyelmünket és erőnket a szocializmus építésének hathatósabb segítése céljából fokozottabban a még elmaradott területekre, a könyvtárak tartalmi munkájának erősítésére, az olvasók nevelésére, a könyvtári munka korszerű formáinak kialakítására fordítsuk".[1] Ez az iránymutatás minden eddiginél határozottabban kötelességünké teszi, hogy az olvasószolgálatot munkánk központi kérdésének tekintsük.

Az elmúlt évek folyamán több módszertani értekezleten tárgyaltunk a kerületi könyvtárak olvasószolgálatának részkérdéseiről. 1956-ban egyes könyvek forgását vizsgáltuk, 1958-ban a kirakat és válogatópolc szerepét tanulmányoztuk, 1959-ben a szabadpolcos kölcsönzésről folytattunk vitát. Az olvasószolgálat egészét azonban hosszú idő után most tekintjük át először. A kerületi könyvtárak jelenlegi helyzetéből adódik, hogy elsősorban s a tanulmány nagyobb részében az olvasószolgálat egyik fő területéről, a kölcsönzésről, az olvasókkal való egyéni foglalkozásról lesz szó.

Az olvasószolgálat fő területei: a kölcsönzés, a helybenolvasás, a tájékoztató munka és a könyvtári propagandamunka egyenkénti elemzést kívánnak. Ezek mellett, sőt ezek előtt azonban az olvasószolgálati célok és eszközök, valamint az alkalmazott módszerek feltárása is feladat. A cél világos kitűzése és az eszközök és módszerek ismertetése csak együttesen adhat ugyanis megközelítő képet a valóságról.

Elemzésünkben kizárólag a kerületi könyvtárak olvasószolgálatával foglalkozunk, de e munkaterület szorosan kapcsolódik a könyvtárak állományához s azokhoz a dologi és személyi problémákhoz, melyekről a legkülönbözőbb jelentésekben és értekezleteken olyan sok szó esik. A kerületi könyvtárak állományának összetételéről és fejlesztésének problémáiról 1958-ban külön elemző jelentés készült.[2] E jelentésben csoportonként vizsgáltuk az állomány összetételét és kihasználtságát. Általános problémákat is vetettünk fel, mint pl. a gyűjtőkör és az állományfejlesztés módja, az állomány változatosságának kérdése, a könyvtárak ellátottsága, a kiadók és könyvtárak kapcsolata.

[1] *A könyvtárügy második ötéves tervének irányelvei.* A Könyvtáros. 1960. 6. sz. 401—408. l.

[2] *A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár kerületi könyvtárak könyvállományának összetétele és fejlesztésének problémái.* A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Évkönyve VI. 1956—1957. 55—74. l.

Érthető tehát, hogy az olvasószolgálat főbb kérdéseinek tárgyalásánál hivatkozunk az állomány összetételét és kihasználtságát elemző jelentésünkre.

Bár csak a kerületi könyvtárak olvasószolgálatáról kívánunk beszámolni, meg kell említenünk bevezetőben azt a sokat vitatott kérdést, milyen a főváros könyvtárral való ellátottsága. Csak utalni szeretnénk arra, hogy a szakszervezeti üzemi könyvtárak jelentősebbjei lényegében a kerületi könyvtárakkal azonos olvasószolgálati feladatokat látnak el.

Néhány üzemi szakszervezeti könyvtár már megnyitotta kapuit a lakosság számára is. Ugyanakkor az üzemi könyvtárakban nem jelentéktelen azoknak az olvasóknak a száma, akik nem fővárosi lakosok, hiszen a fővárosi üzemek dolgozóinak egy része a környék s néha éppen 50 km távolságban lévő községek lakói. Az általános és középiskolások a kerületi könyvtárakon kívül igénybe veszik az iskolai könyvtárakat, az egyetemi hallgatóknak rendelkezésükre áll az egyetemek egyre szélesülő könyvtárhálózata. Nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy a tudományos könyvtárak majd mindegyikének vannak közművelődési funkciói is. Mindennek ellenére a főváros közművelődési könyvtárral való ellátottságát nem tekinthetjük megoldottnak. A megoldatlanságot a kerületi könyvtárakban — különösen a téli hónapokban — a munka egészségtelen torlódása jelzi. A könyvtárosok ilyenkor nem tudják megvalósítani az olvasószolgálat célkitűzéseit, s közülük nem egy a megerőltető fizikai és szellemi munka miatt megbetegszik.

Könyvtáraink nem jelentéktelen részében az olvasók száma elérte, sőt túl is haladta a felső határt, amit az adott helyiségben és személyzettel még elláthatnak. Ennek ellenére éppen ezekben a könyvtárakban az elmúlt évben is emelkedett az olvasók száma, fokozódott az egészségtelen zsúfoltság és ez kedvezőtlenül befolyásolja az olvasószolgálati munkát. Még súlyosabbak a raktározási gondok. A legutóbbi vizsgálat megállapította, hogy mindössze 10 könyvtárunkban van még új könyvek raktározásához hely, s így az annyira szükséges új könyvek beszerzése ebben a vonatkozásban tovább nehezíti helyzetünket. A már meglevő helyiségek közül egyetlen egy sincs, ami könyvtár céljaira épült volna. Ezeknek jobb elhelyezéséről gondoskodni kell, de új könyvtárak is szükségesek. 1953-ban a fővárosi könyvtárhálózat kiépítése nem fejeződött be, csupán a múlt örökségéből maradt legfőbb hiányokat sikerült eddig pótolni. Könyvtáraink száma megháromszorozódott. Budapest régi 14 kerületében 12, a hozzácsatolt kerületekben 17 könyvtár létesült, s ugyancsak e kerületek lakosságát látja el nagyobb részt a két mozgókönyvtár is. A tizenöt éves távlati fejlesztési terv megvalósítása szükséges ahhoz, hogy arányosan kerüljön a főváros minden részébe könyvtár s ezen belül helyes osztálypolitika érvényesüljön. Egyrészt biztosítani kell a munkáslakta területek sokkal kedvezőbb ellátását a jelenleginél, s ugyanakkor el kell érni, hogy a belterületen lakó kispolgári rétegek irányában a szocialista nevelőmunka a könyvtárakban kedvező feltételek között folyjék. A 15 éves távlati terv folyamán kialakítható a kerületekben az az ideális nagyságú közművelődési könyvtártípus, amely a nevelőmunkára a leginkább alkalmas. A mai 6—7000 olvasóval és több mint 40 000 kötettel (ezen belül nagyszámú elfekvő könyvvel) rendelkező könyvtárakban rendkívül nehézkessé válik a személyhez szóló közvetlen nevelőmunka. A saját kezelésű és társadalmi munkások által vezetett állomások átmenetileg kétségtelenül segítenek az igények kielégítésében, de a problémát nem oldják meg. A Wekerle-telepen működő állomás például már régen túlnőtte egy állomás kereteit. Több mint 1500 olvasója számára a könyvtári szol-

gáltatásokat könyvkölcsönzésre szűkítjük le, ahelyett, hogy mint önálló könyvtár, az olvasószolgálat minden területén sokféle eszköz és módszer igénybevételével igyekeznénk az olvasószolgálati célokat elérni.

A könyvtárak olvasóinak könyvvel való ellátása az utóbbi években lényegesen javul. 1953-ban az egy olvasóra jutó kötetek száma még 6 volt, 1959-ben már 8. A Német Demokratikus Köztársaság közművelődési könyvtárfejlesztési tervében 1965-ben kívánják elérni, hogy egy olvasóra 6 kötet könyv jusson. Itt is gondolni kell azonban arra, hogy bár jelentős számban vontunk ki már eddig is feleslegessé vált köteteket könyvtárainkból, az állomány egy része még mindig használhatatlan. A két-három példányban megvásárolt új műveket olvasóinknak csak jelentéktelen hányada olvashatja el a megjelenés évében. Ez leginkább a politikailag fontos művek, pl. a természettudományos művek ajánlásában okoz nehézséget, amit a nem kielégítő példányszám is fokoz. Az állomány megoszlása és kihasználtsági foka a már említett jelentésben megtalálható, ezért erre a kérdésre nem térünk ki. E jelentés hatása kedvezően mutatkozik az egész hálózat állományfejlesztő munkájában. A készítése során kialakult állományelemző módszerrel ugyanis a kerületi könyvtárak saját állományukat is elemzik és a tanulságokat érvényesítik mind az állományfeltáró, mind a szerzeményező munkában. A gyűjtőkör meghatározása, melyet az OKT elfogadott, szintén nagyobb biztonságot ad az állományfejlesztésben. Felismertük, hogy a Könyvtárellátó jegyzékének könyvajánlása nem ad megfelelő tájékoztatást a könyvtárosok számára, s ezért az új könyvek rendelésében meglehetősen sok hibát követtek el. Ez a felismerés arra késztette az intézetvezetőséget, hogy szervezze meg a szerzeményezési tanácsadást. A prágai közművelődési könyvtárak tapasztalatait átvéve, s azt továbbfejlesztve, a Könyvtárellátó jegyzékein szereplő, minden a kerületi könyvtárak gyűjtőkörébe tartozó könyvet a könyvtárvezetők előtt ismertetünk, esetleg megvitatunk, s útmutatást adunk a beszerzés példányszámára. Ez utóbbit természetesen a költségvetési keretek alapvetően befolyásolják. Így értük el, hogy a Könyvtárellátónál történő vásárlást az 1959. évben teljes mértékben irányítani tudtuk, s a hibalehetőséget a minimálisra csökkentettük. Nyitva maradt az antikvár vásárlás ellenőrzése, de lényeges hibát e területen sem észleltünk, éppen az elvi iránymutatás következtében.

1. Olvasószolgálati célok. A könyvtár nevelő, irányító tevékenysége az olvasószolgálatban realizálódik. Amikor az egészséges — az egyén és a társadalom szempontjából helyeselhető — olvasói igények magas színvonalú kielégítését tűzzük ki mint olvasószolgálati célt, egyben állást foglalunk amellett hogy *egészséges olvasói igényen a politikai, az általános és szakmai műveltségfokozása, valamint a művelt szórakozás igényét értjük.* Összes igénykutatási pró bálkozásunk igazolja olvasóink nagy részé nek ilyen tartalmú igényét. Ha össze hasonlítjuk 1936-ban és 1954-ben a nőolvasók körében egy könyvtárban végzett igénykutatás tapasztalatait, vagy az 1957-ben olvasott művekről készített feljegyzéseket — mindez messzemenően igazolja az olvasói igények lényeges színvonalemelkedését.

Egy 1937-ben közreadott tanulmány[3] 144 nőolvasó könyvkérését vizsgálja. A legkedveltebb szerzők között a következőket találjuk:

[3] Fort Sándor: *Egy népkönyvtár nevelő munkája nőolvasói körében.* A Fővárosi Könyvtár Évkönyve VII. 1937. 133—147. l.

HARSÁNYI Zsolt
NYIRŐ József
ZSIGRAY Julianna
FÖLDI Mihály
ZWEIG, Stefan
MITCHELL, Margaret
RACHMANOVA, Alja

1954-ben a tanulmány készítése helyén megismételtük az igénykutatást s a legkedvesebb szerzőket a következő sorrendben találtuk:[4]

magyar	*külföldi*
JÓKAI Mór	DICKENS, Charles
MÓRICZ Zsigmond	TOLSZTOJ, Lev
MIKSZÁTH Kálmán	DUMAS, Alexandre, père
MÓRA Ferenc	BALZAC, Honoré de
GÁRDONYI Géza	MANN, Thomas
KARINTHY Frigyes	MAUPASSANT, Guy de
KOSZTOLÁNYI Dezső	GALSWORTHY, John
SZABÓ PÁL	ERENBURG, Ilja

A nőolvasók részére valóban kölcsönzött könyvek szerzői között 1936-ban egy könyvtárban ez a rangsor:

magyar	*külföldi*
JÓKAI Mór	LEWIS, Sinclair
HERCZEG Ferenc	LONDON, Jack
MIKSZÁTH Kálmán	GALSWORTHY, John
CSATHÓ Kálmán	LAGERLÖF, Selma
GÁRDONYI Géza	BENOIT, Pierre
GULÁCSY Irén	RACHMANOVA, Alja
KOMÁROMI János	BALZAC, Honoré de
HARSÁNYI Zsolt	

1957 februárjában hat könyvtárban a leggyakrabban kikölcsönzött könyvek szerzői:

magyar	*külföldi*
JÓKAI Mór	FONTANE, Theodor
MIKSZÁTH Kálmán	MANN, Thomas
GÁRDONYI Géza	ZWEIG, Arnold
KAFFKA Margit	PRUS, Boleslaw
KARINTHY Frigyes	HEMINGWAY, Ernest
MÓRA Ferenc	MARK TWAIN
KÖRÖSSÉNYI János	ANDERSEN NEXÖ, Martin
ORAVECZ Paula	PRATOLINI, Vasco
SZÁNTÓ György	TOLSZTOJ, Lev

külföldi

BALZAC, Honoré de
CHABROL, Jean-Pierre
FRANCE, Anatole
HUGO, Victor
MAUPASSANT, Guy de
ROLLAND, Romain
SAND, GEORGE
STENDHAL
VERNE, Jules
ZOLA, Emil

[4] *Az olvasók igényeiről.* A Könyvtáros. 1954. 12. sz. 10—12. l.

Az igénykutatás problémái és módszerei témakörében végzett vizsgálatainkat az 1958—59-i évkönyvben foglaltuk össze[5], s e tanulmány készítése közben határoztuk el kilenc, terület és nagyság szempontjából különböző kerületi könyvtárban véleménykutató kérdőívek kibocsátását, az olvasók összetételének megfelelő csoportosításban, kb. az olvasók 10%-a részére. A kiadott 5000 kérdőívből mintegy 3000 kitöltését tudták a kerületi könyvtárak megszervezni. A kérdőívek feldolgozása hosszú időt vesz igénybe. Néhány kisebb, de fontos kérdésre már így is érdekes választ kaphatunk. Például: Miközben a természettudományos irodalom könyvtári forgalma alig haladja meg a kölcsönzött művek 2%-át, a 2-es számú könyvtárban kitöltött 558 kérdőívből 273-an jelezték a természettudományos irodalom egyik-másik, igen sokszor több ágának igénylését. Éppen e tapasztalat és az állományfejlesztés már említett korlátainak összevetésével jutottunk arra a következtetésre, hogy könyvtáraink a jelentkező és helyes irányú igény kielégítésére nem mindig alkalmasak. Már ebben az évben, még a jelenlegi szűk keretek mellett is, több természettudományos művet vásárolnak a kerületi könyvtárak. Több könyvtárban folyik kísérlet a természettudományos irodalom forgalmának fokozására.

E kísérletek összegezésével még ez évben módszertani levelet adunk ki a természettudományos irodalommal való eredményesebb foglalkozás érdekében. Így függ tehát össze a könyvtár igénykutató és olvasószolgálati célokat megvalósító munkája. Ahhoz azonban, hogy minden területen ilyen tudatos munka folyjék, a valóságos helyzet még elmélyültebb kutatása szükséges s még következetesebb törekvés a jelenlegi helyzetben meglevő hibák kijavítására.

a) *Világnézeti nevelés — általános műveltség — művelt szórakozás*

A könyvtárak szerepének a művelődéspolitikai irányelvekben történő megfogalmazása: „A könyvtárak jó munkája értékes hozzájárulást jelent a tömegek ízlésének, műveltségének, erkölcsi és politikai arculatának formálásához"[6], utal a világnézeti nevelés, az általános műveltség és a művelt szórakozás biztosításának feladatára. E feladat egysége és sokoldalúsága közismert. Ha kutatni akarjuk, hogyan biztosítható a feladat végrehajtása, részben a felhasznált eszközöket, részben az alkalmazott módszereket kell vizsgálni. A világnézeti nevelés a könyvtárakban az ideológiai, politikai művek ismertetésén, olvastatásán kívül olyan érzelmi befolyásolást is jelent, melynek következtében az egész rendszerünk iránti érdeklődés felkeltéséhez és a rendszerrel való érzelmi és értelmi azonosuláshoz hozzájárulhatunk. A világnézeti nevelés eredményei tehát nem mérhetők le az ideológiai és politikai, vagy általában társadalmi és természettudománnyal foglalkozó művek olvasottságán, bár e statisztikai adatok nem hagyhatók figyelmen kívül. A szépirodalmi művek érzelmi hatása alól a fejlődésre leginkább képes fiatalok, de az olvasók széles köre sem vonhatja ki magát. Helyes tehát, ha a világnézeti nevelés eszközének tekintjük a legjobb szovjet műveket és a népi demokratikus országok íróinak kiváló alkotásait. Ugyanígy értékelhetjük mai szocialista fejlődésünket tükröző új irodalmunkat is. Sőt, szélesebb értelemben, minthogy az új szocialista

[5] Sajtó alatt.

[6] *A Magyar Szocialista Munkáspárt művelődéspolitikájának irányelvei.* Bp. 1959. 42. l.

rendszer megértése a társadalom fejlődésének megértését tételezi fel, a társadalmi valóságot tükröző, éppen ezért klasszikus irodalom ismeretének is van határozottan politikai, világnézeti jelentősége is. Itt is elválaszthatatlanul érintkezik a világnézeti nevelés és az általános műveltség fogalomköre, s mindez része lehet és kell is lennie a könyvtárakban keresett művelt szórakozásnak. Olyan statisztikai méréseink nincsenek, amelyek a könyvtárban folyó ilyen komplex, sokoldalú olvastatást híven tükröznék, s így meg kell elégednünk a külön-külön nyilvántartott adatokkal. Ezek az adatok, különösen az 1959. évben igen jelentős eredményeket mutatnak.

A felnőtt kölcsönzés megoszlása:

Szakcsoport	1958	1959	1958	1959
	számban		százalékban	
Szépirodalom	2 366 230	2 778 046	80,2	78,8
Új magyar irodalom	496 700	632 969	16,8	17,9
Régi magyar irodalom	610 053	644 001	20,7	18,3
Világirodalom klasszikusai	595 016	680 406	20,2	19,3
Szovjet irodalom	147 494	182 044	5,0	5,2
Egyéb irodalom	516 697	638 626	17,5	18,1
Ismeretterjesztő irodalom	584 765	745 932	19,8	21,2
Ideológiai-politikai	60 937	133 413	2,0	3,8
Műszaki	54 435	63 457	1,8	1,8
Mezőgazdasági	10 783	12 456	0,4	0,4
Történelem stb.[7]	165 920	175 467	5,7	5,0
Természettudomány	62 488	79 359	2,1	2,2
Egyéb ismeretterjesztő	230 166	281 780	7,8	8,0
Összesen	2 950 995	3 523 978	100,0	100,0

[7] Statisztikai nyilvántartásunkban a történelem, irodalomtörténet, művészettörténet együtt szerepel.

Ezekben az eredményekben része van néhány olyan akciónak, melyet az 1959. évet meghatározó két politikai esemény jegyében szerveztünk. A Tanácsköztársaság 40. évfordulója alkalmából, majd az MSZMP VII. Kongresszusa tiszteletére egy-egy könyvjegyzéket állítottunk össze a kerületi könyvtárak számára. A könyvtárak a címjegyzéket megkülönböztetett figyelemmel kezelték, s a jegyzékben szereplő könyvek forgalmában igen szép eredményeket értek el. Ezek az akciók meggyőztek bennünket arról is, hogy kellő szervezettséggel a számunkra fontos irodalmi csoportok forgalmát fokozni tudják a kerületi könyvtárakban. A kongresszus előtt sikerült elérni, hogy alig 3 hónap alatt 22 kerületi könyvtárban a *Kommunista Kiáltványt* 182 olvasó, ENGELS: *A család, a magántulajdon, és az állam eredete* c. művét 75 olvasó, KÁDÁR János: *Szilárd népi hatalom: független Magyarország* c. kötetét 63 olvasó kölcsönözte ki. Mindez az ideológiai és politikai művek ajánlásának eredményét bizonyítja. Felvethető és fel is vetik — elsősorban olyanok, akik a könyvtári munka légkörében bekövetkezett egészséges változást nem ismerik —, hogy bármilyen könyvek kiemelt kezelése a könyvajánlásban egyoldalúsághoz vezet. Vannak, akik azt állítják, hogy az

olvasó igénye és akarata ellenére is elviszi a könyvet, ha a könyvtáros nagyon javasolja, hogy ezzel „szívességet" tegyen a könyvtárosnak. A mai egészséges légkör lehetetlenné teszi, hogy a könyvtáros az olvasót a helyeselhetőnél nagyobb mértékben befolyásolja, s a könyvtárost felkészültsége és ügyszeretete megóvja a túlzásoktól. A könyvek kiemelt ajánlása csak azt jelenti, hogy adott időszakban a legfontosabbnak vélt könyvek ajánlására az átlagosnál nagyobb gondot fordítunk. Ha ezt nem kívánnánk megtenni, teljesen felesleges volna az aktuális ajánlóbibliográfiák, tematikus katalógusok összeállítása. Több éves tapasztalat bizonyítja, hogy ezek a segédeszközök csak akkor töltik be szerepüket, ha az olvasókkal való egyéni foglalkozás eszközének tekintik a könyvtárak, a legújabb tapasztalatok szerint pedig elmondhatjuk, hogy az ajánlójegyzékek, bibliográfiák használatának napi mérése egyik leghatásosabb lendítője a munkának.

A politikai, ideológiai művek forgalmának nagymértékű növekedésében kétségtelenül van szerepük a könyvtárak irányításának, a módszertani tanácsoknak. A kerületi könyvtárak osztálya a legutóbbi két évben sokat foglalkozott ezzel. Eredményeinkben a legnagyobb szerepet azonban az országosan bekövetkezett konszolidáció, a politikai kérdések iránt megnövekedett általános érdeklődés és az igények, az érdeklődés fokozására képes jó, színvonalas politikai könyvkiadás játssza. Kétségtelen, hogy ha a természettudományos könyvkiadásban hasonló eredményt értünk volna el, ez az e szakcsoporthoz tartozó művek forgalmának emelkedéséhez is hozzásegítette volna a könyvtárosokat.

A központból irányított akciókon kívül sok kerületi könyvtár önállóan is kísérletezett a politikai művek forgalmának fokozása érdekében. A 11. számú kerületi könyvtár hosszabb megfigyelését közölte a Könyvtáros c. folyóiratban. Kimutatta, hogy a válogatóasztal tudatos felhasználása a politikai művek forgalmának fokozását segíti elő. Ugyanerről győződött meg a 22. számú könyvtár vezetője is. Évi jelentésében beszámolt kísérletéről: a mintegy 800 kötetes szépirodalmi válogatópolcon novemberben és decemberben rendszeresen politikai műveket is elhelyezett a szépirodalmi művek között. Mindkét hónapban a kivitt politikai műveknek több mint 10%-át a szépirodalmi művek közül vitték el, és elérték, hogy novemberben a teljes kötetforgalom 2,94%-a, decemberben 3,08%-a volt politikai mű.

A 39. számú könyvtárban a kirakat tudatos használata szintén jelentősen befolyásolja a forgalmi statisztikát. Ezt nemcsak az évi statisztikából állapíthatjuk meg, hanem a szakmai felülvizsgálat idején történt felméréssel is. E szerint: három nap alatt 37 kölcsönzött politikai mű közül 21-et az olvasók kirakatból választottak. A politikai-ideológiai irodalom kölcsönzésének számszerű növekedésében szerepet játszik az 1959. évben végrehajtott statisztikai módosítás is, amiről nem volna helyes hallgatni. Az új adatszolgáltatási utasítás szerint az 1—2—3—930—943 szakba sorolt műveket a politikai kategóriába kell számítani, ellentétben a régebbi gyakorlattal, amikor csak a kifejezetten politikai műveket számítottuk ide és a 370—390—930 és 943 szak művei egyáltalán nem kerültek statisztikai csoportba. A politikai-ideológiai művek forgalmának jelentős emelkedésénél ezt is figyelembe kell venni, éppen azért, hogy meglássuk a további feladatokat ezen a területen.

Arról, hogy a politikai műveknél tapasztalt eredményt a természettudományos irodalom forgalmában is el lehetne érni, különösen a 4. számú könyvtárban győződtünk meg. Vizsgálatunk alkalmával megállapítottuk, hogy a

könyvtárban 1958 április—május—június hónapokban lényegesen több természettudományos művet adtak ki, mint 1959 hasonló három hónapjában. Kísérletezni kezdtünk a kirakat tudatosabb használatával. Október 2-án 30 természettudományos művet tettünk ki a kirakatba.

E napon a kölcsönzési statisztika a következőképpen alakult:

Összes kölcsönzött kötetek száma	411
ebből: ismeretterjesztő	72
természettudományos	11
kirakatból	9

Október 5-én folytattuk a kísérletet, de csak a bennt maradt 21 kötet könyvvel.

Összes kölcsönzött kötetek száma	584
ebből: ismeretterjesztő	92
természettudományos	21
kirakatból	7

A kísérletet ezután nem folytattuk. Október 9-én a forgalom a következő képpen alakult:

Összes kölcsönzött kötetek száma	501
ebből: ismeretterjesztő	82
természettudományos	7

Október 12-én a forgalom megoszlása:

Összes kölcsönzött kötetek száma	467
ebből: ismeretterjesztő	52
természettudományos	2

Természetesen ilyen rövid kísérletből végleges következtetést nem vonhatunk le. De a 22-es könyvtárban szerzett tapasztalataink is arról győznek meg, hogy módszeresebb foglalkozással e téren is gyorsabb lehetne a fejlődés.

A 22. sz. könyvtárban 1958 októberében az összes kölcsönzött kötetek száma:

	4,871 kötet,	ebből természettudományos	98	1,7%
november	5,390 „	„ „	104	1,9%

Javaslatunkra kísérletezni kezdtek: sokkal bővebben tettek a szabadpolcra természettudományos könyveket december—január és február hónapokban. Ennek eredményeként:

december (1958) összes kölcsönzött kötetek száma: 5231, term. tud. 136, 2,6%;
január (1959) összes kölcsönzött kötetek száma: 5760, term. tud. 143, 2,5%;
február (1959) összes kölcsönzött kötetek száma: 5867, term. tud. 139, 2,4%.
március (1959) összes kölcsönzött kötetek száma: 5808, term. tud. 86, 1,2%;
április (1959) összes kölcsönzött kötetek száma: 6462, term. tud. 91, 1,4%

és még 1960 januárjában is, amikor már 7659 kötetet kölcsönöztek, a természettudományos művek kölcsönzése csak 129 kötet, azaz 1,7% volt, mert a szabadpolcra helyezett természettudományos könyvek számát csökkentették.

A világnézeti nevelés és általános műveltség problémáját nem szűkítjük le a politikai és természettudományos ismeretek terjesztésében betöltött szerepére a könyvtárban. A kölcsönzött művek forgalmának *egész* statisztikája, e statisztika elemzése lehet csak az olvasószolgálati célok eléréséért folytatott munka egyik mérőeszköze.

A statisztikai elemzésen túl figyelembe kell venni azokat a módszereket, amelyekkel a kölcsönzés közben vagy annak kapcsán a könyvtárak élnek, s amelyek jelentősen befolyásolják a statisztikai adatok alakulását.

A könyvtárosok nem ítélik meg egységesen a világnézeti nevelést szolgáló módszereket. Legfeltűnőbben ez a probléma az *antiklerikális és ateista irodalom* ajánlásával kapcsolatban vetődik fel. Kétségtelen, hogy itt valóban a legnagyobb fokú tapintatra, politikai érzékre van szükség, de ha úgy vetődik fel, hogy az antiklerikális és ateista irodalom nyílt népszerűsítését szűkítsük le ennek szépirodalmi területére, ezzel semmiképpen sem érthetünk egyet. Ezt bizonyítja a következő példa is: a XII. kerületben a 38. sz. könyvtárban ez év februárjában „Tudomány és vallás" címmel kis tematikus kiállítást rendezten egy álló tárlóban, a kölcsönzőben. A kiállított könyveket folyamatosak kölcsönözték.

Egy hónap alatt a következő könyveket adták ki a kiállítottak közül:

KAUTSKY: A *kereszténység eredete*	2	alkalommal
FEUERBACH: *Valláskritikai írások*	1	„
HOLBACH: *A leleplezett kereszténység*	1	„
SEJNMAN: *Fejezetek a pápaság történetéből*	3	„
NYIKOLSZKIJ: *A vallás keletkezése*	2	„
SEJNMAN: *A Vatikán a II. világháborúban*	2	„
LAVRECZKIJ: *A Vatikán*	1	„
ADY: *Fekete lobogó*	3	„
DIDEROT: *Az apáca*	2	„
Korai materialisták	2	„
GALAN: *Én és a pápa*	2	„
A sötétség trónállói	1	„
VOLTAIRE: *Candide*	2	„
Giordano Bruno és az inkvizíció	1	„
BRUNO, Giordano: *Válogatott dialógusai*	1	„
Giordano Bruno—Galilei—Campanella	2	„
Álszentek cselekedetei	2	„
MARTINOVICS: *Filozófiai írások*	1	„
A klerikális reakció a Horthy-fasizmus támasza	1	„
HAECKEL: *Van-e élet a halál után*	1	„
DIDEROT: *Válogatott filozófiai művei*	1	„

Hasonló a tapasztalat a 28-as könyvtárban is, ahol a válogató polcon külön tárolták az antiklerikális irodalmat, „Tudomány és vallás"címmel. Ezek közül 65-ről figyelőlapot készítettünk. Az eredmény figyelemreméltó: 102 művet vittek ki az olvasók 6 kölcsönzési napon. Foglalkozás szerinti megoszlásuk a következő:

Munkás	38
Pedagógus	1
Értelmiségi	10
Háztartásbeli	9
Főiskolás	6
Középiskolás	11
Ipari tanuló	8
Egyéb	19
	102

Meggyőződésünk, hogy máshol is lehetne eredményt elérni, ha bátran és tudatosan népszerűsítenék az irodalom e csoportját. A képhez hozzátartozik az is, hogy a 44. sz. könyvtárban 133 munkás kitöltött véleménykutató kérdőívén összesen 12 esetben jelöltek mint igényt antiklerikális, ateista irodalmat. Ha

figyelembe vesszük is, hogy ennél többen olvasnak antiklerikális műveket, minden könyvtárosnak fel kell ismernie, hogy e területen még az igény felébresztése is feladat. Természetesen a kifejezetten antiklerikális, ateista irodalom kézbeadásán kívül a közvetítő módszerek kellő kihasználásával is sokat tehetünk a vallásos világnézet ellen. A természettudományos irodalom olvasásának kérdéseiről már szóltunk. Az eddigi kísérletek továbbfejlesztésével öt könyvtárban készítenek ebben az évben, e témáról elemző tanulmányt.

Egyéb ismeretterjesztő irodalom igénybevételénél is jelentős fejlődés tapasztalható. Irodalom, művészet, útleírás, különböző játékok (sakk, horgászat) igen kedvelt témakörei olvasóinknak. Ugyanez mondható a háztartási könyvekre is. A kiemelt ajánló munkát az irodalom e körében csak az olvasók egyik két rétege között tartjuk lényegesnek, pl. a csak általános iskolát végzett olvasóknak, ipari tanulóknak, munkásoknak.

Van olyan vélemény könyvtárosaink körében, hogy ha az irodalom e csoportjával nem foglalkozunk megkülönböztetett módon, ezzel az általános műveltség érdekében kifejtett munkánk szenved csorbát. Kétségtelen, hogy bizonyos, már említett rétegek számára az irodalom e csoportját is kiemelten kell kezelni, de a művelődési politika irányelveinek szellemében előtérbe kell állítani a politikai-világnézeti nevelést, és ennek meg kell mutatkoznia az irodalom megfelelő csoportjának fokozott ajánlásában.

A szocialista tendenciájú szépirodalom és az általános műveltség, a szépirodalom és világnézeti nevelés kapcsolata külön tárgyalást érdemel és szintén sokat vitatott probléma.

Statisztikai adatszolgáltatásunk rendkívül kuszált ebből a szempontból, bár sokkal részletesebb, mint az állami közművelődési hálózat statisztikája.

Csak a legfontosabb kérdéseket érintve:

Az új *magyar irodalom* forgalma az összes kölcsönzött művekhez hasonlítva 1958-ban 16,8%, 1959-ben 17,9%, számszerűen 136,269 kötettel több új magyar művet kölcsönöztek a kerületi könyvtárak 1959-ben mint 1958-ban. Ennek a fejlődésnek okát egyrészt a könyvkiadásunk iránt megnövekedett bizalomban látjuk, amelynek eredménye, hogy az újonnan megjelenő könyvek iránt óriási érdeklődés nyilvánul meg, másrészt az általános politikai fejlődés következményeként az olvasók nagyobb figyelemmel fordulnak mai életünk problémája felé. Emellett tudnunk kell, hogy az élő magyar szerzők most megjelenő műveinek csak kisebb része mai témájú, s ezek sem tekinthetők egyöntetűen szocialista tendenciájúaknak. A statisztika erre a problémára nem ad választ, de amikor a mai magyar irodalom forgalmának növekedését értékeljük, ez sem hagyható figyelmen kívül. Az irodalompolitikai kérdéseket és az olvasók szocialista nevelését feltétlenül egyeztetni kell. Ez év elején a könyvtárosok találkoztak a Kiadói Főigazgatóság vezetőjével és a Szépirodalmi és a Magvető Kiadó lektoraival, és néhány problematikusnak minősített könyvről vitatkoztak. Pl. HERNÁDI: *A péntek lépcsőin*, MÁNDI: *Fabulya feleségei*, SZOBOTKA: *Megbízható úriember* stb. E vitában világosan látszott, hogy irodalompolitikai szempontból helyeselhető egy-egy mű megjelenése, mert a következő jobbat készíti elő, de a könyvtári munka nem rendelhető alá ennek az irodalompolitikai szempontnak. Éppen ezért bizonyos esetekben helyes, ha minimális példányszámban szerezzük be ezeket, és kézbeadásuknál differenciálunk. A differenciáláshoz jobb együttműködésre van szükség a kiadókkal. A kiadók propagandistáival folytatott megbeszéléseink bizonyították, hogy ennek a jövőben nem lesz akadálya.

A közelmúlt eseményeit pártosan feltáró művek sikerét bizonyítja pl. a 8-as számú könyvtár, ahol 1959. szeptember 7— december 1 között

Berkesi: *Októberi vihar* c.	könyvét	(4	példány.)	25-en	köztük	6	munkás
Berkesi: *Vihar után* c.	,,	4	,,	25-en	,,	8	,,
Mesterházi: *Pokoljárás* c.	,,	5	,,	34-en	,,	11	,,
Molnár: *Hullámverés* c.	,,	2	,,	25-en	,,	13	,,
Zalka: *Aknamező* c.	,,	3	,,	17-en	,,	4	,,

olvasta el. Nem szükséges kihangsúlyozni, hogy e művek olvasása politikai szempontból is jelentős.

A mai magyar művek kölcsönzési arányának növekedése együtt jár a *régi magyar irodalom* kölcsönzési arányának csökkenésével. Ez természetesen nem jelent számszerű csökkenést is. Az 1958-as 610 000 kötettel szemben 644 000 kötetet kölcsönöztek 1959-ben, százalékos megoszlásban azonban 20,7% helyett, 18,3%-ot. Lényegében ki tudjuk elégíteni a régi magyar irodalom iránti igényeket; Jókai, Mikszáth, Móricz és Gárdonyi keresettsége ma már nem jelent olyan gondot, mint régen. Gárdonyi esetében helyes volna egész életművét értékelő monográfia megjelentetése, mert enélkül a könyvtárosok nehezen igazodnak el. A régi teljes Gárdonyi-sorozatok az antikváriumokon keresztül a könyvtárba jutva problémákat okozhatnak.

A legnagyobb mennyiségben a *világirodalom klasszikusait* kölcsönzik olvasóink. Itt olvasószolgálati szempontból világosan kell látni, hogy a klasszikus irodalom olvasása nem jelenti minden esetben és mindenkinél az irodalmi értékek felismerését. Ezt bizonyítják az olvasókkal folytatott beszélgetések, amelyek sokszor külföldi klasszikusokat rendszeresen olvasók esetében is nagyfokú tájékozatlanságot bizonyítanak. Balzac köteteiben legtöbbször a szerelmet, Dickens egy-egy művében csak a tragikus történetet, Victor Hugoban a kalandos történetet élvezik, és nem látják az események mögött a társadalmi mondanivalót. Olvasóink egy része a könyvtárból száműzött „irodalom" nyújtotta élményeket helyettesíti a klasszikusok olvasásával. Nagy vívmány, hogy a klasszikusok a milliók olvasmányává lettek. Az általános műveltség fokozásának feladatát azonban nem lehet formálisan teljesíteni a klasszikus külföldi irodalom nagyszámú olvastatásával. Az eddiginél jobban össze kell ezt kapcsolni irodalomismertető munkával, különösen az olvasásban még nem gyakorlott olvasók körében. E célt is szolgálja az olvasóterv készítésének ajánlása, erre nagyobb mértékben és a célnak megfelelően ez évben kerül sor.

A szovjet irodalom keresettségét a könyvtárban kicsit a politikai hangulat mércéjének tekinthetjük. Az 1956-i ellenforradalom ideológiai előkészítésének egyik területe a szovjet irodalom elleni agitáció, e művek háttérbe szorítása volt. A probléma kettős jellegét ismerjük: egyrészt a valóban hibás kiadói politika, másrészt a szovjet irodalom tudatos lejáratása. A szovjet irodalom indokolt népszerűségének megteremtéséért állandó, szívós munkára van szükség. Eddigi eredményeinkhez hathatósan járul hozzá a szovjet irodalom tekintetében is sikeres könyvkiadás. 1959-ben 182 000 kötet szovjet könyv került olvasóinkhoz, szemben az 1957. évi adattal, amikor mindössze 97 667 kötetet kölcsönöztünk.

Tudnunk kell, hogy nem értük még el az 1956-os eredményt, amikor 277 128 kötetet adtunk kézbe, mégis az 1959-es számok egészséges tendenciát jeleznek. Ezt az egészséges tendenciát bizonyítja, hogy a Csendes Don c. film vetítésével egyidőben igen sok előjegyzés volt e műre is, és Dod Mihajlik:

Ordasok között c. művére már megjelenésekor több előjegyzést vettek fel könyvtárainkban. A „csak szovjet könyvet nem"-mel kezdődő könyvkérések lassan eltűnnek. A 44-es számú könyvtárban véleménykutató lapot kitöltő 133 munkás legkedveltebb szerzői között szovjet írók is vannak. 36 esetben jelölték meg GORKIJT, SOLOHOVOT, ERENBURGOT, A. TOLSZTOJT mint legkedvesebb íróik egyikét. Érdekes, a könyvtári munka hatékonyságát bizonyítja és felelősségét is felveti, hogy 4 olvasó AZSÁJEVet is a legkedveltebb írói közé sorolta.

Külön problémát jelent a *népi demokratikus országok élő irodalmának* népszerűsítése. 1960-ig e kérdéssel a helyzet teljes ismeretében azért sem foglalkozhattunk, mert statisztikai rendszerünkben a népi demokratikus irodalomnak önálló helye nem volt. Az „Egyéb" címszóból, amelyben majdnem ugyanannyi könyvnek kölcsönzését tartjuk nyilván, mint amennyit a világirodalmi klasszikusok közül kölcsönöztünk, a népi demokratikus irodalom forgalmára nem következtethetünk. 1960-ban statisztikánk már e kérdésre is választ ad. Az első negyedben a 14 éven felüli olvasóinknak kölcsönzött kötetek 3,5%-a e kategóriából került ki. Az állományelemzésnél feltárt helyzet nem túlságosan kedvező. Az azóta megjelent cseh, lengyel és NDK művek többségükben megnyerték az olvasók tetszését. 1960 január és február hónapban mintegy 24 000 kötet közül 460 kötetet adtunk kölcsön könyvtárainkban e szerzőktől. Különösen jelentős azoknak a műveknek forgalma, amelyekből a közelmúlt történetét ismerhetik meg olvasóink. Egymás után jelennek meg a II. világháborúról cseh, német, lengyel feldolgozások. Ha irodalmi értékük nem is egyenlő, az olvasók érdeklődése és a könyvtárosok ajánló munkája következtében állandóan kézben vannak és segítenek a közös sors felismerésében, a baráti népek iránti rokonszenv felkeltésében, erősítésében. Feladatunknak tekintjük, hogy több segítséget adjunk az irodalom e csoportja értékeinek feltárásában. A készülő bibliográfia és később módszertani tanácsok összegyűjtése és kiadása segít majd abban, hogy közkinccsé tegyük mindazt, amit barátaink az irodalom területén alkottak.

A nem szocialista országok haladó irodalmát statisztikánk szintén az „egyéb"-be sorolja. A mind a korszerű irodalmi műveltség, mind a világnézeti nevelés szempontjából lényeges csoport forgalmáról éppen ezért tiszta képet nem alkothatunk. Általános tapasztalat azonban, hogy éppen a könyvkiadásunk iránti bizalom megnövekedése következtében ezek a művek is keresettek.

Összefoglalva: a politikai, ideológiai és egyéb ismeretterjesztő, valamint a szépirodalom kölcsönzésének vizsgálata lényegében az olvasószolgálat céljainak megfelelő munkát bizonyít. Elmaradás van viszont a tartalmi kérdésekben, az olvasókkal való egyéni foglalkozásban, a helyes arányok kialakításában, az egyes olvasók tudatos, sokoldalú és egységes nevelésében, irányításában. Azok a mérések, amelyekkel az elmúlt három évben kísérleteztünk, és amelyeket 1959 végén az „olvasószolgálati munka vizsgálatának módszerei" címmel foglaltunk össze és adtunk át a kerületi könyvtárak dolgozóinak, már e tartalmi kérdések felé igyekeznek fordítani a könyvtárosok figyelmét. Az 1960. márciusi Könyvtári Híradóban *Analitikus személyi lap — olvasóterv* — címmel az olvasókkal való egyéni foglalkozás módszereként ajánljuk ezeket az eszközöket. Minderre a már elért eredmények megteremtették a kedvező légkört; egy sor feltétel még hiányzik a színvonalas munkához — ezekre visszatérünk.

b) *Az olvasók képzése, továbbképzése, szakmai és műszaki ismeretei fokozása*

Maga az a tény, hogy a kerületi könyvtárak olvasói a lakosság legszélesebb rétegeiből kerülnek ki, rendkívüli mértékben megnehezíti e feladatot.

A 14 éven felüli beiratkozott olvasók foglalkozás szerinti megoszlása 1959-ben:

	fő	százalék
Munkás	21 970	23,3
Paraszt	216	0,2
Pedagógus	3 087	3,3
Egyéb értelmiségi	5 183	5,5
Tisztviselő és egyéb alkalmazott	15 803	16,7
Egyetemi és főisk. hallgató	2 197	2,3
Középisk. tanuló	12 135	12,9
Ipari tanuló	3 973	4,4
Háztartásbeli	15 281	16,2
Nyugdíjas	10 106	10,7
Egyéb	4 263	4,5
Együtt	94 214	100,0

Már ez is jelzi a feladat nagyságát és komplikáltságát. Kétségtelen, hogy a több mint 20 000 munkás számára kell elsősorban *szervezett segítséget* nyújtani *képzésükhöz, továbbképzésükhöz.* A 16 ezer KISZ korosztályú olvasónk (közöttük fiatal munkások, ipari tanulók) is joggal várja a támogatást. Szép példáink vannak, hogyan kíséri el a könyvtár a fiatal munkást a diplomáig és a doktori címig, mint pl. a 8. sz. könyvtárban dr. Marjai Tibor esetében, aki 1933-ban született, 1949 óta könyvtártag és azóta végezte el a gimnáziumot és az egyetemet; most bírósági fogalmazó. A könyvtár igen nagy szerepet vállalt, amikor folyamatosan biztosította számára a kötelező irodalmat, és jóbarátként vitatta meg vele a tanulás nehézségeit. Az esetek többségében a könyvtáros véletlenül ismeri fel a tanulót olvasójában, mert amikor az olvasó beiratkozik, fel sem merül ez a kérdés. Csak amikor következetesen igényli a kötelező irodalmat, a könyvtáros kérdésére számol be egyik-másik olvasó tanulmányairól, de van olyan olvasó is, aki fölösleges zaklatásnak tekinti, ha a könyvtáros érdeklődik a kért mű olvasásának céljáról. A középiskolai, egyetemi tanulmányokat folytató dolgozó vagy tanuló olvasóink ellátása ettől függetlenül is nehézségekbe ütközik. Egyetlen könyvtár állományában sem lehet például annyi filozófiai tankönyv, Engels: *Anti-Dühring* vagy kongresszusi jegyzőkönyv, amennyire egy adott időszakban szükség lehet. Ugyanez vonatkozik még fokozottabb mértékben a középiskolások kötelező olvasmányaira. Ellátásukról csak részben tudunk gondoskodni. Emellett a zsúfolt forgalom az oktatást támogató, elmélyülést kívánó beszélgetéseket nagymértékben gátolja.

A szakmai képzés támogatásának keretében a fő probléma, hogy a kerületi könyvtár állománya nem alkalmas és nem is lehet alkalmas lényegében semmiféle komolyabb szakképzés segítésére. Általános gyűjtőköre nem teszi lehetővé egy-egy szakon belül nagyobb gyűjteményjellegű egységek kialakítását. Véleményünk szerint egy szakon belül csak az érdeklődés felkeltése a kerületi könyvtárak feladata. Ezt általában az állomány alapján megtehetik és több esetben meg is teszik. Sok olvasó hallgatja a József Attila szabad-

egyetem előadásait, vesz részt a TIT különféle rendezvényein és ez igen gyakran a könyvtár és az egyéb intézmények kölcsönhatása alapján történik. A könyvtárban felkeltett érdeklődés következménye az előadások hallgatása, és az előadások által felkeltett érdeklődés nyer kielégítést a könyvtárban kölcsönzött könyvvel. Nem általános ugyan, de feltétlenül pozitív a kerületi könyvtárak olvasóirányító munkája a központhoz. Több könyvtáros maga kéri kölcsön az olvasó számára a csak a központban kapható és tanuláshoz szükséges műveket. Pl. a 38. sz. könyvtár a kerület pedagógusainak ideológiai képzéséhez a központ állományát is igénybe veszi. Ez is mutatja, hogy a *pártoktatás* és általában az *állami marxista oktatás* támogatását a könyvtárosok igen fontos feladatuknak tekintik. Sajnos, az egyidőben jelentkező igények, amint már erről más vonatkozásban szóltunk, kielégíthetetlenek. A pártoktatás szervezett támogatására megkíséreltünk közös programot kidolgozni néhány kerületi pártbizottság illetékes munkatársaival, de e kísérletek eredménytelenek maradtak, s így e téren csak ösztönös munka folyik.

Külön és igen nagy problémát jelent a kerületi könyvtárak tennivalóinak meghatározása a *műszaki ismeretek terjesztésében.* Valamennyien érezzük, hogy az ország előtt álló hatalmas feladat — a műszaki kultúra lényeges fejlesztése — végrehajtásában nagyobb szerepet kellene vállalnunk. Nem nyugodhatunk bele abba, hogy a több mint húszezer munkás, négyezer iparitanuló, számszerűen ki nem mutatott mérnök, technikus olvasó 1959-ben mindössze 63,457 kötet műszaki művet kölcsönzött. Ha emellett figyelembe vesszük, hogy az üzemi műszaki könyvtárak olvasóinak csak jelentéktelen része munkás, a szakszervezeti üzemi könyvtárakban pedig a legutóbbi időkig alig vásároltak műszaki szakkönyveket — még inkább be kell látnunk, hogy lényeges változásra kell törekednünk. Ugyanakkor látnunk kell azt is, hogy kerületi könyvtáraink nem gyűjthetik minden műszaki ág irodalmát. A specializálással kapcsolatos kísérleteink pedig — ezt az 1958-as elemzés bizonyította — csődöt mondtak. Igénykutatásaink szerint a munkásolvasók mintegy 15—20%-a szeretné a legkülönbözőbb műszaki könyveket a 44-es számú könyvtárban megkapni. Tehát igényébresztési feladatok is vannak. Kísérletképpen az OMK-ban részünkre összeállítottak egy, a különböző szakterületek néhány művét tartalmazó ajánlókatalógust, s ezt egy-két könyvtár rendelkezésére bocsátottuk. A 26. számú könyvtárban, ahol az ipari tanulók egy részével módszeresen foglalkoznak, ezt az ajánló katalógust jól tudták használni. Az olvasókkal együtt összeállított olvasótervek majd mindegyikében szerepel több szakmábavágó műszaki könyv is, amelyeket rendszeresen olvasnak. Ez az egyetlen mód látszik járhatónak: egyéni foglalkozással olvasóterv készítése közben a műszaki irodalom ajánlása. Törekedni kell arra, hogy az alapvető és kezdők számára hasznos könyveket a könyvtárosok beszerezzék, és itt is érvényesüljön a kerületi könyvtárak közvetítő szerepe — minél több olvasó forduljon fokozott igényeivel az OMK-hoz, ill. az üzemi műszaki könyvtárhoz.

Az eddig érintett kérdésekhez kapcsolódik a *csak általános iskolát végzettek* könyvtári nevelése. Egy részük, így az *ipari tanulók* vagy *fiatal munkások* — mint már erre több ízben céloztunk — kivételes gondos foglalkozást igényelnek, s elmondhatjuk, hogy néhány könyvtárunk máris nyújtja ezt számukra. Még 1956-ban irányította a Módszertani Osztály e problémára több könyvtár figyelmét, és akár a 23., a 25., 26. vagy éppen a 9. sz. könyvtár ismeretes KISZ pultja mellett mód van arra, hogy a szokásosnál is többet tegyenek az ipari tanulókért. A személyi lapok segítségével figyelik olvasmányaikat, és

legutóbbi felmérésük szerint 83 ipari tanulónak kikölcsönzött 210 kötet közül 63 ismeretterjesztő mű volt. Ebből 18 kötet, tehát több mint 8% műszaki könyv, a szovjet irodalomból is kb. 8%-nyit kölcsönöztek. A természettudományosból pedig csaknem 6%-ot értek el, mindezzel meghaladták átlag eredményeinket. E statisztika adatai mellett a könyvtárban szervezett művelődési kör tagjai között számos ipari tanuló tevékenykedik.

Különösen ráirányította a figyelmet az ipari tanulókkal való foglalkozásra a 15—18 évesek olvasmányainak foglalkozási kategóriánkénti felmérése 10 könyvtárban. Ennek tapasztalatait bizonyára haszonnal terjeszthetjük majd. Az ipari tanulók igényeinek kutatása a véleménykutatás keretében folyt. E tapasztalatok még nem állnak rendelkezésre.

A csak általános iskolát végzett, de szakmát nem tanuló és gyakran nem is dolgozó fiatalok ügye társadalmi ügy, tehát a könyvtár ügye is. Az érdeklődés felkeltése, a műveltség utáni vágy felébresztése, és tervszerű nyújtása mindannak, amit az általános iskola nem adhatott — ez a feladat. A 15—18 évesekkel való kiemelt foglalkozáson belül e kérdésben is előre léphetünk. Az a tény, hogy 7 könyvtár tervezi elemző jelentés készítését e tárgykörben ebben az évben, bizonyítja a kérdés fontosságának felismerését. Talán ebben a vonatkozásban indokolt a leginkább kiemelni a KISZ József Attila olvasómozgalom jelentőségét és jelentkezését a könyvtárakban. Még a munka kezdetén vagyunk. Az a reményünk, hogy a KISZ-szervezetek segítségével új és színvonalas olvasmányt kereső rétegek válnak majd a könyvtár látogatóivá.

A KISZ-szervezetek és a könyvtárosok együttműködésétől a mozgalom viszonylag gyors kibontakozását és állandó jellegének kialakulását várjuk. (Az olvasómozgalom tapasztalatai és feladataink e téren — külön téma.)

2. *Az olvasókkal való foglalkozás és a kölcsönzés rendszere.* A képzés, továbbképzés keretében a rétegenkénti elemzésre tett kísérletünk mutatja, hogy e téren még a munka kezdetén vagyunk. Könyvtári munkánk mai szervezete a rétegenkénti foglalkozásra úgyszólván nem ad módot. Ennek személyi és dologi feltételei hiányoznak. Egyedüli kísérletünk, a KISZ korosztályúak különválasztása elszigetelt, egy könyvtárra korlátozódott. A külföldön alkalmazott csoportos kölcsönzések a jelenlegi helyiség és személyzeti viszonyok mellett megoldhatatlanok. Egy-egy könyvtárvezető kezdeményezése, ipari tanulók egy-egy csoportjával való egyéni foglalkozás, néhány helyen az egyéni személyi lapok vezetése, esetleg olvasóterv készítése, a készség a továbbtanulók támogatására — mindez szűk körre korlátozódik, és nem jellemzi, de nem is jellemezheti a kerületi könyvtárak olvasószolgálatát.

A könyvtárak felében ma már *szabadválogatású* kölcsönzést valósítottak meg kisebb vagy nagyobb részben. A könyvtárak elhelyezése és berendezése azonban a legtöbb helyen nem változott. A könyvtáros fizikai megterhelése még így is csökken, és ez a szempont a mai körülmények között rendkívül lényeges. A már említett példa (22. sz. könyvtár) azt is bizonyítja, hogy nagyon tudatos könyvválogatással egyes fontos kategóriákban nagy eredményeket lehet elérni, ugyanakkor azt is látjuk, hogy pl. a szabadpolcos 17. sz. könyvtárban és még néhányban nem érik el az ismeretterjesztő művek Budapesten általánosan elért 21%-os forgalmi arányát. Az olvasókkal való egyéni foglalkozásra vonatkozóan a válogatópolcos könyvtárakban tovább kell kísérletezni. Igen jól elképzelhető megfelelő csoportosítással egyes olvasókkal elmélyültebb foglalkozás, miközben más, most nagy energiát lekötő rétegek kiszolgálása automatikussá válik.

A kölcsönzés adminisztrációjának csökkenése is jelentősen hozzájárulhatna az olvasókkal való gondosabb foglalkozáshoz, mert a manuális munka helyett a könyvtáros hivatásához méltóan a könyvvel, az olvasással, a művelődéssel és az olvasók társadalmi szerepével foglalkozhatna. A kölcsönzés adminisztrációjának és a kölcsönzésnek mint könyvajánló, tartalmi kérdésekkel foglalkozó tevékenységnek szétválasztása problémaként vetődik fel. A kerületi könyvtárakban segédkönyvtárosi munkaerő nem dolgozik. Minden könyvtáros elvben egyenrangú és mindegyik végez kölcsönző munkát. A legtöbb helyen a munka gyorsítása érdekében a visszavételt elkülönítették a kiadástól, s előfordul, hogy a visszavételt raktárkezelő végzi. A könyv visszavételekor lefolytatható beszélgetések ilyenkor kiesnek, a kölcsönzés mechanikusabbá válik. A kieső beszélgetést az olvasó személyi lapja alapján a kölcsönző könyvtáros is lebonyolíthatná, de személyi lapja csak néhány olvasónak van egy-két könyvtárban. A forgalom zsúfoltsága miatt egyébként a kiadó könyvtárosnak is ritkán van alkalma elmélyültebb beszélgetésre. Mindezek miatt ajánlottuk a leglényegesebb olvasócsoportok részére személyi analitikus lap és olvasóterv készítését. Ezzel a módszerrel igényesebb, tervszerű olvasást biztosíthatunk akkor is, ha állandó foglalkozásra nincs lehetőségünk. Válogatópolcos könyvtárakban e módszerrel lehetne különválasztani azokat az olvasókat, akikkel a könyvtáros rendszeresen kíván foglalkozni.

A könyvtárak kölcsönzési rendszere tehát nagy átalakulásban van. Az a feladatunk, hogy tág teret engedjünk, és ösztönözzük a kísérleteket, és a jó tapasztalatokat szervezetten terjesszük.

3. *Olvasószolgálati segédeszközök.* A kölcsönzési rendszerben tapasztalható problémák mellett elmaradás van az olvasószolgálat segédeszközeinek alkalmazásában is. Sok szó esett már a kerületi könyvtárak *katalógusairól*, amelyeknek nagyobb része nem éri el a kívánt színvonalat. Központilag ezen csak két év múlva segíthetünk, amikor a kerületi könyvtárak központi címjegyzéke alapján minden könyvtár részére egységes katalógust készíthetünk. Addig meg kell elégednünk a jelenlegi helyzettel. A könyvtárak kis része saját erejéből igyekszik katalógusait fejleszteni — így készít pl. a 6. és a 32. számú könyvtár annotált szépirodalmi katalógust, az 1. és 19. sz. könyvtárban pedig már egy-két témában tematikus katalógussal is rendelkeznek. A katalógusok meg nem felelő színvonala és a katalógusok használatának hiánya kölcsönhatásban van egymással. Olvasóinknak legfeljebb 8—10%-a használ katalógust és csak egy-két könyvtárban veszik többen igénybe. Az az elgondolás, hogy a régebben használt olvasófüzet az olvasókat inkább a katalógus felé irányítja, nem volt eléggé megalapozott. Ehhez előbb a katalógusokat kell színvonalasabbá tenni és az állományt úgy fejleszteni, hogy a katalógusból kiírt könyvek többségét lehessen egy-egy alkalommal az olvasó kezébe adni.

Olvasóink egy része nem eléggé felkészült a katalógus céltudatos használatára. Az a gyakran elhangzó észrevétel, hogy a sok cédula között nem ismeri ki magát, hogy nincs türelme időt tölteni a könyvcímek kiírásával, ezen állításunkat bizonyítja. Régóta visszatérő kívánságuk az olvasóknak a *nyomtatott könyvjegyzék*, amit megvásárolhatnak és hazavihetnek. Ennek kiadására is sor kerül. Kb. 5000 címet tartalmaz, egészen rövidített címleírást és műfaj meghatározást. A művek fele ismeretterjesztő. Arra törekedtünk, hogy csak a valamennyi könyvtárunkban meglevő könyvek címeit tartalmazza, hogy ezzel

valamennyi könyvtár problémája megoldódjék. A megjelenés az év végére várható és folyamatosan további kötetek kiadását tervezzük. Nem célunk e címjegyzékkel elterelni a figyelmet az igényes összeállítású cédulakatalógusról, sőt az a reményünk, hogy a füzetben történő gyakori utalással azok is kedvet kapnak a katalógushoz, akik eddig nem használták.

A felszabadulási évforduló alkalmából készítettünk először a könyvtárak részére tematikus albumkatalógust — ennek használatára vonatkozóan még nincsenek tapasztalataink. A már említett könyvjegyzékek, melyekkel különféle alkalmakkor a legaktuálisabb művekre hívjuk fel a könyvtárosok figyelmét — jól beváltak. A már közölt példák a tanácsköztársasági évforduló alkalmából és a VII. kongresszus tiszteletére kiadott könyvjegyzékek jó felhasználását bizonyítják. A felszabadulási évforduló alkalmából kiadott könyvjegyzék sikeréről is beszámoltak a könyvtárosok.

A bibliográfiák rendszeres igénybevételét ma még nem tudjuk biztosítani. Kettős harcra van e téren szükség. Egyrészt maguknak a könyvtárosoknak kell a bibliográfiákat rendszeres segédeszközeikké tenni, másrészt kellő népszerűsítéssel el kellene érni, hogy olvasóink megbízható tanácsadóiknak tekintsék a szépszámmal megjelenő ajánló bibliográfiákat. Ehhez néhány elvi kérdés tisztázása is szükséges volna az ajánló bibliográfiák célját, jellegét, formáját illetően.

4. A segédeszközök használata különösen a *tájékoztató szolgálatban* jelentős. Kerületi könyvtárainkban önálló — kölcsönzéstől ekülönített — tájékoztató munka általában nem folyik. Egy-két könyvtárban található referencenapló. A legtöbb esetben a könyvtárosok kölcsönzés közben bibliográfiák, lexikonok segítségével adnak választ az olvasók kérdéseire, vagy a központ reference-szolgálatához fordulnak felvilágosításért. Leggyakrabban műsor, alkalmi vers iránt érdeklődnek egy-egy ünnepség előtt. Középiskolások dolgozatíráshoz, pályázathoz kérnek segítséget. Időnként egy-egy rejtvényverseny hullámai is eljutnak könyvtárainkba. A tájékoztató szolgálat önálló területté fejlesztése a kerületi könyvtárakban, véleményünk szerint nem időszerű célkitűzés. A központi könyvtárban működő tájékoztatás kellő kihasználásával az igények általában kielégíthetők. Ugyanakkor alkalmasabbakká kell tenni a kerületi könyvtárakat az alkalmi tájékoztatásokra. Az alkalmi műsorfüzetek, versek, adatok időben való eljuttatásával sokat lendíthet központunk a kerületi könyvtárak tájékoztató munkáján.

5. Az olvasószolgálat vizsgálata ki kell, hogy terjedjen a *helybenolvasás* vizsgálatára is. Az 1959. évi jelentés szerint mintegy 180 000 olvasótermi látogatójuk volt a kerületi könyvtáraknak. Ez az adat azonban nem megbízható, mert teremfelügyelő csak egyetlen helyen van, a 2. sz. könyvtárban. Könyvtáraink közül csak 15 rendelkezik olvasóteremmel. Az esetek többségében a könyvtár a kölcsönzőhelyiségben biztosít néhány ülőhelyet napilapok olvasására. Egy-két helyen ezt a lehetőséget maximálisan kihasználják, de előfordul, hogy a világos, fűtött olvasótermet nem használják. A 44. sz. könyvtárnak van olvasószobája és jól felszerelt kézikönyvtára is, de a szobát igen gyakran gyermekek töltik meg, és ezért helybenolvasást igénylő felnőttek nem igen használják. A kézikönyvtár fejlesztéséhez már tavaly kiadtunk egy alapkönyvjegyzéket, felhasználását azonban részben helyhiány (polchiány), részben kerethiány, részben könyvhiány akadályozza, minthogy új lexikon kiadására csak most került sor, és ezért régebbi kiadású lexikonokat javasoltunk megvásárlásra.

6. Az olvasószolgálathoz tartozik a már jelzetteken kívül a könyvtári *propagandamunka is.* A közművelődési könyvtárban ez széles, sokirányú tevékenység, nem tárgyalható e kereten belül. Az 1959. évi propagandatevékenységről külön tanulmány készült, amely a Szabó Ervin Könyvtár évkönyvében kerül nyilvánosságra. A propagandamunka elvi kérdéseiről, módszereiről, eszközeiről is külön tanulmány készül, kidolgozását ez évben tervezzük.

7. Végezetül szólnunk kell az olvasószolgálatot ellátó *könyvtárosokról.* Összesen 147 könyvtáros dolgozik a kerületi könyvtárakban.

Közülük: 84 főiskolát vagy egyetemet végzett
54 érettségizett
9-nek nincs érettségije

Jelenleg az 54 érettségizettből 9 jár egyetemre és a 9 nem érettségizettből 2 jár középiskolába.

A könyvtárosok képzettsége tehát meghaladja a más közművelődési hálózatokban foglalkoztatottak képzettségét. A szombati tanulónappal, szerzeményezési tanácsadással és a rendszeres továbbképzés biztosításával a magasabb színvonalú olvasószolgálati munka szubjektív feltételei elvben adva vannak. Munkánkkal mégsem vagyunk megelégedve, sőt néhány eredményes kísérlet mellett a magunkszabta követelményeknek nem teszünk eleget. Szocialista szellemű nevelőmunkához ugyanis a megfelelő képzettség mellett a szocialista élet aktív igenlése is szükséges, amely a könyvtárost rendszeres agitációs munkára készteti. Ennek az agitációs tevékenységnek kell kiegészítenie könyvtárosi munkáját; az olvasószolgálati feladatok ellátása során minden ténykedését a politikai, gazdasági és kulturális élet megszabta követelményekkel kell összehangolnia. A propagandamunkában ez a követelmény inkább a kölcsönzés közben, az olvasókkal való egyéni foglalkozásban sokkal kevésbé érvényesül. Fiatal könyvtárosaink egy része egyetemet, főiskolát végzett, de a rendszer aktív igenlését bizonyító rendszeres agitációs munkával tevékenységüket még nem kötik össze. Néhány idősebb kollegánál is ugyanez a helyzet. Felkészültségük, emberi tisztességük, szorgalmuk a könyvtárosi munkára képessé teszi őket, de a kívánt marxista szellemű nevelőmunkát még nem nyújtják. Vitázó együttműködés és az egyes kisebb kollektivák olyan kialakítása, amelyben ennek megfelelő egészséges légkört lehet biztosítani — ez a feladatunk. A helyi párt-, KISZ- és szakszervezet aktív tevékenységével, hosszú, türelmes munkával e téren is eredményre számíthatunk.

Befejezésül ismételten utalnunk kell a színvonalas munkát akadályozó objektív körülményekre: túlzsúfoltság, rossz elhelyezési viszonyok, korszerűtlen berendezés, a könyvtárosok túlterheltsége stb. Lényegesen magasabb szinvonalú munkához, olvasószolgálati céljaink eléréséhez mindezen segíteni kellene. Nagymúltú hálózatunk eddigi olvasószolgálati eredményei és még inkább a még teljesítetlen feladatok tőlünk még odaadóbb munkát, felettes szerveinktől pedig az ehhez szükséges objektív feltételek megteremtését követelik meg.

A tanulságokat és feladatainkat a következőkben foglaljuk össze: Meg kell vizsgálnunk, hogyan lehet a főváros lakosságát könyvtárral jobban ellátni, mennyiben számíthatunk a szakszervezeti üzemi könyvtárak segítségére ebben a vonatkozásban, s mit tehetünk mi a szakszervezeti üzemi könyv-

tárak támogatása érdekében. A jelenlegi nagy olvasószámú könyvtáraknál kedvező változás csak akkor érhető el, ha a könyvtárak számát lényegesen szaporítjuk, s a meglevő „fehér foltok" megszüntetése céljából is új könyvtárak létesítését tekintjük feladatnak.

Meglevő könyvtáraink állományából az állományelemzés révén feltárt tapasztalatok alapján a felesleges vagy elavult könyveket ki kell vonnunk, hogy ezzel a könyvtárosok és az olvasók számára áttekinthetőbb állományt nyújtsunk.

Az alapjában helyes állományfejlesztést úgy kell módosítanunk, hogy minden könyvtárban a politikai szempontból fontos, aktuális műveket olvasószámuk arányában nagy példányszámban szerezzék be. Így még aktualitásuk idején kölcsönözhetik ezeket a műveket az olvasók nagy részének.

Olvasószolgálati céljaink következetesebb megvalósítása érdekében a könyvtár vezetősége megad minden segítséget a könyvtári dolgozóknak, hogy marxista-leninista világnézetükben fejlődjenek, erősödjenek. Olyan légkört kell kialakítani, amelyben a rendszeres nevelő és agitációs munka a könyvtárak működésének elválaszthatatlan részévé válik. Néhány éven belül el kell érnünk, hogy a lojalitáson túl *egységes marxista-leninista világnézete* legyen minden könyvtárosnak. Emellett elsősorban *könyvismeretük* fokozására kell gondolnunk, ami elengedhetetlen feltétele a magasabb színvonalú munkának. Minden könyvtári kollektíva feladatának tekinti, hogy könyvtára állományának minden részét jól ismerje.

Folytatjuk a helyes irányú kísérleteket az olvasószolgálat minden területén. A központ tematikus katalógusok, ajánló albumok, címjegyzékek és módszertani útmutatók összeállításával a legkülönbözőbb — céljainkat szolgáló — témakörök irodalmának ajánlását könnyíti meg. A kerületi könyvtárak ezek segítségével még eredményesebb munkát végezhetnek és eredményeiket a legkülönbözőbb mérési és vizsgálódási módszerekkel (figyelőlap, olvasóterv, analitikus személyi lap, igénykutatás különféle változatai, kirakat, katalógus használatának vizsgálata, előjegyzések igénybevételének kutatása) ellenőrizhetik.

A válogatópolcos és szabadpolcos könyvtárak dolgozói a könyvtári agitáció, a könyvajánlás új módszereivel kísérleteznek, s ezeket a Kerületi Könyvtárak Osztálya csoportos megbeszélések, tapasztalatcserék és módszertani útmutatók kiadásával segíti a jövőben. Törekszünk a kölcsönzési adminisztráció csökkentésére, mert ezzel növelhetjük az olvasókkal való egyéni foglalkozásra fordítható időt.

Igénybe kell vennünk olvasóink segítségét a jobb állományfejlesztés, feltárás érdekében és az olvasókkal való foglalkozás, a könyvtári propagandamunka különböző területein. E célból néhány könyvtár jó tapasztalatainak felhasználásával könyvtári tanácsokat szerveznek a kerületi könyvtárakban.

Következetesebben kell megnyilvánulnia a kerületi könyvtárak *közvetítő* szerepének. Magasabb igényű olvasóikat a központba kell irányítaniuk, illetőleg megfelelő szakkönyvtárak látogatására kell érdeklődő olvasóikat buzdítaniok.

E feladatok végrehajtásával a kerületi könyvtárak olvasószolgálati munkája a művelődéspolitikai irányelvek megvalósítását még hatásosabban támogatja.

F. DOBOS: IMPORTANT ASPECTS OF READER SERVICE IN THE DISTRICT BRANCHES OF THE „ERVIN SZABÓ" MUNICIPAL LIBRARY

The study deals with aims and methods of reader service.

The author holds that the aim of reader service is to comply with sound demands made by the reading public. Books should convey ideological education and afford general erudition, — they should offer cultured entertainment and be instrumental in educating the readers and improving their professional and technical knowledge.

The author discusses the relations between belletristic writings with socialist tendencies, and general accomplishment, — between belles-lettres and ideological education and analyses the results registered in 1959 arising from the circulation of various types of book-groups, such as political-ideological literature, books on natural sciences, educational literature and belles-lettres. She investigates, by reader groups, the problems experienced with regard to professional training and improvement of professional knowledge.

A smaller part of the study is devoted to discussing different types of lending systems and their effect on dealing with readers. The use of bibliographical tools (selected and recommending bibliographies, annotated catalogues, lists of new acquisitions etc.,) in reader service is also investigated and data are provided concerning the professional qualifications of librarians. Finally, the author summarizes the most important tasks which are required with a view to improving the standard of reader service.

KATSÁNYI SÁNDOR — NAGY DEZSŐ

A ceglédi könyvtárügy története

Évszázados hagyományokra visszatekintő tudományos jellegű könyvgyűjteményekkel nem büszkélkedhetik Cegléd városa, azonban könyvtártörténetének feldolgozása minden bizonnyal haszonnal jár, mert összegyűjti és rögzíti a szertekallódó, hiányos adatokat. Törekvésünk arra irányult, hogy bemutassuk városunk társadalmi élete és a mindenkori könyvtárak eleven kapcsolatát, kölcsönhatását. Megkíséreltük bemutatni, hogy a különböző társadalmi szervezetek kezében levő könyvtárak milyen társadalmi rétegek igényeit szolgálták, s egyben összefoglaltuk a város könyvtári vonatkozású írott és szájhagyomány útján fennmaradt emlékeit. Munkánk során azt tapasztaltuk, hogy a magyar könyvtárügy országos problémái szinte kivétel nélkü Cegléd könyvtárügyében is jelentkeznek. Ezért reméljük, hogy munkánk helytörténeti vonakozásain kívül szerény hozzájárulás lesz a magyar könyvtárügy történetének mindmáig nélkülözött feldolgozásához.

Adatgyűjtésünk során megkíséreltük felkutatni a ceglédi könyvtárakra vonatkozólag a lehető legkorábbi nyomokat is. Egyes korábbi helytörténeti munkákban, a városi és az egyházi levéltárakban találtunk is adatokat. A viszonylagos teljesség kedvéért említjük: az egykori római katolikus iskola könyvtárát[1]; a református iskola könyvtárát[2]; Dobos János 1830 körül gyűjtött

[1] Hübner Emil: *A ceglédi rk. egyház rövid története.* Cegléd. 1900. (Az első hiteles adat 1773-ból maradt ránk, a Hist. Eccl. et Parochia 18—20 lapján egy könyvjegyzék, melyben 61 a könyvek száma, túlnyomóan vallásos jellegűek. 1818-ban már 96 mű jegyzékét ismerik 132 kötetben. Ekkor már történeti és bölcseleti művek is helyet foglalnak a könyvtárban (Pázmány, Káldy, Pray.) 1834. május 29-én a plébániával szomszédos uradalmi épületek kigyulladtak s a fenyegető tűzveszély miatt a könyveket az udvarra hordták ki, miközben számos könyv elveszett, részint elrongyolódott. (Hist. Eccl. et Parochia 215 p.) A későbbiekben a könyvtár az elhalt plébánosok hagyatékában maradt könyvekkel gyarapodott. 1900-ban 406 műről tudunk. A századforduló után teljesen zárt könyvtár lett belőle. Fejlődése megrekedt.

[2] Az első iskola 1545-ben létesült Cegléden. Ez a református iskola (ma Földváry Károly nevét viseli). A korai iskolamesterek zárt tékáiban őrződhettek a féltve őrzött könyvek. De ez az iskolai könyvtár csak 1820-ban indult komolyabb fejlődésnek Czeglédy Mihály rektorsága alatt. Egyes források szerint 400 kötete volt, de az 1839-ben felvett leltárban már csak 96 könyv szerepel Czeglédy gyűjteményéből. E könyvek javarészt latin nyelvűek, köztük 24 iskolai kézikönyv, magyar nyelvű 42, német 6. Jórészt tudományos jellegűek. — Az egyház levéltárában (I. sz. protocollum) levő 1838-as katalógus címe: Biol. Clarissimo Dno Michaelle Czeglédi aquisita cum elencho per Josephum Kapu Humanitatis IIdo studiosum descripta, qui cum libris in Biol. reperta est, huic autem prot. die 14 Septembris 1838 inserta. — S. Szabó József: *A ceglédi ref. iskola története* 1545—1936. Cegléd 1936. 133 l. Néhány évtizeddel később a reformátusok, (1869-

magánkönyvtárát, mely később a helyi gimnázium könyvtárának az alapja lett[3] és végül az 1840-től számontartott egyesületi könyvtárakat és TÁNCSICS Mihály ceglédi, könyvtári vonatkozású kezdeményezését.[4]

A *népkönyvtári mozgalom kezdetei (1880—1900)*

A XIX. sz. második felében a haladó polgári értelmiség Európa-szerte felismerte az újtípusú könyvtárak szervezésének fontosságát. Nálunk az ország kulturális elmaradottságán segíteni akaró pedagógusok vetik fel elsőnek a könyvtár gondolatát. Az eddigi zárt jellegű könyvtárak helyett nyilvános

---

ben) polgári fiúiskolát szerveznek, s rövidesen könyvtárat is állítanak fel. (CZEGLÉDY működése után az iskolai élet hanyatlásnak indul és könyvtárát sem gyarapítják tovább.) Ez újabb iskolatípus 1899-ig állt fenn. Könyvtárát az 1930-as években a központi fiúiskola levéltári szobájában őrizték. 115 szám alatt 119 darabból állt: leginkább latin nyelvűek, de van köztük német és francia is. Vegyesen tudományos anyagból és tankönyvekből állt. Leltárát 1925-ben állította össze NAGY Sándor ig. tanító: (i. m. 141 p.). A református iskolának 1864-től kezdve külön tanári és ifjúsági könyvtára is volt, mely azonban nem nagyon fejlődött, mert még 1935-ben is a „modern pedagógia kívánalmaihoz képest, több hiány mutatkozik". (i. m. 146 l.).

[3] DOBOS János könyvtárával kapcsolatban megjegyezzük, hogy az ilyen magángyűjtemények hamarabb elkallódtak, feledésbe merültek. E könyvtár azonban kivétel volt. DOBOS János ref. lelkész, aki az emlékezetes ceglédi 100-as küldöttség szónoka volt KOSSUTHnál, Turinban, 1877-ben, 1830 körül kezdte könyvtárának gyűjtését, halála után gyűjteménye a helyi gimnáziumba került (1900-ban), s így nemcsak a szétszóródást kerülte el, hanem a ceglédi könyvállomány egészét gazdagította. E könyvtár több száz kötete német, francia, olasz, latin nyelvű kiadványaiban magában foglalta korának teológiai, retorikai, filozófiai munkáit, s az egykorú szépirodalom gazdag gyűjteményét is tartalmazta. Kéziratain őrizte saját fordítását 1837-ből, V. HUGO: *Cromwell*-jét. (SIMON László: *V. Hugo Cromwelljének egyetlen és eddig ismeretlen magyar fordítása.* Debreceni Szemle. 1933. július 186—291 l.) Veje, DÉZSI Mihály a könyvtárat tovább gyarapította, majd 1900-ban a tűzvészek által kétszer is megtizedelt, de még mindig 300 kötetet tartalmazó gyűjteményt az újonnan alapított gimnáziumnak (DOBOS János fia alapította 100 000 forintos adományával) adományozta. A gimnázium gondosan bánt az örökséggel: katalogizálta, majd 1913-ban a katalógust kinyomatta, de megőrizte önálló gyűjtemény jellegét. (VAJTICZKY Emánuel: *A M. kir Állami Főgimnázium tanári könyvtárának címjegyzéke az 1913-as év elején.* Cegléd 1913).

[4] A mezőváros társadalmi élete a szabadságharc után a kaszinók, egyletek, népkörök és 48-as olvasókörök helyiségeiben zajlott. Az egyházi és magánkönyvtárak mellett az akkor még ellenzéki beállítottságú lakosság szükségét érezte saját igényeit kielégítő, szélesebb nyilvánosságú könyvtárak létesítésének. Már 1840-ben megalakult a Ceglédi Kaszinó, majd a 60-as évektől kezdve gomba módra szaporodtak a különböző politikai és társadalmi törekvésű olvasókörök és egyletek. Helyi viszonylatban a legjelentősebb az 1866-ban alakult Nép és Gazdakör. (A ceglédi egyletek és olvasókörök alapszabályai megtalálhatók a Pest megyei levéltár alfabetikus rendben, külön kezelt alapszabálygyűjteményében.) Mikor TÁNCSICS Mihály, a Népkör meghívására Cegléden letelepedett, már számos olvasókörrel találkozott. Ezek révén gondolta reformgondolatai terjesztését, saját könyvei és személyes agitációja által. (Életpályám, 64. fejezet) Bizonyára ő vetette fel elsőként a város könyvtári életében később oly gyakran szereplő gondolatot: — az olvasókörök, s ezen át a könyvtárak egyesítését. Eredményt azonban nem érhetett el, hiszen Cegléd akkor már csak nevében volt Kossuth városa, amilyennek az öreg TÁNCSICS lelkében élt, — a valóságban a kiegyezés korát, s a felbomló paraszti társadalom ellentéteit tükröző város volt. Egyes jószándékú emberek hiába kísérelték meg kieszközölni, hogy az olvasókörök fizessenek elő TÁNCSICS műveire, csak azok a művei kerültek a helyi könyvtárakba, melyeket ő maga ajándékozott. Ezek közül még 1901-ben is ott találjuk a Népkör könyvjegyzékében TÁNCSICS ajándékát — saját Népkönyvét. *A Ceglédi Népkör könyvtárának jegyzéke.* Cegléd 1901. TÁNCSICS reformgondolatait a *Ceglédi levelek*-ben fejtette ki, melyeket itt-tartózkodásának 80. évfordulóján, 1957-ben adott ki a Kossuth múzeum.

intézményt terveznek a nép számára, s ennek megvalósítására széles társadalmi megmozdulásra számítanak. A mozgalom az 1870-es évek második felében kap különös lendületet: Türr István elnökletével bizottság alakul a népkönyvtárak fejlesztésére, Dolinay Gyula pedig 1878-ban szaklapot indít *Iskola és Népkönyvtár* címmel. Cegléden különösen az utóbbinak volt hatása.

A probléma aktualitását jelzi országszerte, hogy Dolinay lapjára már 1879-ben reagál egy ceglédi tanító, Varga József. Véleménye a Czegléd c. lapban jelent meg *Néhány szó az iskolai és népkönyvtárak kérdéséhez* címmel[5]. Helyeslően sürgeti a népkönyvtárak felállítását, de ugyanakkor rámutat e könyvtárak létesítésének társadalmi nehézségeire. E téren reálisabban lát a mozgalom vezetőinél is. A parasztság nagy részét — írja — nehéz anyagi helyzete még az iskolától is elzárja, ugyanakkor a tanítókat a megélhetés kényszere miatt vállalt túlterhelés akadályozza a népművelő munkában. Nem mondja ki, de soraiból kiolvasható: ha a népkönyvtárak ügyének e társadalomban valahol sikere lesz, az csak a kezdeményezők rendkívüli erőfeszítésének lehet következménye.

Az evangélikus iskola „népkönyvtára"

Az említett könyvtári vonatkozású írást az eszmecserék egész sora követi a *Czegléd* hasábjain, de az általánosságba vesző hozzászólásoknál fontosabb az, hogy az evangélikus iskola tanítói 1881-ben, csendben, megvalósítják az eszmét. Az 1877-es rendelet felhasználásával elrendelik, hogy „minden iskolába először felhozott gyermek 10 krajcárt fizessen az iskolai és népkönyvtár céljára, továbbá az iskolai mulasztásokból befolyó összeg szintén e célra fordíttassék".[6]

Ha e kezdeményezés nem is ment volna túl az iskolai könyvtár keretein, akkor is említésre méltó lenne. Különös fontosságot és előremutató jelleget azonban az ad neki, hogy a könyvtár vezetői tudatosan hangsúlyozták népkönyvtári jellegét és igyekeztek kitágítani annak kereteit, elsősorban a volt tanítványokon keresztül. Néhány év múlva a kölcsönzők 25%-a már nem tartozik az iskola tanulói közé.

A következőkben így alakult a könyvtár fejlődése:

Év	Könyvtári hozzájárulást fizető tanulók száma	Felülfizetés	Az egyháztanács által adott kötetek száma
1881/82	105	4 F 10 kr	40
1882/83	107	1 80	42
1883/84	111	2 60	30
1884/85	118	2 40	44
1885/86	115	1 60	37
1886/87	115	1 40	13
1887/88	109	2 40	20

[5] Nagy Dezső: *Táncsics Mihály — Ceglédi levelek.* Cegléd. 1957. 40. l.
[6] *A ceglédi ev. tanács jzk.-e.* 1881. jan. 6.

Jellemző példája ez a korabeli könyvtárak helyzetének. Számottevő támogatás nélkül, azoknak a tanulóknak a krajcáraiból tartja fenn magát, akiknek kétharmada szegénysorsúként szerepel a nyilvántartásokban. Ilyen körülmények között az evangélikus iskola könyvtára csak ritka kivétel volt, de nem válhatott a népkönyvtári élet jellemző formájává.

A könyvtár belső felépítésében nyilvánvaló DOLINAY elképzeléseinek hatása. Ő három részre tagolja a könyvtári állományt, itt is három csoporttal találkozunk: a kicsik számára mesekönyvek és a *Kis Lap* kötetei szolgáltak, a nagyobbaknak útleírások, regék, a *Történelmi Könyvtár* füzetei és a *Hasznos Mulattató*, az iskolából kikerülteknek pedig a *Vasárnapi Könyvtár*, a *Magyar Könyvesház*. DOLINAY nyilvánvaló hatása miatt esetleg személyes kapcsolatra is gondolhatunk, amit megerősít az a körülmény, hogy DOLINAY maga is megjelentetett 1888-ban egy cikket a *Czegléd*ben, A népkönyvtárak és népolvasmányok címmel.[7]

1888-ban az állomány 604 kötet volt. A kölcsönzés vasárnap délelőttönként történt, az átlagos forgalom 60—80 kötet. Az olvasók száma ekkor 90.[8]

Természetesen Cegléd könyvtárügyét mégoly tökéletes népkönyvtár sem oldhatta volna már meg. A város időközben jelentősen fejlődött, gazdagodott, urbanizálódott. A megnőtt polgári öntudat maga is városi könyvtárt kívánt. 1899-ben írják le először a „Városi Könyvtár" nevet. A hozzáfűződő elképzelések azonban még zavarosak, tisztázatlanok. A valóságban egyelőre még mindig az a helyzet, mint a 70-es években: széttagolt kis egyesületi könyvtárak elégítik ki az igényeket.

Egyéb népkönyvtárak

A századforduló után a Közgyűjtemények Országos Felügyelősége fogta össze az ország könyvtárügyét is.[9] Az irányító szerv az Országos Tanács volt, mely számos kisebb nagyobb könytárat alapított, — így Cegléden is. Feltehetőleg azzal a gondolattal, hogy az osztályszempontok alapján összeállított kiskönyvtárak olvasói — jelen esetben munkások — nem „mérgeződnek" majd az egyre jobban virágzó és hódító szocialista irodalommal. Forrásaink említik a ceglédi kőműves munkások számára 1905-ben adományozott 2000 koronás népkönyvtárat, melynek KÁDAS István nevű kőműves foglalkozású könyvtárkezelőjét 1911-ben 50 koronával jutalmazta az Országos Tanács.[10]

1912-ben újabb 1000 koronás (B. típus, II. sorozat) népkönyvtárat adományoztak a helyi kőműves szakszervezetnek.[11] Ez évben kérte nyilván-

[7] *Czegléd*. 1888. jan. 6.

[8] ALEXEY: *A ceglédi evangélikus elemi iskola könyvtára*. Czegléd. 1888. júl. 29. Azt is írja, hogy „némely jól olvasó növendék az egész szomszédságot maga köré gyűjti a téli estéken".

[9] FERENCZY Zoltán: *A nép- és városi közkönyvtárakról*. Múzeumi és Könyvtári Értesítő. 1907, 13, skk., 73, skk., 156, skk. (A továbbiakban; MKÉ.) és GULYÁS Pál: *A hazai népkönyvtárügy kialakulása és helyzete*. MKÉ. 1911. 67. skk.

[10] (*MKÉ*. 1911. 305 l. Az alapításra vonatkozólag: *Magyar Minerva* (MM) 1912—13. 734. l.

[11] *MKÉ*. 1912. 224 l.

tartásba vételét a helyi Kossuth kör is az Orsz. Felügyelőségtől, de valószínűleg nem vették fel, mert a későbbi években nem találjuk a jelentésekben.[12]

Azonban a Felügyelőség útján egyes miniszteriális szervek juttattak bizonyos könyvanyagot a helyi olvasóegyletek kisded könyvtáraiba. Így a Földművelésügyi Minisztérium több helyi olvasókör számára küldött gazdasági vonatkozású szakkönyveket:

Mátyás király olvasókör	alapítva	1902	173	kötetet
Népkör egylet olvasóköre	„	1903	173	„
Kisbérlők és szőlőtermelők egyl.	„	1905	100	„
Kossuth kör	„	1905	100	„
Katolikus kör	„	1910	150	„ kapott.[13]

Az első világháború előtt az említett népkönyvtárakat nem fejlesztették, azonban a háború alatt (1916-ban) leküldtek egy válogatott háborús sorozatot a ceglédi Munkásotthon könyvtárának kiegészítésére 55 korona értékben.[14]

Egyesületi könyvtárak a századfordulón

Mint láttuk, Cegléden is támad igény egy központi könyvtár iránt, ugyanakkor az egyre merevebben elkülönülő osztályokra tagozódott társadalom nem képes ez igényt egyetlen, központi könyvtárral kielégíteni. Így az egyes társadalmi rétegek önmaguk számára létesítenek könyvtárakat: a vezető osztály átveszi és saját ízlésének megfelelően fejleszti tovább az „úrikaszinó" könyvtárát, az iparosok, kiskereskedők ez idő tájt alapítják saját könyvtáraikat, a parasztság egyes rétegei a Nép- és Gazdakör könyvtárát használják. A szegényparasztság természetesen ismét a kapun kívül maradt: láttuk, hogy a népkönyvtári mozgalom nem tudott gyökeret verni, saját erejükből pedig egyelőre még nem képesek könyvtárat szervezni.

Az egyes könyvtárak vizsgálatakor a különbségek mellett azonos vonásokat is felfedezünk. Nevezetesen: a Kossuth-kultuszból táplálkozó nemzeti függetlenségi öntudat fokozatos elhalványulását, helyette a polgári izlés beáramlását, amely a kispolgári-giccs formájában jelentkezik.

Sajnos, a mennyiségileg és hatásában legszámottevőbb könyvtár, a *Kaszinó könyvtárának* állományáról nincsen ebből az időből pontos jegyzékünk. Egy 1895-ből származó híradás több ezer kötetről tudósít. Kétségtelenül ez volt Cegléden a legnagyobb és legforgalmasabb könyvtár ebben az időben. Látogatói a tisztviselőréteg és az értelmiség köréből kerültek ki. A könyvtár tagja csak az lehetett, aki a Kaszinónak is tagja volt, ez eleve meghatározta az olvasótábor összetételét. A vezetőség egyébként is féltékenyen őrködött, hogy ne kerüljön idegen kezekbe könyv: egy 1895-i újságcikk keserű hangon panaszolja fel, hogy mégis látni olyanok kezében is kaszinói könyveket, akiknek a Kaszinóhoz semmi közük.[15]

Egészen más jellegű a *Népkör könyvtára.* Ennek is évtizedekre nyúlnak vissza a hagyományai: Táncsics már 1876-ban a Népkört választja ki a ceg-

[12] *MKÉ.* 1912. 226 l. (1907-ben 568 egyén, 319 kötetet kölcsönzött. *MKÉ* 1909. Melléklet: 19 l.)
[13] *MM.* 1912—13: 962 l.
[14] *MKÉ.* 1916. 217 l.
[15] *Czegléd.* 1895. febr. 17. és márc. 1.

lédi egyesületek közül, mint demokratikus jellegénél és ellenzéki magatartásánál fogva számára legmegfelelőbbet. A könyvtár szelleme az 1890-es évek elejéről fennmaradt adatokból jól elemezhető. A mintegy 800 kötetes állomány alapszínét a reformkor és a szabadságharc írónemzedéke adja meg. JÓKAI kb. 200, JÓSIKA 70, VAS Gereben, EÖTVÖS József 10—10 kötettel van képviselve, de megtaláljuk VACHOTT Sándort, DEGRÉT, KÖLCSEYt TOLDY Ferenc kiadásában. Szakkönyveik egyrészt népszerű, közhasznú ismereteket terjesztő könyvek, másrészt mezőgazdasági munkák, de a legjelentősebb történeti gyűjteményük: az 1848-as szabadságharccal kapcsolatos népszerű feldolgozások és tudományos értékű forrásmunkák (*Kossuth Iratai az emigrációból, Törvényhatósági Tudósításai, Mészáros Lázár emlékiratai, Széchenyi hátrahagyott iratai* stb.). Az a 400 kötet viszont, melyet 1901-ig írtak hozzá az alapleltárhoz, többségében már kispolgári bestseller, élén BENICZKYNÉ 50 kötetével, mellette OHNET (15 kötet). Szakkönyvet már egyáltalán nem vásárol a könyvtár, pedig elsősorban mezőgazdasági gyűjteménye révén leginkább lett volna rá lehetősége, hogy egy gyakorlati szakkönyvtár alapjait lerakja.[16]

Ugyanezt a tendenciát figyelhetjük meg, ha halványabban is, az 1898-ban szervezett *Iparos Ifjak Könyvtárában*. JÓKAI, JÓSIKA még szinte egyeduralkodók, s itt is feltűnően gazdag KOSSUTH-gyűjteményt találunk, de ez a könyvtár is, akár a Népköré, a múltból él; a jelen irodalmában tanácstalan: a legalacsonyabb rendű igényeket követi szolgai módon.[17] Az igények kényszerű kiszolgálása, az alacsonyrendű igényeké is, szükségszerű velejárója különben az ilyen jellegű könyvtáraknak, melyek a tagok filléreiből élnek.

A századforduló után már működik az a könyvtár, mely sokkal érzékenyebb az újra, mint elődei: a *Kereskedelmi Ifjak Kaszinójának Könyvtára*. (Az „ifjak" megjelölés sem itt, sem az iparosoknál nem jelent az állomány szempontjából semmit.) Ezt a könyvtárat hagyományok már egyáltalán nem kötik: nincsen sem ARANY, sem VÖRÖSMARTY kötetük, de van KISS József „összesük", nincs KOSSUTH-gyűjteményük, de meglepő módon megvan BEBEL, DARWIN az állományban. A polgári radikális gondolkozás képviselői Cegléden egyedül ebbe a könyvtárba hatolnak be. A magyar irodalomból 1910-ben megtaláljuk HERCZEGet, HELTAIt, MOLNÁRt de a fő hangsúly a modern külföldieken van. Itt találkozunk az egyleti könyvtárak közül először FLAUBERT, FRANCE, STENDHAL, D'ANNUNZIO műveivel, de a legfeltűnőbb az orosz írók műveinek nagyszámú megjelenése: TOLSZTOJ 5, DOSZTOJEVSZKIJ, TURGENYEV 4. GORKIJ 3 művel szerepelnek.[18]

Az egyesületi könyvtárak közül még tudunk a *Függetlenségi Olvasókör* könyvtáráról, mely 1876-ban alakult. Olvasottsága jelentéktelen.[19] *Kossuth olvasókör* alakult 1890-ben.[20]

A nyilvános Városi Könyvtár gondolata mind sürgetőbben vetődik fel a helyi sajtóban.[21] Többen azzal indokolják, hogy egy ilyen intézmény hatható-

[16] *A Ceglédi Népkör könyvtárának jegyzéke.* Cegléd. 1901.

[17] *A Ceglédi Iparos Ifjak Önképző Egylete. Könyvtárszabályzat és leltár.* Cegléd. 1900.

[18] *A Ceglédi Kereskedelmi Ifjak Kaszinója Könyvtárának jegyzéke.* Cegléd. 1910.

[19] GYÖRGY Aladár: *Magyarország köz- és magánkönyvtárai* 1885-ben. Bp. 1886. (A Kaszinó könyvtárról azt írja, hogy 1884-ben állománya 687 mű, 1136 kötetben. Az olvasók száma 140, az olvasott művek száma 2743 kötet. A Függetlenségi könyvtár adatai jelentéktelenek.)

[20] *Czegléd.* 1890. jan. 19.

[21] Dr. V. *Czegléd.* 1886. jún. 27. *Czeglédi Ujság.* 1892. márc. 27. *Czeglédi Független Hírlap.* 1890. jan. 12.

san szolgálhatná a népművelést és irányíthatná a nép izlését a ponyvairodalommal vívott harcban[22] Ismét mások a lényegre tapintanak, írván:

„Igaz, hogy nálunk van elég egylet s ezekben könyvtár is, de ehhez csak az férhet, aki az egyletnek tagja, s úgy a nagy rész, mely éppen művelődésre szorul, nem művelődhet.[23]

A század utolsó éveiben a helyi értelmiség fellép egy veszedelmes jelenség: a ponyvairodalom térhódítása ellen. Feltűnő címekkel közlik elgondolásaikat a helyi lapok hasábjain. *A ceglédi néphez — a ponyvairodalom ellen*[24], *A ponyvairodalom*[25], *Rémregények, fércmunkák terjesztése Cegléden* [26].

Végül a század utolsó évében — 1899-ben, riportot közöl egy helyi lap, melyben a jövő színes álmait festi az olvasók elé. Reális álmok voltak ezek, csak egy fél évszázadot kellett várni, míg megvalósultak. A jövő álmodója a könyvtárról így álmodozik:

„... vasárnap a nép ... betér a városi közkönyvtárba; Könyvet kér Rákócziról, Báthoryról, vagy Bethlen Gáborról ... haza viszi, olvassák, elmélkednek dicső eleinkről."[27]

Az agrárszocialista földmunkások könyvtára

A helyi lapokban szűkszavú tudósításokat találunk a 80-as évekből a helyi agrárszocialista földmunkások szervezkedéseiről. A mozgalom kétirányú volt a 96-os évtől kezdve. A ceglédi születésű VÁRKONYI István itt bontotta ki Független Szocialista Pártjának zászlaját, de rövid működés után a mozgalom e szárnya lehanyatlott. A szociáldemokrata alapon működő földmunkásmozgalom jeles vezetőt talált URBÁN Pálban. Az ő szervezete megélte a Tanácsköztársaság kikiáltását is. A szocialista irodalom kiadásával párhuzamosan szükségessé vált olvasókör szervezése is, ahol ezeket a könyveket, iratokat, brosúrákat tanulmányozták és a fejlettebbek magyarázták társaiknak ezek tartalmát. A századfordulón alakul meg a földmunkások *Mátyás király olvasóegylete*. Vezetője URBÁN Pál. Igen élénk egyesületi életet éltek. Zászlójukat 1900 márc. 18-án avatták, s időnkint bált rendeztek a könyvtár gyarapítására. Egészen betiltásukig működtek. Vajon hová tűnt, minden bizonnyal értékes és érdekes könyvállományuk? Erre 1923-ból találunk választ. A Tanácshatalom bukása után a munkásszervezetek visszahúzódtak. Egykori könyvtáruk könyveit különböző helyeken rejtegették, de a rendőrség nyomára bukkant és lefoglalta a könyveket:

„Rendőrkapitányunk előtt semmi sem marad figyelem nélkül, — így személyes ellenőrzést tartott a város egyesületeiben, s felfedezte azt a könyvtárat, amelyet a már megszűnt Újvárosi Földművesek és Munkások Egyesülete az Újvárosi Olvasóegylet tulajdonába akart átadni. A *könyvtár tele van a legveszedelmesebb kommunista könyvekkel, füzetekkel. A rendőrség lefoglalta és megsemmisítette.* (a szerzők kiemelése)

— Vajon csodálkozhatunk-e azon, hogy a kommunizmus gyökeret vert nálunk, mikor már az 1900-as évek elején marxi kiáltványokat olvastak az Újvároson?"[28]

[22] HITTER Miklós. Czegléd. 1888. júl. 15.
[23] *Czegléd.* 1893. jan. 19.
[24] *Czegléd.* 1893. dec. 10.
[25] *Czegléd.* 1895. okt. 13.
[26] *Czegléd.* 1895. okt. 13.
[27] *A jövő képe Cegléden.* Czegléd. 1899. febr. 5.
[28] *Cegledi Kisgazda.* 1923. márc. 11.

Ez a története a munkások egykori könyvtárának.

Összegezve az egyleti könyvtárak szerepét — leszámítva a földmunkásokét és kereskedelmi ifjakét — a város könyvtárügyének egészében, elmondhatjuk, hogy haladó szerepüket fokozatosan elvesztették. Egyre jobban elmosódott az állománybeli különbség is köztük, s a kispolgári ízlés kiszolgálóivá lettek. Mint ilyenek azonban, rosszabb anyagi lehetőségeik miatt, nem tudták felvenni a versenyt az ez idő tájt induló modernebb szemléletű és gyakorlatú kölcsönkönyvtárakkal.

A kölcsönkönyvtárak megjelenése a századfordulón

A századforduló táján nyilvánvalóvá lett, hogy az elavult jellegű egyesületi könyvtárak már nem képesek kielégíteni a megnövekedett igényeket. Mint láttuk, az iskolai könyvtárak nem fejlődtek, az egyesületi könyvtárak pedig csak tagjaiknak biztosították az olvasási lehetőségeket. Egyrészt elzárkózás, egyletesdi és nem fejlődő könyvtárak, másrészt pedig megnövekedett olvasási igény mutatkozott. Erre figyeltek fel a jószimatú üzletemberek, így SEBŐK Béla könyvkereskedő és nyomdatulajdonos, s csakhamar megnyitotta kölcsönkönyvtárát, mely 50 krajcárért egy hóra a legfrissebb fővárosi újságok olvasását is lehetővé tette.

„... . egy új üzletággal, magyar kölcsönkönyvtárral bővítettem ki tevékenységemet. Általános óhajnak vélek eleget tenni, amikor kölcsönkönyvtárt alapítok. Nem az volt a célom, hogy sok könyvet halmozzak össze, hanem hogy kitűnő könyveket adhassak tisztelt előfizetőim kezébe. A modern magyar szépirodalom úgy szólván teljesen képviselve van gyűjteményemben: Jókai, Mikszáth, Herczeg, Bródy, Pekár, Bársony, Gárdonyi, Szomaházy, Beniczkyné, a külföldi írók közül: Ohnet, Feuillet, Daudet, Lindau, Theuriet, Prévost, Croker, Cherbuliez, Carmen Sylva . . ."[29]

E felsorolás igen vegyes állományra vall és nem említi az orosz klasszikusokat, melyek e korszakban nagy hatással voltak értelmiségünkre. Milyen közönségréteg igényét kísérelte meg kielégíteni az ügyes üzletember? Bár elvben mindenki számára lehető volt e kölcsönkönyvtár igénybevétele, mégis, elmondhatjuk, csupán a város polgári, hivatalnokrétegének volt a kiszolgálója. SEBŐK nem gyűjtött össze sok könyvet, mindig csak a legfrissebbeket forgalmazta. Az alapítás után 3 évvel — 1902-ben — mindössze 400 kötet volt az állománya.[30]

Újabb kezdeményezések a Népkönyvtár ügyében

Miután sem az egyesületi, sem az iskolai, sem a magán kölcsönkönyvtár nem tudott megfelelni a szükségleteknek, az érdeklődés ismét a Népkönyvtár felállítása felé fordult. A helyi értelmiség hangadói keserű írásokban emlékeztek meg az állandó könyvtár hiányáról, mely a lakosság zömének érdeklődését elégítené ki. A Közoktatásügyi minisztérium 1904-ben 78 000 koronát fordított népkönyvtárak felállítására, melyből Cegléd semmit sem kapott.

„A felsőbb osztályok még annyira-amennyire megtalálják ebbeli szükségleteiket. A jelentékeny számú ipari osztálynak is ott vannak a maga különböző egyletei és

[29] *Czegléd.* 1899. jún. 11.
[30] *Czegléd.* 1902. febr. 2.

olvasókörei... De árva és gondozatlan e tekintetben a város lakosságának zöme: a gazdálkodó osztály. — Nem annyira szépirodalmi művekre van szükség, mint inkább népies nyelven írt kis kátékra, melyek a gazdasági élet s közélet mindennapos dolgaiban legyen útmutatói. A városi tanács feladata írni a felettes szervekhez, hogy jövőre szervezzenek Népkönyvtárat. Mindegy, hogy itt lesz e állandóan a városban, vagy közben vándorolni fog a tanyák népe között...'[31]

A Szegeden székelő Délmagyarországi Közművelődési Egyesület felhívást küldött a ceglédi városi tanácshoz 1908-ban, hogy adjanak be kérvényt Népkönyvtár létesítése céljából. A tanács mivel részben pénzügyi kihatásai is lettek volna az ügynek, részben hamisan értelmezett lokálpatriotizmusból, elutasította a felajánlást.[32]

Pedig a helyi értelmiség a felhívás nyomán ismét szorgalmazta a Népkönyvtár felállítását és azt követelte, hogy vasárnap csukják be a kocsmákat és helyettük a létesítendő Népkönyvtár legyen nyitva.[33]

A gimnázium könyvtára

Az 1899-ben alapított gimnázium könyvtára indulásakor több jelentős gyűjteményt olvasztott magába, s néhány év alatt Cegléd egyik legjelentősebb könyvtárává fejlődött. Bár jellegénél fogva szűkebb nyilvánosságú könyvtár volt, mégis foglalkoznunk kell vele, hiszen egy negyedszázadon át Cegléd egyetlen tudományos igényű könyvtáraként jön számításba.

1904-ben a tanári könyvtár 1679 darabból, az ifjúsági 1014 darabból állt, a növekedés a továbbiakban mindkét részlegben igen jelentős: évi 200—250 kötet. Az 1910-es évek elején a könyvtárnak már tudatosan összeválogatott gyűjtemény jellege van, amit a könyvtár vezetője, VAJTICZKY Emánuel tanár, által összeállított, 1913-ban kinyomtatott katalógus bizonyít legjobban. Az a tény, hogy a gimnázium szükségét érezte könyvállományának jegyzékét nyomtatásban is publikálni, bizonyítja, hogy a könyvtár mintegy 6500 kötetével az iskola falain túlterjedő, városi igényt is kielégített.[34]

Az állomány híven tükrözi a humán jellegű, de igen erős természettudományos érdeklődésű iskola szellemét. Szakcsoportjai közül legjelentősebb a magyar irodalom, itt jól összeválogatott művekkel minden számottevő író szerepel. Vetekszik ezzel a gyűjteménnyel a latin és görög irodalom csoportja. A legjelentősebb írók eredetiben vagy többféle német és magyar fordításban, jegyzetes kiadásokkal szerepelnek. (PLATON pl. egymaga 15 kötettel, 10 különféle fordítóval.) Ha a természettudományos művek csoportja mennyiségileg valamivel el is marad a humán tudományokétól, minőségileg ez is korának legjobb színvonalán áll. Megtaláljuk itt a legfrissebb, túlnyomórészt német nyelvű kézikönyveket is.

[31] *Czegléd.* 1904. aug. 20.
[32] *Cegléd.* 1908. okt. 16.
[33] *Czegléd.* 1908. nov. 1.
[34] *A Czeglédi M. kir. Állami Főgimnázium tanári könyvtárának címjegyzéke az 1913-as év elején.* Összeállította: VAJTICZKY Emánuel. Cegléd. 1913. (A tanári kvt. 3737 kötetet, az ifjúsági kvt. 2734. kötetet tartalmazott. A *Ceglédi Közlöny* 1912. júl. 7-i számában 13 377 kötetről olvashatunk. Erős túlzás.) A *Magyar Minerva* adatai szerint (1912—13. 173—74. p) az ifjúsági könyvtár a tanulók évi 2 korona tagdíjából eredt és gyarapszik. A forgalom: tanári kvt. 19 olvasó 975 kötetet kölcsönzött, az ifjúsági kvt.-ból 336 olvasó 5975 kötetet.

A könyvtárnak 32 tudományos folyóirat járt rendszeresen, köztük külföldiek is. A 30-as évekre a tanári könyvtár állománya megkétszereződik.[35]

Az ifjúsági könyvtár sem maradt le a tanári mögött. Az első világháború éveiben már minden osztálynak külön könyvtára van. Az egy tanulóra eső olvasott könyvek száma igen magas: 13—37 között váltakozik.[36] Az ifjúság irodalmi nevelésében ennek a részlegnek fontos szerepe volt: egyedül egyensúlyozta az ekkor már jobbára ponyvákat kölcsönző ifjúsági egyleti könyvtárak s a kölcsönkönyvtárak hatását.

Az eddig tárgyalt magán, iskolai, egyleti s egyéb helyi könyvtárak parancsoló módon felvetik egy nyilvános könyvtár szervezését. Azonban erről az említett okok következtében csak 1919-ben lehetett szó, amikor a Tanácshatalom helyi szervei egy nagy „rohammal" bevették az elkülönülő könyvtárocskák „várfalait" s egyesítették az összes helyi könyvtárakat, hogy megnyílhassék a „Ceglédi Városi Könyvtár".

A Tanácsköztársaság könyvtárpolitikája és Cegléd

A Tanácsköztársaság művelődési politikája középpontjába állította a néptömegek kulturális érdeklődésének kielégítését, így a könyvtári ellátottságot is. A Közoktatásügyi Népbiztosság 1919. ápr. 28-án kelt 22 sz. rendelete leszögezi: „A Magyar Tanácsköztársaság az ország lakosságának könyvvel, s a hozzávaló segédeszközökkel (bibliográfiák, katalógusok, stb.) való ellátását állami feladatnak tekinti."

E rendelet meghatározza ennek módját is: „az állam köztulajdonba és kezelésbe vesz minden tudományos és közművelődési könyvtárat, amennyiben az a hivatali könyvtár kereteit túlhaladja."

A Népbiztosság számos könyvtárüggyel kapcsolatos rendeletet adott ki (márc 29., ápr. 2., ápr. 25,. ápr. 28.)[37]

Cegléden e rendeletek szellemében fogtak hozzá a köztulajdonba vétel és rendszerezés munkájához. E rendeleteknek a városban külön jelentőséget adott, hogy városi könyvtár nem volt, bár ennek hiányát mindenki érezte, viszont számos, szétszórt egyesületi könyvtár működött. A helyi direktórium már április elején kijelölte azokat, akik a könyvtárak összevonásának munkáját végezték: HABONY József és SÁRKÁNY József személyében. A gimnázium diákjai segítettek nekik.

A könyvek gyűjtése során 7310 kötet gyűlt össze, ennek zömét a volt Kaszinó Könyvtára adta. Munkájuk közben problémák is felmerültek: pl., hogy a gimnázium könyvtári anyagát is begyűjtsék-e? Hiszen a gimnáziumban volt Cegléden az egyetlen jelentős tudományos gyűjtemény, s ennek beolvasztása tudományos könyvtári jelleget adott volna az új könyvtárnak. SÁRKÁNY József, a gimnázium tanára és a múzeum igazgatója — úgy döntött, hogy az új könyvtárnak közművelődési jellege kell, hogy legyen; a gimnáziumé pedig lényegében tanári szakkönyvtár, ezért külön kívánták továbbfejleszteni a

[36] *Czeglédi Közlöny.* 1913. júl. 16.

[36] *MM.* 1930—31. 334 l. A könyvtár őre SZELECZKY Mihály tanár. Az állomány 3116 mű, 6310 kötet, 13 286 pengő értékben. 1929/30-ban 28 olvasó 250 kötetet kölcsönzött.

[37] KŐHALMI Béla: *A Magyar Tanácsköztársaság könyvtárügye.* Bp. 1959. 265 l.

jövő városi könyvtárát, mint a város közművelődési, a gimnáziumét pedig: mint a város tudományos szakkönyvtárát.[38]

Az összegyűlt anyagot erős selejtezésnek vetették alá, s mintegy 2000 kötetet kirostáltak. A selejtezés elvi szempontjait megtaláljuk a ceglédi *Népakarat* c. lapban: „Kik lesznek a kommunizmus kedvenc irói?" címmel: „Semmi esetre sem Beniczkyné Bajza Lenke, Ohnet, Marlitt,... helyettük Gorkij, France, Zola, Révész Béla ..."[39]

A selejtezés után jelentik a direktóriumnak 5359 kötet állománybavételét. A beadványt dr. Braun Soma és Heim Pál tanárok írják alá. Gondot okozott az új könyvtár elhelyezése is. Érthető: ekkora tömeg könyv még nem gyűlt össze Cegléden egy könyvtárban sem. A szervezők az olvasók kényelmére is gondoltak, mikor nyilvános olvasótermet szerettek volna létesíteni a könyvtár mellett. Több helyiségben szemlét tartottak, végül is a volt Népkör helyiségeit kérték a direktóriumtól.[40]

Miközben a még ömlesztett állapotban levő könyvek feldolgozásán munkálkodtak, kialakultak elképzeléseik az új közkönyvtárról. Céljuknak tartották minél több olvasó bevonását, s ezek tudatos irodalmi, világnézeti nevelését. A kölcsönzést díjtalannak képzelték. Ez lett volna a városban az első díjtalan kölcsönkönyvtár.[41]

A tervek, sajnos, nem valósulhattak meg. A Tanácsköztársaság bukása után az összegyűjtött könyvanyagot régi tulajdonosaik ismét széthordták. A munka azonban nem volt hiábavaló, mert ráirányította a figyelmet a városi könyvtár felállításának szükségességére és lehetőségeire. Nem tartjuk véletlennek, hogy 1920-ban a város akkori vezetősége elhatározza a városi könyvtár létesítését, mely gondolat mintegy húsz éven át hiába próbált valóra vállni. Sajnos, a 19-es könyvtárügy szelleméből, könyvtári módszereiből nem hasznosítottak semmit.

A Tanácsköztársaság időszaka ennek ellenére nagy jelentőségű volt a ceglédi könyvtárügy történetében. A helyi könyvtárügyön, mint láttuk, három, 1919-ig megoldatlan probléma húzódott végig: a város társadalmának atomizálódása szükségszerűen magával hozta az életképtelen egyesületi könyvtárak szaporodását s az egység hiányát a szélesebb tömegekre kiterjedő könyvtári propaganda teljes hiánya s a könyvtárak kiszolgáltatott helyzetéből következő elvtelenséget a gyarapításban, ami értékes szak- és szépirodalmi gyűjtemény létrehozását lehetetlenné tette. 1919 művelődési politikája — a mögötte álló társadalmi változásra alapozva — gyökeresen megoldotta volna a helyi könyvtárügy e hármas kulcskérdését, melyről, mint láttuk, határozott elképzeléseik voltak.

A Városi Könyvtár megszervezése (1920—1924)

Mint az előzményekből láttuk, Cegléden már az 1890-es években megvolt a társadalmi igény egy nyilvános városi könyvtárra, a róla alkotott elképzelések azonban még elég bizonytalanok. Sokan valami kibővített népkönyvtárra

[38] Sárkány József szíves közlése.
[39] *Népakarat.* 1919. ápr. 17.
[40] *Népakarat.* 1919. ápr. 25.
[41] Nagy Dezső: *A Tanácshatalom ceglédi története.* Bp. 1959. A könyvtári vonatkozások a 15, 41, 86 l.-n találhatók. (Sárkány tanárnak és a közreműködő diákoknak 4 ill. 1 korona órabért fizetett a direktórium. Cegléd Polg. m. iratok V. 2142 sz. 1919. jún. 11.)

gondoltak. 1904-ben felmerül egy olyan elképzelés, hogy ceglédi központú, állami támogatású népkönyvtárat kell szervezni, mely a város tanyavilágában vándorolna.[42] Ezek az elképzelések utópisztikusak, a város elöljárósága pedig, melynek az ügyet kezdeményezni kellett volna, teljesen passzív. 1908-ban a Délmagyarországi Magyar Közművelődési Egyesület küld felhívást Cegléd elöljáróságához, hogy adjon be kérvényt könyvtár létesítése céljából. Nem tudjuk, hogy a kérvényt elküldték-e, annyi azonban bizonyos, hogy az elképzelt könyvtárnak se híre, se hamva. A világháború visszavetette a könyvtárügy fejlődését, de a Tanácsköztársaság példája Cegléden is világosan megmutatta, hogy a városi közkönyvtárat meg lehet és meg kell alapítani.

A helyi igényeken és példán túl a városi könyvtárak országszerte történő alakulása is erre kellett, hogy ösztönözze a várost. Az 1910-es években sok városi könyvgyűjtemény alakult át modern könyvtárrá. (Nagyvárad 1912, Arad, Marosvásárhely 1913 stb.). A világháború éveiben Debrecen város eredetileg közigazgatási jellegű, különböző hivatalokban elhelyezett könyvgyűjteménye szintén könyvtárrá alakult.[43]

A kérdést nem lehetett tovább halogatni, 1920 szeptemberében a tanács elrendelte a Városi Könyvtár megszervezését. Alapul a város tulajdonában levő, nagyobbrészt jogi, közigazgatási, közgazdasági könyvek szolgáltak, melyek a városháza különböző hivatali szobáiban voltak elzárva. Ezt a gyűjteményt három módon kívánták továbbfejleszteni: vétel útján — de erre csak jóval később, a könyvtár megindulása után került sor —, a város lakóitól érkező könyv és pénzadományok révén, melyre több ízben felhívták a figyelmet, s végül a minisztériumtól és más hivatalos szervektől várható könyvadományokból. Az állomány gyarapításánál elsősorban a tudományos könyvek beszerzésére törekedtek, s különösen a ceglédi vonatkozású könyvek, füzetek és nyomtatványok gyűjtését tűzték ki célul.

A könyvtár megszervezését Hübner Emil ügyvéd vállalta, minden anyagi ellenszolgáltatás nélkül. Segítője Szalisznyó Lajos volt. Természetesen függetlenített könyvtáros nélkül a munka csak nagyon lassan haladt. Mikor fél év múlva, 1921 májusában a Múzeumok és Könyvtárak Országos Felügyelősége meglátogatta a könyvtárat, még határozottan körvonalazott tervek sem voltak a könyvtár jövőjét illetően. A látogatók jelentősnek ítélték a kezdeményezést, kilátásba helyezték a könyvtár állami felülgyelet alá helyezését és annak támogatását.[44] 1921-ben ez meg is történt. (*MM* 1930—31.332 l.) A továbbiakban azonban más, szerencsésebb városi könyvtárakkal szemben (Győr, Szombathely, Debrecen, Miskolc, Sopron) a ceglédi sokáig nem részesült állami segélyben, később pedig csak jelentéktelen mértékben.[45] Lényegileg a város saját erejéből tartja fenn intézményét.

A látogatás során felmerült néhány jelentős javaslat, így a helybeli könyvtárak egyesítése, ezáltal a Városi Könyvtár nagyszabású intézménnyé való fejlesztése. Úgy tervezték, hogy mint ilyen, a Városi Könyvtár a ceglédkörnyéki könyvtárak központja lesz. A javaslat rendkívül figyelemre méltó. Megvalósulása esetén a Városi Könyvtár több lett volna tudományos könyvek gyűjteményénél: a ceglédi, sőt ceglédkörnyéki könyvtári élet aktív tényezőjévé

[42] *N. P.*: *Népkönyvtárakat!* Czegléd. 1904, aug. 20.
[43] Vö.: Gulyás Pál: *A könyv sorsa Magyarországon.* Magy. Könyvszle. 1924.
[44] *Czeglédi Kisgazda.* 1921. máj. 8.
[45] Radó István: *Vidéki közkönyvtárak.* Magy. Könyvszle. 1940. L még: *MM.* 1930—31. 332 l.

válhatott volna. Ezt a szerepet azonban nem tudták vagy nem akarták vállalni. A tervből nem lett semmi.

Közben HÜBNER tovább folytatta a könyvek feldolgozását, amely munka — tekintettel arra, hogy csak szabad idejét tudta erre áldozni — csigalassúsággal haladt. 1922 márciusában 1555 kötet feldolgozását jelenti a városi képviselőtestület közgyűlésének, egy év múlva pedig 2185 kötetnyi feldolgozott állományról számol be. Időközben az eredeti állomány gyarapodott is, 1922-ben pl. 232 kötettel, 1923-ban pedig a városi közgyűlés 60 000 koronát szavazott meg a könyvtár fejlesztésére. (Ez az infláció következtében csak mérsékelt összeg volt.)

Közel négy év kellett ahhoz, hogy a könyveket feldolgozzák, s a könyvtár megnyílhasson. Igaz, hogy a feldolgozás mintaszerű volt, a könyvtár három katalógussal rendelkezett: betűrendessel, helyrajzival, olvasótermivel.[46]

Hátra volt még az elhelyezés kérdése. A legkülönbözőbb javaslatok merültek fel, többek között az is, hogy a Vigadó tágas és szép fekvésű helyiségeit alakítsák át könyvtár és múzeum céljára. Végül azonban ezek a tervek nem valósultak meg: a könyvtár megmaradt a városháza két szűk szobájában, melyek ráadásul nem is nyíltak egymásba.

Végre a könyvtárt négy évi készülődés után, 1924. november 1-én ünnepélyesen átadták a közönségnek. Az első kölcsönzési nap november 5-én volt.

Hogyan jellemezhetjük az ekkor meginduló új könyvtárat, milyen helyet foglal el a város és az ország kulturális életében? — Említettük, hogy a századforduló utáni évtizedek a városi könyvtárak kialakulásának évei. E könyvtárak jellegét az állomány összetételén túl a könyvtárak maguk elé tűzött célja is befolyásolta. Egy részük elsősorban az olvasók szélesebb rétegeit törekedett ellátni megfelelő könyvvel (részben a Szabó Ervin-i példa hatására), más részük inkább muzeális értékű könyvállományt kívánt összegyűjteni és megőrizni, a közművelődési jelleget háttérbe szorítva a tudományos vagy annak vélt igények mellett. E könyvtárak létrehozója sokszor nem is annyira a kulturális igények kielégítésének vágya, mint inkább a város provinciális büszkesége volt.

A ceglédi könyvtár inkább az utóbbi típushoz tartozott. Muzeális jellegű könyvtár volt állományánál fogva: anyaga elsősorban a humán tudományok régi szakkönyveit tartalmazta. A beérkező adományok is ebben az irányban bővítették az állományt. Muzeális jellegű volt elhelyezési módja és kölcsönzési rendszere: a városházi két szoba mintegy a levéltár kiegészítését jelentette, az a körülmény pedig, hogy csak helyi olvasásra adott ki könyvet, egyenesen a nemzeti megőrző könyvtárakat juttatja eszünkbe. Hogy a könyvtár ilyenné lett, abban a fenti tényezőkön kívül bizonyára nagy része van annak is, hogy alapítója, segítői és első használói a kisváros értelmiségi rétegéhez tartoztak.

Bár a könyvtár elhibázott elvi alapokra épült, megnyitása mégis jelentős kulturális esemény volt, figyelembe véve a korabeli magyar közművelődési viszonyokat. A magyar városok számottevő részében nem volt még közkönyvtár, Ceglédnél népesebb városokban sem. Azt is el kell ismernünk, hogy a város könyvtárát teljesen a saját erejéből hozta létre, nem szolgált alapul valamilyen régi gyűjtemény, nem kaptak rendszeresen állami támogatást sem, a könyvtárosi munkákat pedig Hübner és segítői teljesen önzetlenül, szabad idejük feláldozásával végezték. Egyes gyűjtemények — jogi, irodalomtörténeti, helytörténeti —

[46] RADÓ; i. h.

a város kulturális életének aktív tényezőivé váltak s különösen az utóbbi a tudományos kutatást is elősegítette. S legfőképpen: a város könyvtárügyének kulcskérdése, a központi nyilvános könyvtár ügye az új könyvtár megnyitásával megoldódni látszott.

A Városi Könyvtár működése (1924—1945)

1924 nov. 5-én nyílt meg a könyvtár az olvasók számára, ettől kezdve egy ideig hetente 2, majd 3 (a 30-as években már 5) napon át állt az olvasók rendelkezésére du. 3—6-ig. Az olvasókat kissé szűkös olvasóterem fogadta, a könyvtáros ide hozta át a folyosó túlsó oldalán levő raktárból a könyveket. Csak helyi olvasásra adtak ki műveket. Az első hónapban 127, decemberben 96 olvasó fordult meg, és 166—200 könyvet olvastak. A használat díjtalan volt.

Ha a könyvtár társadalmi—kulturális szerepét vizsgáljuk, az alapvető kérdés: hányan és kik használták? A városnak adott évi jelentések statisztikái erre világosan felelnek.

Év	Olvasók száma	Ebből nő	Olvasott kötet	Tanár, tanító	Tisztviselő	Kereskedő	Iparos	Gazda	Főisk. hallg.	Tanuló	Egyéb
1925	693	6	1226	—	10	—	18	9	27	633	6
1927	631	3	1252	7	23	1	1	—	57	539	2
1928	743	?	1533	25	13	3	3	12	52	592	34
1929	454	?	?	?	?	?	1	1	?	240	?
1934	563	8	1005	76	41	4	23	2	46	361	10

Kié volt tehát a könyvtár? Elvben mindenkié, a gyakorlatban egy meglehetősen szűk rétegé. Ide jártak a városi és állami tisztviselők, mert a régi jogszabályok köteteit csak itt találták meg, s egyre növekvő számban jártak ide a pedagógusok. A kölcsönzők négyötödét azonban a diákok alkották, szinte a gimnázium kisegítő könyvtára lett az új intézményből. A város túlnyomó részét alkotó parasztság éveken át vagy nincs, vagy alig van képviselve.

Milyen könyveket olvastak? Erre az 1927. évi forgalmi statisztika felel:

Könyvészet	1	Irod.-tört.	236	Mennyiségtan....	6
Enciklopédia	17	Szépirodalom	315	Géptan	13
Hittudomány	3	Művészet	17	Gazdaságtan	8
Bölcselet	1	Történelem	15	Orvosi	24
Neveléstud.	5	Földrajz	8	Vegyes	9
Nyelvészet.....	6	Jog, államtud. ..	13	Hírlap	13
Klasszika-fil.	5	Term. tud.	14		

Az olvasott könyvek statisztikája is azt bizonyítja, hogy a könyvtár elsősorban a magyar dolgozatot író diákok ellátását szolgálta. Az irodalomtörténeti tanulmányok forgalma az összes többit felülmúlja egymagában, — a természetesen kiugró szépirodalomról nem beszélve.

Az állomány időközben lassan, de állandóan gyarapodott, évente átlag 200 kötettel. Tíz év alatt az induló állomány kétszeresére nőtt. A könyvtár állománya 1930-ban 2519 mű, 4202 kötettel. Ezen belül a ceglédi gyűjtemény 156 mű, 443 db. *MM. 1930—31.332 l.* 1932-ben 4782 kötetben 2942 mű van a

könyvtár birtokában. A hiba ott volt, hogy a gyarapodás nagy része különféle ajándék, s nem tudatos gyarapítási politika következménye. Eleinte a Vallás és Közoktatásügyi Minisztériumtól, majd a Közgyűjtemények Országos Felügyelőségétől és az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központtól kaptak jelentősebb számú könyvet. A rendelkezésre álló összeget viszont igyekeztek úgy felhasználni, hogy a legújabb szakkönyvekkel egészítsék ki az egyes gyűjteményeket. Ennek köszönhető, hogy a könyvtár megindulása után 5—6 évvel már az ipari és gazdasági gyűjtemény is fejlődésnek indult, sőt egy tudósítás a mezőgazdasági gyűjteményt is olyan gazdagnak és új könyvekben bővelkedőnek mondja, amilyen nincs más a városban.

A könyvtár büszkesége a várostörténeti gyűjtemény volt. E téren nem elégedtek meg a ceglédi vonatkozású könyvek összegyűjtésével, hanem 1935-től kezdve kibővítették a gyűjteményt egy új osztály felállításával, mely magába foglalta a városban és környékén levő jellegzetesebb épületek, továbbá a városban lejátszódott nevezetesebb események fényképét vagy rajzát, végül a város társadalmi életében szerepet játszott egyének fényképeit. E téren a városi könyvtár nemcsak sok kortársát előzte meg és szárnyalta túl, hanem még mai könyvtáraink számára is példát mutat a helytörténeti gyűjtemény gondos, szorgalmas kialakításában.

A könyvtárnak ezzel a fényoldalával szemben árnyoldalak is jelentkeztek; problémák, melyeket a könyvtár folyamatos működése tárt fel, s melyek mint a könyvtár létkérdései, megoldásra vártak. Legsúlyosabb közülük a helyiség kérdése és a könyvtár jellegének, szerepkörének kérdése volt.

A városházán való elhelyezés rövidesen tarthatatlannak bizonyult: a szobák sötétek, szűkek voltak, s nem volt közvetlen kapcsolat az olvasóterem és raktár között. Mégis csak nyolc év múlva kapott az intézmény új helyiséget. Ekkor a Szegfü u. 2. szám alá költözött be, a volt Forgalmiadó Hivatal helyiségeibe. A helycserét nem annyira a város gondoskodásának, mint inkább a felügyelő hatóságok állandó panaszának köszönhette a könyvtár. Nagyon sok köszönnivaló nem is volt benne. Igaz, hogy itt négy terem volt: az egyikben a nagyalakú, másikban a kisebb alakú könyveket tárolták, s az olvasóterem melletti irodát is fel lehetett szükség esetén olvasóteremnek használni — de a helyiségek egészségtelenek, nem könyvtári célokra valók voltak. Minden látogatója megjegyzi róla, hogy falai nedvesek, levegője áporodott, a padló penészesedik, termei túlzsúfoltak. Egy újságcikk egyenesen az istállóval hasonlítja össze[48] A helycsere 1932 novemberében mégis megtörtént, s most hosszú időre ismét csak a tervezgetések ideje következett.

A másik probléma onnan származott, hogy a könyvtár nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket: olvasóinak száma nemhogy emelkedett volna, hanem egyre inkább a dolgozatot író gimnazistákra korlátozódott. Tíz év múltán nyílvánvaló volt, hogy ezen a helyzeten csak gyökeres változások segíthetnek, ezért néhányan a tisztábban látó városi polgárok közül, Hartyányi Zoltán kezdeményezésére beadványt írtak a város polgármesteréhez. Ez a beadvány a Városi Könyvtár életének egyik legfontosabb dokumentuma. Főbb pontjai a következők:

„A város közműveltségi szintjének minden néprétegre kiterjedő emelése céljából szükségesnek látjuk a könyvtárnak az eddigieknél erőteljesebb ütemben való fejlesztését és a közönség által való igénybevételének sokirányú megkönnyítését.

[48] *Könyvtár vagy istálló?* Ceglédi Napló. 1936. aug. 11.

1. Az összes kötetlen könyvek bekötését.
2. A mezőgazdasági szakcsoport, s ugyanígy a természettudományi, főképpen a növénytani szakcsoport kibővítését.
3. A magyar szépirodalom valamennyi érdemes termékének olcsó kiadásban való beszerzését.
4. A könyvtárnak az összes fontosabb magyar könyvújdonságokkal való állandó bővítését.
5. A könyvtár nyitvatartását évi 240 napon át.
6. A könyvek kikölcsönzését más nyilvános könyvtárakban érvényes kikötésekkel.

Indítványozzuk:

a) A könyvtár dologi és kezelési nyilvántartásaira a szükségletnek megfelelő összeg irányoztassék elő a mindenkori költségvetés keretében.
b) A könyvtár évi javadalmazása legyen 2500 P. kizárólag a könyvek beszerzésére és bekötésére.
c) A rendkívüli beszerzésekre 1936-ban 4000 P."

A beadvány helyesen tapint rá a valóban orvoslásra szoruló pontokra. Legnagyobb jelentőségű javaslata a könyvek otthonra való kikölcsönzésének ajánlása. Teljességgel elképzelhetetlen volt ugyanis, hogy egy parasztember munkaidőben d. u. 3 órakor beüljön a könyvtárba olvasni; a könyvek kiadása esetén az olvasótábor kiszélesedett és átalakult volna. Természetesen ehhez valóban frissíteni kellett volna a szépirodalmi részt. A könyvtár egy látogatója 1936-ból ezt írja:

„A szépirodalmi csoport meglehetősen szegény. Úgy áll a Városi Könyvtár, mintha Arany Jánossal lezárult volna a magyar szépirodalom . . . Elmaradt a világtól a könyvtár . . . Meg kellene venni Móricz, Szabó Dezső, Szabó Pál műveit, Tömörkényt. Nem jár a Nyugat, a Kelet Népe, a Tanú. Pedig ezek jobban érdekelnék a közönséget, mint pl. a Hadtörténeti Közlemények. Nem tudósoknak való könyvtárra van ennek a városnak szüksége, hanem olyanra, melyet a város 90 százaléka is igénybe tud venni."[49]

A beadvány rámutat a javaslatok megvalósításának reális útjára is: a szerzeményezést nem lehet az adományozók szeszélyére bízni, állandó költségvetési tételt kell a könyvtárnak biztosítani.

A javaslatokat 1935. szept. 12-én tárgyalta a városi tanács, és elvetette. Az elutasítás nem érhetett senkit váratlanul, hiszen egy fél évvel ezelőtt parázs vita folyt ugyanezekről a kérdésekről. Hartyányi Zoltán és Gyura István már ekkor is kérték, hogy biztosíték mellett a ritkaságok kivételével adják ki a könyveket hazavitelre. Akkor azzal utasították el az indítványt, hogy nem elég nagy még a könyvállomány. Az események egykorú feljegyzője kesernyésen jegyzi meg, hogy csak akkor fog itt az olvasók száma emelkedni, „ha majd a városi képviselőtestület tagjainak szükséglet lesz a Városi Könyvtár."

A jelentősnek induló vállalkozás így holtvágányra kerül. Ha mutatkozik is a következő években az olvasók számában valamelyes emelkedés, ez alig több a semminél, s haladásnak nem fogható fel. (1936-ban 843 olvasó; 1937-ben 848 olvasó; 1938-ban 759.)

Összehasonlításul megjegyezzük, hogy ezekben az években a győri Városi Könyvtárban átlag 10 000, a soproni Városi Könyvtárban 80 000 kötetet kölcsönöztek. A ceglédi könyvtár fejlődése tehát lényegében megállt, s a háborús események végleg elterelték róla a figyelmet.

[49] *Sz. I. : Látogatás a Városi Könyvtárban.* Ceglédi Hírlap. 1936. szept. 27.

A Horthy-korszak könyvtárügye
(Egyesületi és kölcsönkönyvtárak)

Az első világháború előtt a ceglédi könyvtárügynek számos haladó vonásáról számolhattunk be. Az egyes testületek könyvtárai 1848-as gyűjtemények kialakításával járultak hozzá a város egyik legszebb hagyományához, a Kossuth-kultuszhoz. Kísérlet történt népkönyvtár szervezésére és napirenden volt a parasztság könyvtári ellátásának kérdése, egységes városi könyvtárról álmodoztak, s a Tanácsköztársaság alatt megtörténtek az első lépések ennek megvalósítására. A Horthy-korszak alatt ezek a kezdeményezések nem hogy továbbfejlődtek volna, hanem egyenesen elsorvadtak.

A meglevő könyvtárak ugyan tovább működtek, az egyre inkább elsekélyesedő irodalmi ízlés gátlástalan kiszolgálóiként, de az eddig nemolvasó rétegek felkutatására vagy a közízlés tudatos irányítására nem gondoltak. A járás területén szerveztek néhány népkönyvtárat (pl. Törtel, Jászkarajenő), de a ceglédi tanyák népére nem gondolt senki. A Városi Könyvtár ismertetése során láttuk, hogy az nem válhatott sem átfogó jelleggel a széles rétegek könyvtárává, sem az olvasás aktív irányítójává. Az olvasás mindegyre növekvő igényét továbbra is az egyesületi és kölcsönkönyvtárak látták el.

A város társadalmi széttagoltságát tükrözte a könyvtárügy széttagoltsága. Az egyes rétegek kialakították a maguk könyvtárát: külön csoportosultak az „Úri Kaszinó", az Iparoskör, a Kereskedő Egylet, a Gazdakör köré.

A könyvtárak jellegét állományuk összetétele mutatja a legjobban. Ha összehasonlítjuk ezt a 30—40 évvel korábbi állapottal, elszomorító képet kapunk. Akkor, ha mégoly primitív formában is, történt kísérlet ismeretterjesztő művek beszerzésére. Most ilyen törekvéssel nem találkozunk. A nagy gonddal összegyűjtött negyvennyolcas gyűjtemények is többnyire szétszóródtak. A Kaszinó és a Gazdakör könyvtáránál találunk ugyan szépirodalmon kívüli műveket is, de teljesen más-más jelleggel. A Kaszinó nagy számmal vásárolta a kor divatos világnézetű könyveit, kimondottan politikai, szociográfiai munkákat. Gyakorlati ismereteket közlő műveket ekkor már egyáltalában nem szereztek be, ezeket az olvasók nem is keresték. A nehézkesen mozgó Városi Könyvtárral szemben a modern eszmék közt tájékozódást kereső értelmiségiek itt találkozhattak a legújabb eszmeáramlatok képviselőivel. Később egyre nagyobb számmal kerültek be a fasiszta munkák is.

A Gazdakör könyvtára ezzel szemben a szépirodalmon kívül kizárólag mezőgazdasági szakkönyveket gyűjtött. Közel 100 ilyen szakkönyv volt a könyvtár birtokában, ezek a mezőgazdaság minden ágára kiterjedtek, különösen a szőlészeti, borászati, méhészeti gyűjtemény fejlett. Ez azt mutatja, hogy a kisebb gazdák reális igényei alakították a szakcsoportot. A régi ismeretterjesztő népkönyveket már nem szerzik be. A szépirodalom területén minden téren a kispolgári ízlés térhódításának lehetünk tanúi. A legigényesebb e téren a Kaszinó könyvtára, mely a szépirodalom terén viszonylagos teljességre törekedett. Ezt rendszeres ellátmánya lehetővé is tette.[50] A Kereskedelmi egyesület könyvtára, mely 30 éve olyan szép reményekkel indult, teljesen lezüllött. A bestsellereket katalógusukban egyenesen vastag nyomással emelik ki, a

[50] Vö. *A Ceglédi Kaszinó Egyesület könyvtárának betűsoros pótleltára 1936—40.* Cegléd. 1940.

klasszikusok beszerzésével egyáltalán nem törődnek. (DICKENS-t, HUGO-t mindössze egy-egy kötet képviseli. Orosz író is kevesebb van a könyvtárban mint 30 éve.[51]

A Népkör és a Gazdakör könyvtárában a magyar irodalom képe már vígasztalóbb: JÓKAI mellé felsorakozik MIKSZÁTH, GÁRDONYI, MÓRICZ — de MÓRA és a ceglédi születésű TÖMÖRKÉNY egyetlen művel sem szerepel. A divatos polgári giccsirodalom azonban már a magyar irodalmat is elárasztja, a külföldi irodalomnál pedig az olcsó népszerűség a kiválasztás egyetlen szempontja. A listavezetők: CONAN DOYLE, COURTHS-MAHLER, OHNET.[52]

A kispolgári ízlés mindent eláraszt. Ugyanezt az ízlésrombolást folytatták a kölcsönkönyvtárak, csak nagyvonalúbban, többezer kötetes állománnyal. Így a KOLLÁR-féle kölcsönkönyvtár, majd 1929-től a SIMON János-féle.

*Az újjáépítés évei. 1945—48.**

A háború hatalmas pusztítást végzett Cegléd könyvtáraiban: elpusztult a nagy könyvanyaggal rendelkező Kaszinó-könyvtár, a Gimnázium 12 000 kötetének mintegy fele, a kisebb könyvtárak könyvanyaga pedig elkallódott. A Városi Könyvtár sorsáról megbízott vezetője NÉMEDY ERNŐ 1946. február 20-án kelt beadványában így tájékoztat: „A Ceglédi Könyvtár 6000 kötetből álló anyagát a fosztogató nép felforgatta 1944 október elején. A ceglédi MKP titkára 2063 db. felbecsülhetetlen értékű könyvet megmentett és a város levéltárába beszállította." (Ceglédi Levéltár, Közig. Iratok 2090. 1946).

A későbbi újjárendezés folyamán 3986 kötet került elő a könyvtár régi állományából. De ha hiánytalanul megmaradtak volna is a könyvek, ez az elavult állományú és módszerű intézmény — melyet a háborús években különben is teljesen elhanyagoltak — csak igen kis mértékben elégíthette volna ki az új társadalom igényeit.

Ezekben az években az országban új könyvtárakat teremtenek: munkás- és pártkönyvtárakat. A régi könyvtárak átszervezésének bonyolult feladatát a gazdasági és politikai élet létkérdést jelentő feladatai egyelőre háttérbe szorítják. Így történt Cegléden is. Hogy a Városi Könyvtár szünetelése alatt sem mondtak le egy pillanatra sem egy új szellemű központi könyvtár megindításáról, azt bizonyítja az a tény, hogy a város 1945—48 között 371 könyvet vásárolt, s a könyvtár újjászervezésén már 1946-ban dolgoztak. A nyilvánosság számára azonban csak 1948-ban nyitották meg a kapukat.[53]

[51] Vö.: *A Ceglédi Kereskedelmi Egyesület könyvtárának jegyzéke.* Cegléd. 1938.

[52] Vö.: *A Ceglédi Népkör és Gazdakör könyvtárának könyvjegyzéke.* Cegléd. 1929.

* A felszabadulás óta elmúlt 15 év könyvtári vonatkozásban is annyi új eredményt és új problémát hozott, hogy azok tüzetes vizsgálata külön tanulmányt igényelne. Ennek az időszaknak csak a legfontosabb kulcskérdéseit ragadjuk ki: a Városi Könyvtár örökébe lépő Szabadművelődési, majd Járási Könyvtár kérdését. Csak érintőleg tudunk foglalkozni a városi könyvkultúra egészét tekintve még oly fontos kérdésekkel is, mint pl. a szakszervezeti és iskolai könyvtárak ügye, s futólagosan érintjük azokat a problémákat, melyek ceglédi jelentkezésükben teljesen megegyeznek az országosan ismert viszonyokkal.

[53] *Megnyílik a Városi Könyvtár.* Cegléd. 1948. dec. 12.

A Szabadművelődési Körzet könyvtára. 1948—49.

Az 1948-végén megnyíló könyvtár a Ceglédi Körzeti Szabadművelődési Hivatal Kölcsönkönyvtára nevet viseli, állományát tekintve azonban a régi Városi Könyvtár utódjának tekintendő. A Városi Könyvtár megmaradt állományából választottak ki és leltároztak át 871 kötetet, amit az 1945—48 között beszerzett 371 mű egészített ki. Maga a Szabadművelődési Felügyelőség 742 művel járult hozzá az állományhoz.[54] Az új könyvtár tehát mintegy 2000 könyvvel indult. Nem nagy szám, ha meggondoljuk, hogy a Tanácsköztársaság alatt már több mint 5000 mű gyűlt össze.

Az új könyvtár már a megváltozott igények kielégítésére törekszik. Elődjére alig hasonlít: használatban levő könyvanyagának több mint fele teljesen friss, nagyrészt aktuális politikai anyag. Az állomány megváltozása s az eddigi kizárólagos olvasótermi kölcsönzéssel szemben a könyvek kölcsönzésének bevezetése egy csapásra megszüntette a könyvtár exkluziv, tudományoskodó jellegét.

Ugyanakkor sok lényeges feladattal nem tud az intézmény megbírkózni. A társadalmi munkás könyvtárosoknak még sem idejük, sem képzettségük nincs a könyvtári szakfeladatok pontos elvégzéséhez, s a könyvtár kapuját átlépő propagandamunka végzéséhez. A kölcsönzés sokszor személyes okok miatt szünetel. A forgalomról s az olvasótábor összetételéről a nyilvántartások pontatlansága miatt sajnos nem maradtak fenn adatok. Az anyagi ellátottság ötletszerű, bizonytalan. A könyvtár sok tekintetben nem tudja még túllépni a régi egyesületi könyvtárak jellegét. Ezért rövidesen nyilvánvalóvá lett, hogy ez a megoldás csak átmenetet jelenthet.

Meg kell emlékezni egy súlyos hibáról, melyet ezekben az átmeneti években követtek el. A könyvtár 1945 óta állandóan költözködött, és sajnos megfelelő felügyelet nélkül, ami az állomány állandó csökkenésével járt. A legsúlyosabb s nagyrészt pótolhatatlan veszteség a több mint 400 egységből álló várostörténeti gyűjtemény kétharmadának nyomtalan eltűnése volt,

Az új Városi Könyvtár. 1950—52.

Ismeretes, hogy az 1949. év a népművelés és azon belül a könyvtárügy szempontjából országunkban fordulópontot jelentett. Ez év augusztusában kezdi meg működését a Népművelési Minisztérium, ekkor kezd a magyar könyvtárosok szélesebb köreire hatni a szovjet könyvtári tapasztalatok megismerése, ekkor alakul ki a körzeti könyvtárak rendszere. Nem véletlen, hogy Cegléden is 1950 elején alakul meg ismét a Városi Könyvtár.

Az új életre készülő város felismeri a könyvtár jelentőségét, s azt a tényt, hogy anyagi és erkölcsi erői révén az ő feladata a könyvtárat kézbevenni. Az 1950. évi költségvetésben 23 000 forintot szavaz meg könyvtári célokra, ebből 3000-ret személyi kiadásokra, 5000-ret könyvbeszerzésre. Ez egy csapásra megszilárdítja az újjászülető könyvtár helyzetét. (A következő évi költségvetés már 34 000 forintra emelkedik.)

[54] Nagy Dénes: *Kimutatás a Városi könyvtár könyvállományáról.* Cegléd. 1950. okt. 3. Kéziratban a Járási könyvtár irattárában. A *Cegléd* 1948. dec. 12-i száma is közli az állomány számát, adatai azonban pontatlanok, túlzók.

A könyvtár állományát induláskor már készen kapta. Elődjétől, a Szabadművelődési Könyvtártól átvette a régi Városi Könyvtár már feldolgozott 1091 kötetét, s a Szabadművelődési Hivatal 742 kötetes ajándékát. A rendszeres szerzeményezés 1950. júliusában indult meg, s attól kezdve folyamatosnak tekinthető. Az állomány a továbbiakban így alakult: 1950: 2046 kötet, 1951: 3152 kötet, 1952: 3383 kötet.

A folyóiratok beszerzése nehezebben indult. Először 1950 októberében rendelnek néhányat de 1951 januárjában ismét nincs keret az előfizetésre.[55] Ez annál is sajnálatosabb, mert az 1889-től egy fél évszázadig hiánytalan ceglédi hírlaptár a legfontosabb években pótolhatatlanul megszakad.

A könyvtár megfelelő elhelyezéséről szintén a város elöljárósága gondoskodott. A Művelődési ház három helyiségét adták át, s ez a megoldás, ha nem is volt tökéletes és véglegesnek tekinthető, az előzőknél sokkal szerencsésebbnek bizonyult.

A könyvtár vezetését Nagy Dénesre bízták, aki 1949 szeptemberétől dolgozott a város könyvtárában. 1950 márciustól kap rendszeres fizetést a könyvtári munkáért. A megnövekedett feladatok ellátásához kisegítőt vesznek fel, eleinte néhány hónapra, 1952-től állandó jelleggel.

A kölcsönzés az első évben a következőképp alakult:

Szakcsoportok	0.	1.	2.	3. (marxizmus-leninizmus klasszikusai)	3 (egyéb)	4.	5.
Kölcsönzött művek száma ..	39	38	11	95	297	1	342

Szakcsoportok	6.	7.	8 (magyar)	8 (szovjet)	8 (egyéb)	9.	Összesen
Kölcsönzött művek száma ..	161	177	2600	2661	891	906	8065

A beiratkozott olvasók száma 842. Megoszlásuk:

Munkás: 149, paraszt: 16, értelmiségi: 124, egyéb: 67, tanuló: 165, 14 éven aluli 281 Férfi:576, nő: 257.

Ha összehasonlítjuk ezt a statisztikai kimutatást a régi Városi Könyvtár hasonló jellegű adataival, szembetűnően előttünk áll a két könyvtár társadalmi jellegének éles különbsége. Pedig az új könyvtárnak az első évben az olvasómozgalom még nem erős oldala. A kölcsönzések száma az olvasókhoz, a város lakóihoz mérten is alacsony, és szembeötlő a parasztolvasók (és a mezőgazdasági könyvek kölcsönzésének) hiánya. A rendelkezésre álló könyvállomány azonban még nem is volt alkalmas szélesebb olvasómozgalom megszervezésére. — A továbbiakban az olvasómozgalom nagy lendülettel fejlődik tovább: 1950: 842 olvasó, 8065 kölcsönzés; 1951: 883 olvasó 11 000 kölcsönzés; 1952: 1300 olvasó, 24 036 kölcsönzés,

A forgalom növekedése azonban olyan hiányosságokat hoz — fokozatosan — felszínre s élez ki mindjobban, melyeket a könyvtár az adott keretek közt nem tud megoldani. Az olvasószolgálat s az állomány feltárása kezdetleges volt, s nem is fejlődött. A kölcsönzőmunka differenciálatlan volt. Megoldatlan probléma: az ifjúsági könyvtár ellátása. Az első év végén a 842 olvasóból 446 18 éven aluli, ugyanakkor az ifjúsági könyvek száma csak

[55] Nagy Dénes: *Jelentés a Városi VB.-nak.* Cegléd. 1951. febr. 2. Kéziratban a Járási könyvtár irattárában.

250.[56] 1952 elején ugyan tervbe veszik az ifjúsági könyvtár felállítását, de ez a terv akkor még minden reális alapot nélkülöző utópia.[57]

Az állományfeltárás is megoldatlan. Induláskor készült ugyan egy sajátosan egyéni katalógus, ahol a lapokat beérkezési sorrendbe gyűjtötték, külön raktári szakszámmal ellátva, de a továbbiakban ezt a primitív nyilvántartást is elhanyagolták, s a könyvtárvezető 1952-ből származó jelentése szerint ez a katalógus „elavult és hiányos, ma már használhatatlan."[58]

Hasonlóan súlyos problémák voltak az adminisztráció terén is. A könyvtár több egyéni módszert vezetett be, gyakran nem a legszerencsésebben, 1952-ben már a raktár decimális rendjét is egyéni raktározással készültek felváltani.

A vázolt problémák jelentkezése helyi viszonylatban is tükrözte az országos helyzetet: könyvtáraink túlnőtték eddigi kereteiket, de fejlődésük nem volt minden területen egyöntetű. Új formára, szervezetileg erősebb kötelékre érett meg a ceglédi Városi Könyvtár, mint ahogy országunk egész könyvtárügye átfogó nagy rendszerezésre várt.

Az átszervezés Cegléden annál is indokoltabb volt, mert a város körüli községekben már aktív könyvtári élet folyt, s a félévszázados álom: — községi könyvtárak a ceglédi könyvtár irányítása alatt — megérett a megvalósításra. Ekkor már másfél éve két központi könyvtár működött a városban egymásmellett, de egymástól függetlenül: a Városi Könyvtár s a népkönyvtárakat szervező Körzeti Könyvtár.*

Szakszervezeti, termelőszövetkezeti, iskolai könyvtárak

A háborút követő néhány éves szünet után a megújult társadalom elemi erővel teremt meg egy újabb könyvtári formát: a szakszervezeti könyvtárakat. A háborúban elpusztultak a város kiskönyvtárai, de az emberekben megmaradt az igény a könnyen hozzáférhető könyvgyűjtemények iránt, ahol a könyvtáros személyes ismerős is. 1950 körül Cegléden is gomba módra jönnek létre a szakszervezetek könyvtárai: az országszerte megnyilvánuló igény hozza őket létre.

Cegléden csak a felszabadulás után alakult ki néhány középüzem, viszont sok kisebb vállalat működött. Ennek megfelelően igen sok kis taglétszámú szakszervezet alakult meg, s 1950 körül ezek mindegyike könyvtárat szervezett.

[56] Nagy Dénes: *Jelentés Simonyi István iskolaigazgatónak.* Cegléd. 1951. jan. 31. Kéziratban a Járási könyvtár irattárában.

[57] Nagy Dénes: *1952.* évi munkaterv. Cegléd. 1952. febr. 6. Kéziratban a Járási könyvtár irattárában.

[58] Illyés Endre: *A ceglédi Körzeti könyvtár munkája.* Cegléd. 1954. Kéziratban a ceglédi Kossuth Múzeum Adattárában. 202. sz.

* Ismeretes, hogy 1949-ben 10 körzeti könyvtár alakult a falusi könyvtárak szervezésére és ellátására. Ekkor még egész Pest megyét a budapesti Körzeti Könyvtár irányította. 1951 júniusában Cegléden is Körzeti Könyvtár alakult, mely a ceglédi, nagykátai és monori járásokat volt hivatva ellátni. Az új könyvtár másféléves fennállása alatt. Illyés Endre vezetésével hatalmas munkát végzett: mintegy 30 000 kötetet dolgozott fel s küldött ki vidékre, 56 községi könyvtárt irányított és látogatott, ebből 22-t maga szervezett. Könyvtári mozgalmunk hőskora volt ez az idő. Minthogy e könyvtár helyi kölcsönzést nem végzett, a város könyvtárügyének egészére inkább a Városi Könyvtárral való egyesülése után volt befolyása.

Az 1951-ben megtartott, igen hiányos, de a jellemző állapotot mégis megörökítő városi adatfelvétel 25 szakszervezeti könyvtárat tart nyilván 3349 kötettel. Egy könyvtárra tehát csak 135 kötet jut. A könyvek mindenütt szekrényekben állnak, az adminisztráció egyöntetűen kezdetleges. (Füzetes állománynyilvántartás, néhol még az se, katalógus egy helyen sincs.) Mégis: könyvtári szempontból hatalmas új erőt képviselnek ezek a könyvtárak. Nemcsak azért, mert együttes állományuk felülmúlja a Városi Könytárét, hanem elsősorban azért, mert olyanokhoz juttatják el a könyvet, akikhez másként nem érne el. Igaz, hogy a kölcsönzött művek száma 1950-ben csak 2761, tehát a Városi Könyvtár forgalmának egyharmada.

Ez az adat már magában is felhívja figyelmünket az (akkor még friss!) könyvek rossz kihasználtságára. A könyvtárak további sorsa azt bizonyította, hogy a megfelelő alapfeltételek s a továbbfejlesztés lehetősége nélkül létrehívott könyvtárak nem válnak életképessé. Az 1959-es felmérés már 10 000 kötetet tart nyilván, de ha leszámítjuk a négy kiemelkedő könyvtár gyarapodását, akkor az állomány emelkedése 8 év alatt 0—20%-ot mutat, vagyis (150 kötetes átlagról lévén szó) azt, hogy ezek az intézmények könyvtárból halódó könyvhalmazzá váltak. Ugyanakkor a szervesen továbbfejlesztett könyvtárak továbbra is eleget tudtak tenni hivatásuknak, s a város könyvtárügyének nélkülözhetetlen tényezőivé váltak. Sajnos, a nyilvántartási, állományfeltárási módszerek az egyetlen Vasutas Szakszervezeti Könyvtár kivételével nem fejlődtek még az eredményesen működő könyvtáraknál sem tovább. Ez a tény is bizonyítja azt, ami véleményünk szerint a fentebbi adatokból is kiviláglik: Cegléden, s feltehetően más hasonló jellegű városokban is a központosítás a szakszervezeti könyvtárak életképességének elemi feltétele.

A termelőszövetkezetek kezdetben alig szerveztek könyvtárat: (Táncsics 1948, Kossuth 1950), azok is rövidesen a kiskötetszámú szakszervezeti könyvtárak sorsára jutottak, Néhányan már az 50-es évek elején a Járási (Körzeti) Könyvtárhoz fordultak csereanyagért, 1959-ben a segítségkérés általánossá vált. A Városi Tanács 1960-ban 10 000 forintot adott át a Járási Könyvtárnak azzal a kéréssel, hogy ennek felhasználásával lássa el könyvvel és rendszeresen patronálja a város 11 termelőszövetkezetét. A termelőszövetkezetek esetében tehát az új társadalmi intézmény még nem tudta a maga megfelelő könyvtártípusát kialakítani, az igény azonban már jelentkezett.

Az iskolai könyvtárak közül a gimnáziumé aktivizálódott leghamarabb s a tantárgyakkal kapcsolatos tudományágak szép gyűjteményét hozta létre. E gyűjteményeket a tantestület tagjain kívül alkalomszerűen mások is igénybeveszik. A Mezőgazdasági Technikum és a Diákotthon könyvtára lassabban fejlődik, az általános iskolák könyvtárai nem tudnak lépést tartani az ifjúság igényeivel. Az egész könyvtárügy szempontjából is jelentős viszont a kerületi iskolák könyvtári fejlesztése, mert a külterület sok felnőtt lakója is ezeket a könyveket olvassa.

Járási könyvtár (1953-tól)

1952-ben újabb fordulóponthoz ért a magyar könyvtárügy: miniszertanácsi rendelet intézkedett könyvtárügyünk egységének megteremtéséről. Ceglédi viszonylatban az új Városi Könyvtár működésének elemzésekor már kimutattuk, hogy egyrészt a szorosabb szervezeti kötelék hiánya szükség-

szerűen vezetett a felesleges, sőt káros egyénieskedésekhez, és sok alapvető kérdés megoldását lehetetlenné tette, másrészt hogy a két egymás mellett, de egymástól függetlenül működő közművelődési könyvtár — miután a Körzeti Könyvtár sajátos szervezési feladatait megoldotta — megérett az egyesülésre.

A járási Könyvtár szervezése 1952 őszén kezdődött. Megindulásának dátumául 1953 január 1-ét tekinthetjük. Alapul a két ismertetett könyvtár szolgált: a Városi Könyvtár már elemzett könyvállománya és kölcsönzési felszerelése, a hálózati munka területén pedig a Körzeti Könyvtár állománya és apparátusa. Az egyesült könyvtárnak új helyiségre volt szüksége, ezért a Szabadság tér 5. sz. alatt utaltak ki számára egy üzletsort. A három nagy teremből és két kisebb helyiségből álló épületrész ismét előbbrelépést jelentett az eddigi elhelyezésekhez képest, bár a helyiségek kevésbé szerencsés elhelyezkedése miatt (azelőtt bazársor volt) ismét csak átmeneti jellegű megoldást jelentett.

Az intézmény vezetője Pintér József lett, aki 1952 tavaszától vezette a Városi Könyvtárat. Mint kiemelt Járási Könyvtárnak, a vezetőn kívül három állást biztosítottak. Ugyanakkor mint járási intézményt a Városi Tanács helyett a Járási Tanács fennhatósága alá helyezték. Bár a várost érzékenyen érintette a harminc éves Városi Könyvtár névleges megszűnése, a későbbiekben felismerte, hogy a könyvtár új név alatt is változatlanul fontos szerepet tölt be Cegléd kulturális életében, s jelentős anyagi támogatással lehetővé tette a bútorzat és felszerelés modernizálását.

A Járási Könyvtár megalakulásának ismertetésével történelmi visszatekintésünknek tulajdonképpen végére értünk. Rövid összefoglalásul annyit említhetünk meg, hogy az új keret által adott lehetőségeket a könyvtár négy évig nem tudta kellőképpen felhasználni, nagyrészt személyi okokból. (A munkaerők állandó változása mellett ugyanis a vezetők is szinte évenként váltották egymást.) Talán 1957-től számíthatjuk a könyvtár megszilárdulását és új fellendülését.

A továbbiakban azt vizsgáljuk meg, hogy a könyvtári élet alapvető problémái, melyeket egy fél évszázadon át igyekeztünk figyelemmel kísérni, hogyan jelentkeztek és milyen megoldást nyertek az új viszonyok között.

A város könyvtárának alakulásától kezdve legnagyobb problémája: a város széles rétegeire kiterjedő olvasóközönség biztosítása, mely egyedül ad értelmet létezésének. A Járási Könyvtárban az olvasók és kölcsönzések száma a következőképpen alakult:

Év	Olvasók száma	Kölcsönzött kötetek száma
1953	1234	50 822
1954	1877	48 205
1955	1868	62 331
1956	1527	59 151
1957	1473	42 650
1958	1479	47 456
1959	2654	69 877

Az adatok tanúsága szerint az új intézmény az indulás lendületében hatalmas eredményeket ért el, az 1956—57. években viszont megtorpant. Ennek az egész országra jellemző jelenségnek az ellenforradalommal kapcsolatos poli-

tikai—művelődéspolitikai okai közismertek; helyi okait említettük. Az utolsó év minden eddigit túlszárnyaló fellendülését viszont két régi probléma újszerű megoldása tette lehetővé. Az egyik a peremterületek parasztságának bevonása az olvasómozgalomba, 7 tanyavidéki könyvtár alapítása révén. (Ebben az irányban tapogatózott már a felszabadulás utáni Városi Könyvtár is, de a maga idejében — erőforrások nélkül — csak a peremterületek könyvtári forgalmának pontos felméréséig jutott el.) A másik: az ifjúság könyvtári ellátásának megoldása. Harminc éven át a Városi Könyvtár forgalmának több mint felét az ifjúság kölcsönzése alkotta, mégis csak a felnőttek háta mögött, mintegy mellékesen foglalkoztak velük, szinte szégyenkezve túlsúlyuk miatt, s az állománygyarapításban is háttérbe szorultak. A Járási Könyvtárban ezért egy időben 22%-ra csökkent le a 14 éven aluli olvasók száma. Gyökeres fordulatot, s jó időre végleges megoldást jelentett a külön Ifjúsági Könyvtár megnyitása 1958 decemberében. (Külön teremben, külön könyvtárossal, e célra készített bútorzattal és felszereléssel.) [59]

A parasztolvasók s a fiatalok tömegeinek bekapcsolódása után az olvasók szociális megoszlása a következő (1959. dec. 31-i állapot): Munkás: 128, Paraszt: 465, Értelmiségi: 159, Egyéb: 454, Tanuló: 1348. Összesen: 2654. Eltekintve az új ifjúsági részleg által vonzott tanulók magas számától, a megoszlás Cegléd lakosaihoz mérten nagyjából arányos. A kérdés azonban nincs véglegesen megoldva. Az olvasók összlétszáma Cegléd lakosságához mérten alacsony. Máig megoldatlan a nagyobb beruházást igénylő külvárosi fiókkönyvtárak kérdése. A nehezen megközelíthető fiókok rendszeres könyvcseréje szintén nincs biztosítva, amíg a művelődési autó programjába ez a munka nem lesz beiktatható.

Az olvasómozgalommal összefüggő három terület: az állománygyarapítás, az állományfeltárás és propagandamunka közül az állománygyarapítás kérdése országos szinten oldódott meg. Helyi viszonylatban megoldásra vár még a régi városi anyag túlnyomó részének feldolgozása. — Az állományfeltárás alapvető feladatát, a katalóguskészítést a Járási Könyvtárnak elölről kellett kezdenie. Induláskor egy szakkatalógus készült az ismeretterjesztő-, s egy betűrendes a szépirodalmi művekről. Minden könyv csak egy helyen szerepelt. E primitív katalógus helyett 1958—1960-ig a Megyei Könyvtár hathatós támogatásával újat készített a könyvtár. Az új szakkatalógus a szépirodalmat is tartalmazza, a betűrendes katalógusban viszont a szakkönyvek is szerepelnek, s a szépirodalmi művek cím szerint is megtalálhatók. Kiegészítésül sorozatkatalógus, idegennyelvű művek katalógusa és ifjúsági katalógus is készült.

Ezzel a katalógushálózattal a könyvtár mintegy „elébe ment" a társadalmi igényeknek. Az olvasók nagy része még közvetlenül kíván a könyvekről tájékozódni. A könyvtár jelenleg egyik legfőbb feladatának tekinti, hogy az olvasó és a könyvtár kapcsolatának új formáját, a korszerű szabadpolcos berendezést megvalósítsa. Az átalakítási munkák végeztéig egyelőre csak az ifjusági könyvtár működik ezzel a rendszerrel.

A könyvtár keretein túl terjedő propagandamunkáról, irodalom-népszerűsítésről eddig legfeljebb mint kívánatos célról beszélhettünk. A propagandamunka szerteágazó problémájának messzevezető boncolása helyett itt csak annyit említhetünk meg, hogy a kezdetben ötletszerű ankétokat mind

[59] Bővebben Katsányi Sándor: *A ceglédi Járási könyvtár új gyermekkönyvtára.* A Könyvtáros. 1959. 2. sz.

szervezettebb forma váltotta fel: 1958-ban a könyvtár Baráti Kört szervezett, 1960-ban pedig Irodalmi Színpadot hozott létre.

A régi Városi Könyvtár alakulásával kapcsolatban rámutattunk, hogy olyan központi könyvtárnak tervezték, mely a ceglédi és ceglédkörnyéki könyvtárak irányítójává válna. A Járási Könyvtár, mint a községi könyvtárak irányítója, ezt a célt nagy részben megvalósította. Ma sem mondhatjuk azonban, hogy a Járási Könyvtár Cegléd kisebb könyvtárainak is aktív irányítója volna.

A szakszervezeti könyvtárak esetében azonban az egészséges központosító törekvések, a termelőszövetkezeti könyvtárak esetében Ceglédnek mint termelőszövetkezeti városnak s a magyar könyvtárügy egészének a termelőszövetkezetek felé forduló figyelme, s általában: magának a társadalomnak a fejlődése a kiskönyvtárak ésszerű központosítása felé mutat. Mindez új, magasabbrendű szerepet igér a központi könyvtárnak, s gyökeresen átalakítja a város egész könyvtárügyét. Máris kitapinthatók a könyvtárügy belső fejlődésének s a fejlődő társadalom igényeinek erővonalai, melyek a ceglédi könyvtárügy új fejezetét megszabják.

S. KATSÁNYI—D. NAGY: ENTWICKLUNGSGESCHICHTE DER BIBLIOTHEKEN DER STADT CEGLÉD

Die Autoren versuchen die Geschichte der Bibliotheken von Cegléd, einer land-, wirtschaftlichen Stadt in der Tiefebene Ungarns, zu erschließen. Cegléd, das 70 km entfernt von Budapest liegt, hat anläßlich mancher Schicksalswenden der ungarischen Geschichte eine große Rolle gespielt. Öffentliche Bibliotheken bestehen dort erst seit dem Ende des XIX. Jahrhunderts, die Autoren haben aber alle, schon aus dem XVIII. Jahrhundert stammenden, auf Bibliotheken bezüglichen Angaben gesammelt. Als Quellen benützten sie die Fachliteratur, Daten der Cegleder Schul- und Stadtarchive, Bücher, die sich mit der Geschichte der Stadt befassen und Jahrgänge der lokalen Zeitschriften.

Die vereinzelt vorkommenden Angaben reichen bis in die Nachzeit der Schlacht von Mohács (1526) zurück, als man in der Stadt eine reformierte Schule gründete; laut einzelnen Mitteilungen besassen die Lehrer dieser Schule bereits kleinere Handbüchereien. Über die Bibliotheken der römisch-katholischen und reformierten Schulen des XVIII. Jahrhunderts kamen schon wichtigere Angaben zum Vorschein. Die erste, umfassendere Privatsammlung des János Dodos wurde 1830 gegründet. Die Sammlung, die er dem Ceglé-der Gymnasium hinterließ, wurde das Fundament der späteren Gymnasiumsbibliothek.

In der ungarischen Provinz waren die sogenannten Volks- und landwirtshcaftlichen Vereine die Zentren der Volksbildung. Diese Vereine gründeten bescheidene Buchsammlungen für ihre Mitglieder. Mihály Táncsics, der große Freiheitskämpfer der ungarischen Revolution des Jahres 1848—49 hielt sich von 1876 bis 1877 in Cegléd auf, wo er verschiedene Reformen verwirklichen wollte, für seine Bemühungen aber kein Verständnis fand, weshalb er bald darauf die Stadt verließ.

In den 80-er Jahren des vorigen Jahrhunderts zeigten sich schon im ganzen Lande die Anfänge der sogenannten Volksbüchereibewegung. Durch die allgemeinen Bestrebungen angeregt, bemühte sich die in kleiner Zahl vertretene Intelligenz Volksbüchereien zu schaffen, doch wurden nur unwichtige Ergebnisse erzielt. Zufolge ihrer ungleichen Eigentumsverhältnisse war auch Cegléd, genau wie andere ungarische Städte der Tiefebene in ihrer gesellschaftlichen Struktur sehr unterschiedlich. Es gab nur eine kleine Anzahl von Beamten und bloß wenig Großlandwirte, hingegen tausende landwirtschaftliche Arbeiter und Taglöhner ohne Grundbesitz; Industrie und Handel waren klein. Diese verschiedenen Gesellschaftsschichten schufen die Grundlage für Klassengegensätze, die im sogenannten „Agrarsozialismus" gipfelten. Auch in Cegléd entwickelte sich diese Bewegung, als deren Folge die agrarsozialistischen Landarbeiter ihre Kulturstätten errichteten, in denen sie ihre Mitglieder durch sozialistische Literatur weiterbildeten. In der Zeit der Jahrhundertwende entstanden zahlreiche Vereinsbibliotheken, die den Ansprüchen aller sozialen Schichten gerecht zu werden suchten. Die Autoren berichten eingehend

über Buchbestände und Leihmethoden dieser Bibliotheken. Auch Leihbibliotheken wurden in dieser Zeit eröffnet, die aber meistens nur engeren Kreisen die damals beliebte Bestseller-Literatur zugänglich machten. Bis 1919 galt die Ende des vergangenen Jahrhunderts gegründete Bibliothek des Gymnasiums als die wichtigste. Sie hatte einen Bestand von einigen tausend Büchern und stellte seinerzeit die einzige wissenschaftliche Bibliothek dar. Zur Zeit der Räterepublik des Jahres 1919 wurden ernsthafte Versuche zur Gründung einer städtischen öffentlichen Bibliothek gemacht: die Bücher der Stadt wurden gesammelt und man dachte sogar an unentgeltlichen Verleih dieser Bücher, wie auch an die Möglichkeit sie an Ort und Stelle zum Lesen zur Verfügung zu stellen. Nach dem Sturz der Räterepublik wurden die Bücher den verschiedenen Vereinen zurückgestellt. In der Zeitspanne von 1920 bis 1944 machte sich die reaktionäre Tendenz des Horthy-Regimes auch im Bibliothekswesen fühlbar, aber die 1919 angeregten Schritte konnten nicht mehr rückgängig gemacht werden: die Stadtbibliothek entstand, sie mußte aber mit ihrer geringen Bücherzahl ständig ihr Heim wechseln.

Nach der Befreiung des Landes öffneten sich für die Entwicklung der öffentlichen Bibliotheken neue Perspektiven. Nach wechselnden strukturellen Formen ist nun eine umfassende Organisation ins Leben gerufen worden, die nicht nur die Buchversorgung der Stadt, sondern auch der ganzen Umgebung betreut. Die Zahl der Leser steigt von Tag zu Tag: 1959 wurden 2 654 Lesern annähernd 70 000 Bände geliehen.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Beatrix-királyné Psalteriuma Melkben. A *Magyar Könyvszemle* 1880-i évfolyamában Csontosi János hasonló című cikkben ismertetett egy *Psalterium Beatae Mariae Virginis*-t, amelyet az ausztriai „mölki" bencés kolostorban őriznek és a hagyomány szerint Mátyás király feleségének, Aragoniai Beatrixnak tulajdona volt egykor. A kisméretű, mindössze 8×10 cm nagyságú, de fényes kiállítású kódex négy leveléről (1a, 110b, 173b, 175a) facsimilet is közöl.

A kötet első lapján az Aragoniai-ház címere látható. Minthogy pedig az utolsó lapon található bejegyzések szerint a kódex a XVII. század elején Magyarországon volt, már Horvát István az Aragoniai-ház egyik olyan tagjában kereste a tulajdonost, aki Magyarországon megfordult. Ezen az alapon úgy vélte, hogy a kis *Psalterium* tulajdonosa éppen úgy lehetett Mátyás király felesége, mint Beatrixnak a testvére, Aragoniai János esztergomi érsek. Csontosi már azt is észrevette, hogy az imádságos könyv nő számára készült, mert a szövegben félreérthetetlenül nő az, aki könyörög: „pro me misera peccatrice". Így tehát semmi akadálya nem lett volna annak, hogy Csontosi tulajdonosul Beatrixot jelölje meg. Mégis a már említett bejegyzések kétségeket támasztottak benne. Ezeknek a bejegyzéseknek a szövege a következő:

Petrus Kohary lib Baro
de Csàbràgh 1605
donum Nicolai Pàlfy lib.
Baronis de Erdöd

Eszerint a könyv 1605-ben Koháry Péter birtokában volt, aki Pálffy Miklóstól kapta ajándékba.[1] Nem szól a bejegyzés arról, hogyan jutott Pálffy Miklós a könyv birtokába. Márpedig Csontosi nagyon helyesen megjegyzi, hogy a XVI/XVII. század fordulóján nagyon élénk volt még az érdeklődés Mátyás király egykori könyvtára iránt. A belőle kikerült kódexek értékét annyira emelte a rá való utalás, hogy ezt a körülményt feltüntették. Csontosi szerint különös lenne, hogy éppen Beatrix imádságos könyvébe ne jegyezte volna bele Pálffy Miklós, ha Budáról került volna hozzá. Ezért Csontosi nem mert határozottan állást foglalni. Szerinte az is lehetséges hogy a kötet nem a XVI/XVII. század fordulóján került ki Buda várából más hasonló sorsú kódexekkel együtt, hanem már régibb idő óta a Pálffy család birtokában volt és Pálffy Miklós már nem is tudott az eredetéről. Mindenesetre Csontosi a kérdés tisztázását a későbbi kutatásokra bízta.

[1] Csontosi János: *Beatrix királyné imakönyve Mölkben.* Magy. Könyvszle. 1880. 377—381. l. 1 t.

A későbbi kutatásoknak az álláspontja pedig ingadozó volt. WEINBERGER 1908-ban a korvinák jegyzékébe nem vette föl.[2] HEVESY ellenben MÁTYÁS király könyvtáráról szóló nagy munkájában a könyvtár hiteles darabjai közt tartja nyilván;[3] a címert ARAGONIAI FERDINÁND jelvényének tartja s szerinte leánya, BEATRIX örökségként jutott hozzá. WEINBERGER, néhány évvel később, 1929-ben, HEVESY munkájának ismertetésében röviden annyit jegyez meg, hogy ő CSONTOSIval ellentétben a *Psalteriumot* BEATRIX személyes tulajdonának tartja, amely nyilvánvalóan napi használatra szolgált s éppen ezért nem volt a Corvinában.[4] HEVESYvel ellentétben sem FÓGEL, sem ZOLNAI Klára[6] nem vette fel a melki *Psalteriumot* a Corvin-kódexek jegyzékébe.

A kérdés kulcsa az eddig kevés figyelemre méltatott, PÁLFFY—KOHÁRY-féle bejegyzésben van. Ezzel kapcsolatban egy érdekes körülmény eddig elkerülte a figyelmet. A bejegyzéses lapot CSONTOSI facsimileben közölte, de azt nem figyelte meg, hogy ezek a bejegyzések semmi esetre sem egykorúak a bejegyzett dátummal. Irása nem a XVII. század első éveire, hanem legjobb esetben is a XVIII. századra, annak is a végére, vagy még inkább a XIX. századba utalja. Semmi esetre sem lehet KOHÁRY Péter sajátkezű írása. Sőt azt is meg lehet állapítani, hogy aki írta, nem magyar anyanyelvű ember volt, mert az *a* betűk visszafelé dőlt ékezeteit ilyen késői időpontban magyar ember már nem tette volna fel. Minthogy pedig CSONTOSI leírása szerint a kódex nem eredeti, hanem későbbi kötésben van, csak arra gondolhatunk, hogy a bejegyzés szövege egykor a kódex eredeti táblájának belsejében volt látható s mikor a melki kolostorban újrakötötték, akkor írta át a szöveget egy szokatlanul gondos könyvtáros a kódex utolsó lapjára, hogy megőrizze a proveniencia adatát az utókor számára. Ha ezt nem tette volna, ma semmi bizonyítékunk nem volna a kódex eredetére nézve egy esetleges ingatag hagyományon kívül.

Magának az írásnak másolat-volta azonban nem szól a szöveg hitelessége ellen. A benne szereplő adatok összevágása pedig kétségtelenül hitelessé teszi a szöveget és feleletet ad a *Psalterium* eredetének kérdésére. Tudjuk ugyanis, hogy Esztergom 1595-i felszabadításában vezető szerepe volt PÁLFFY Miklósnak, seregében pedig ott harcolt KOHÁRY Péter.[7] PÁLFFY Miklós 1600-ban meghalt.[8] Esztergomot a török 1605-ben újra elfoglalta.

A kódexet tehát az Esztergomot visszafoglaló magyar csapatok találták a várban s a sereg egyik fővezére, PÁLFFY Miklós ezzel a pompás kötettel ajándékozta meg a vele együtt harcoló KOHÁRY Pétert anélkül, hogy címertani ismeretek hiányában sejtelme lett volna arról, hogy MÁTYÁS király feleségének a könyve került a kezébe. Az 1605. évben pedig, Esztergom eleste után, — talán KOHÁRY Péter akkor menekült el onnan (életéről sajnos részletesebb adataink nincsenek), — a szomorú eseménykor, a PÁLFFYval való korábbi közös sikerre emlékezve írta be KOHÁRY a kötetbe, hogy Pálffytól kapta. 1605-ben ugyanis PÁLFFY nem ajándékozhatta neki a kötetet, mert az már öt éve, 1600 óta nem volt az élők sorában.

[2] WEINBERGER, Wilhelm: *Beiträge zur Handschriftenkunde I.* Die Bibliotheca Corvina. Sitzungsberichte d. Akad. in Wien. Phil.-hist. Kl. 159. 6.

[3] HEVESY, André de: *La Bibliothèque du roi Mathias Corvin.* Paris, 1923.

[4] *Zentralbl. f. Bibl. Wesen.* 1929.

[5] FÓGEL József: *A Corvin-könyvtár katalógusa.* Bibliotheca Corvina. Bp. 1927. 59—80. l.

[6] ZOLNAI Klára—FITZ József: *Bibliographia Bibliothecae regis Mathiae Corvini.* Bp. 1942.

[7] NAGY Iván: *Magyarország családai.* 5. k. Pest, 1859. 289—290. l.

[8] Uo. 9. k. 1862. 42. l. Az ajándékozó PÁLFFY Miklós nem lehetett más, mint a tizenötéves háború hadvezére, mert *báró* PÁLFFY M. Később a család grófi rangra emelkedett.

Pálffy és Kohárv esztergomi kapcsolata tehát nagyon valószínűsíti a kódex eredetét. Bizonyossá teszi pedig akkor, ha figyelembe vesszük, hogy Beatrix, az Ulászló részéről való szégyenletes házassági komédia kudarca után, Esztergomban élt, egészen Magyarországról való menekülésszerű távozásáig. Könyve akkor maradhatott ott, amikor végre 1500-ban elhagyta Magyarországot és hazament Nápolyba.

Azt a föltevést, hogy a tulajdonos Aragoniai János esztergomi érsek lett volna, nyugodtan elejthetjük.[9] Nemcsak azért, mert aránylag kevés időt töltött Magyarországon, hanem mert a *Psalterium* női használatra készült. Ugyanezért nem lehetett Aragoniai Ferdinándé sem. Beatrix tehát nem atyjától örökölte, hanem éppen az ő számára másolták. (A címer benne nem csak Aragoniai Ferdinándé lehet, hanem ez az Aragoniai-ház címere, amelyet Beatrix is használt házassága előtt, mint más, budai eredetű kódexekben is látható.)

Semmi okunk se lehet tehát arra, hogy kételkedjünk: a kódex Beatrix személyes tulajdona volt s a budai könyvtárból való eredetre való hivatkozás azért hiányzik a bejegyzésből, mert soha nem is volt Mátyás király könyvtárában s Pálffy kezéhez nem Budáról jutott, nem is volt korábban a Pálffy család birtokában. Mint Beatrix személyes használati tárgya vele volt azután is, hogy csalódottan el kellett hagynia a fényes budai palotát s Esztergomba költözött.

A melki *Psalterium* tehát sohase tartozott bele a Bibliotheca Corvina állományába. A Corvin-kódexek jegyzékében azonban éppen úgy helyet foglalhat, mint a többi budai eredetű hasonló természetű könyv, mert egykor Beatrix királynénak hiteles tulajdona volt.

Csapodi Csaba

Angol cikk egy eddig ősnyomtatványnak tartott Pelbárt-kiadásról.[1] Temesvári Pelbárt: *Pomerium de sanctis* c. művének egyik kiadásával (Hain 12553) foglalkozik a *Library* 1958-i évfolyamában D. E. Rhodes. A műnek kolofonja nincs, így sem nyomtatásának helyét és idejét, sem nyomdászának, sem kiadójának a kilétét nem tünteti fel; mégis mint látjuk, Hain felvette ősnyomtatvány-repertóriumába, Szabó Károly[2] pedig mint közelebbről meg nem határozható időpontban kiadott, de XV. századbéli nyomtatványt írja le.

Mindezzel szemben állítja D. E. Rhodes azt, hogy a könyv 1500-nál későbbi Gondolatmenete a következő:

A nyomdász személyét megközelíthetjük Temesvári Pelbárt: *Stellarium Corone benedicte Marie Virginis* (SzK. III. 103.) c. könyvének alapulvételével. A könyv címlapján, a metszet négy sarkán négy köröcskét látunk, mindegyik körben egy-egy evangelista szimbólumával; ez a négy kör pedig teljes azonosságban megtalálható a cikkben tárgyalt *Pomerium de sanctis* címlapján is, hasonló elhelyezésben. A *Stellarium Corone benedicte Marie Virginis* kolofonja szerint a művet Johann Otmar nyomta az ifjabb Johann Schönsperger megbízásából, Augsburgban, 1502-ben.

Ez azt bizonyítja, hogy a *Pomerium de sanctis* nyomdásza is Johann Otmar, a nyomatás helye pedig Augsburg. Következtethetünk az időpontra is; az említett négy köröcske a *Pomerium de sanctis* címlapján elhasználtabbnak látszik, a vonalak hiányosabbak, mint a másik könyvön; tehát a *Pomerium de sanctis* amannál később, 1502 után készült.

[9] Ráth György: *Aragoniai János.* Századok. 1890. 328—336, 414—424. l.

[1] D. E. Rhodes: *An Unidentified 'Incunable' Printed at Augsburg not before 1502.* The Library. 1958. 54—56 l.

[2] RMK. III. 78.

Melyik az az időpont, amelynél később nem nyomhatták a *Pomerium de sanctis*-t? RHODES megállapítja, hogy a könyvet ugyanazokkal a betűtípusokkal (Proctor féle 14-es és 16-os típus) nyomták, mint Theodorus RYSCHEUS: *Oratio in laudem Sancti Iunonis*, 1502. (Proctor, 10659, B. M. 12301.) és Ambrosius ALANTSEE: *Foedus christianum* 1504. (Proctor, 10661, B. M. 8425) c. műveit. Ezekkel a típusokkal később nem találkozunk. Valószínű tehát, hogy a *Pomerium de sanctis* sem készült 1504-nél később.

RYSCHEUS és ALANTSEE említett munkáit Johann RYNMANN adta ki. Dolgoztatott 1502 után Johann OTMAR-ral is RYNMANN; a *Pomerium de sanctis* kiadójának is őt tartja RHODES. Nagy érdeklődéssel fordult a PELBÁRT-művek felé, a hagenaui Heinrich GRAN a PELBÁRT-kiadványok hosszú sorát készítette megbízásából, 1498-tól 1516-ig. Fentebb megállapítást nyert, hogy a *Pomerium de sanctis*-t OTMAR nyomta; ha elfogadjuk, hogy RYNMANN a kiadó, a kolofon hiányára is magyarázatot találunk; RYNMANN kívánságára hagyta el azt OTMAR, hogy Heinrich GRAN-t, PELBART-kiadásainak állandó nyomdászát sérelem ne érje.

Elveti RHODES a kiadóként még számításba jöhető Johann SCHÖNSPERGER-t. SCHÖNSPERGER a már említett *Stellarium*-on kívül 1502-ben a *Pomerium de tempore* és a *Pomerium quadragesimale* c. PELBÁRT munkákat készíttette el OTMÁR-ral és adta ki. Ezek azonban — mondja RHODES — OTMAR által *szignált* kiadások. SCHÖNSPERGERnek pedig nem kellett törődnie GRAN érzékenységével és ha ő lett volna a *Pomerium de sanctis* kiadója, OTMAR nyilván itt is elkészítette volna a kolofont.

Ezek RHODES következtetései. Feltétlenül el kell fogadnunk közülük: hogy a mű nyomdásza OTMAR és hogy az 1500 után készült. Téved azonban nézetünk szerint a kiadó személyében és abban, hogy a munka 1502 *után* készült.

RHODES hivatkozik SCHÖNSPERGERnek 1502-ben megjelent két PELBÁRT-kiadására: *Pomerium de tempore* és *Pomerium quadragesimale*. Magukat a könyveket azonban nyilvánvalóan nem látta. Első pillantásra szembetűnik ugyanis, hogy ugyanaz a metszet díszíti a címlapjukat, mint a RHODES által tárgyalt *Pomerium de sanctis*-ét. Nemcsak a négy sarkon elhelyezett négy köröcske azonos tehát, mint a *Stellarium*-nál, hanem maga a központi ábra is (könyvébe mélyedő szerzetes). Ha pedig egybevetjük a három nyomtatványt (*Pomerium de sanctis, Pomerium de tempore* és *Pomerium quadragesimale*) betűtípusok és sortávolság szempontjából, mindháromnál teljes azonosságot tapasztalunk! OTMAR személyével kapcsolatban tehát teljes bizonyosságot nyerünk.

Van-e alapja ezekután a RYNMANN kiadó-voltához fűzött elméletnek? Nézetünk szerint sokkal valószínűbb lesz a feltevés, amellyel az azonos kiállítású, egy nyomdásztól származó és tartalmilag szervesen összefüggő 3 mű kiadását *egy közös* vállalkozásnak, SCHÖNSPERGER vállalkozásának tulajdonítjuk. GRAN érzékenységét is értelmetlen dolog lett volna kímélni a kolofon elhagyásával, mikor a maga idejében nyilván közismert volt — a címlapon lévő metszet alapján is — OTMAR munkája.

Tisztázhatjuk ezzel kapcsolatban SZABÓ Károly bibliográfiájának egy tévedését is. A III. kötet első részében a 105. és 106. szám alatt találjuk meg a szóbanforgó *Pomerium de tempore* és *Pomerium quadragesimale* c. műveket. Az előttük felvett, 104. számú leírás alatt pedig a *Pomerium de sanctis* szerepel, hely, év és nyomdász nélkül, de szintén augsburgi, 1502-es kiadásként vélelmezve! A leírás végén megjegyzés: „Papírja, betűi, nyomdai kiállítása teljesen egyezik Pelbartus két más munkájának a 105, 106. szám alatt leírt kiadásával."

SZABÓ Károly tehát — meggyőződésünk szerint — kétszer vette fel a kérdéses *Pomerium de sanctis*-t. A III. 78. és a III. 104. sz. leírásai között csupán kétféle ellentmondás van. Az egyik: jelentéktelen elnézés az ívjelzésekkel kapcsolatban és itt az ősnyomtatványnak vett III. 78. sz. leírás téved (az utolsó s̈s̈-ív helyett z̄z̄-t tüntet fel) a III. 104-es ellenben helyes. A másik tévedést azonban már a III. 104. alatt találjuk.

Itt a leírás harmadik sorában ez áll a könyv terjedelmére vonatkozólag:„1 quaternio, $22^4/_6$ ternio + $26^4/_6$ ternio = 418 sztlan lev. — Elül: cziml. 1, végül tabula alphabetica 9 sztlan lev." A Pars Hyemalis és a Pars Aestivalis adatait tehát külön-külön is feltünteti és a kettőt összeadja.

Felsoroljuk a *Pomerium de sanctis* ívjelzéseit. Megjegyzendő, hogy a RHODES által vizsgált és az általunk ismert példányoknál a 2-es ívjelzésű tabula részben a kötet elején, részben a végén foglal helyt, SZABÓ Károly leírásával ellentétben. A Pars Hyemalis és Aestivalis közé mi is + jelet helyezünk. Az ívjelzések így: 2^6, aa^8, bb-yy^6, zz^4, + Aa-Zz^6, $\ddot{u}^6$, $\ddot{o}^6$, $\ddot{o}\ddot{o}^6$, $\ddot{s}\ddot{s}^4$, 2^6. Összesen 310 levél, a 6. és a 310. levél üres. A + jel előtt valóban megtaláljuk tehát a quaterniót és a 22 terniót, ha az utóbbiaknál a 2-es ívjelzésű tabulát is beleszámítjuk. A + jel után pedig csakugyan 26 terniót találunk, ha — következetlenül — elhagyjuk a tabulát. Eltekintve a másik pontatlanságtól, a négy levélből álló ívek (zz, ss) mellőzésétől, mondhatjuk: SZABÓ Károly III. 104-es leírása megfelel a vitatott *Pomerium de sanctis*-nak. Annál is inkább, mivel más könyv nem ismeretes, amely ennek a leírásnak megfelelne. A Széchényi-könyvtár egyébként III. 78. alatti példányát már régebben áttette a III. 104-es számra. HAJNAL GÁSPÁR

Könyvek leláncolása Magyarországon 1556-ban. Az Országos Levéltár kamarai osztályának *Neoregestrata Acta* című gyűjteményéből már ismerünk néhány könyvtártörténeti adalékot.[1] Ezeknek a sorához csatlakozik egy 1556-ban kelt végrendelet, amely könyveknek leláncolás útján való biztosításáról intézkedik. A végrendelkező SERÉDI György, I. FERDINÁND felsőmagyarországi főkapitányának, a dúsgazdag SERÉDI Gáspárnak fivére. Maga is katonaember és Mohács után FERDINÁND szolgálatába állva rövidesen magasrangú dignitárius lesz; 1550-ben megkapja Tállya mezővárost, de övé a regéci vár s a lerombolt Tállya vára is. 1555-ben Sáros megye főispánja és Makovica várának ura.[2]

Halála előtt egy évvel, 1556. július 14-én Makovicán kelt végrendeletében[3] mindenekelőtt nagy pénzösszegeket hagyományoz az ország főméltóságaira; fiutóda nem lévén — miután feleségéről is fényesen gondoskodik —, öccsére, Gáspárra hagyja várait, könyveit azonban barátja, ALAGHY BEKEN János gondjaira bízza. ALAGHY nagyjából ugyanazt az utat járta, mint a SERÉDI-fivérek. Résztvesz a mohácsi csatában, utána FERDINÁND híve, 1557-ben Regéc kapitánya, 1560-ban pedig már az övé a regéci és a tállyai vár.[4] A végrendelet egyik érdekes pontjában SERÉDI György kedves könyvei további sorsáról az alábbiak szerint dönt:

Item libros omnium facultatum curae Joannis Alaghy committo, ita ut hinc inde dispersos in unum certum locum comportare faciat, factoque et ordinato, sive in Regecz, sive in Makovicza Librario catenulis appensos in uno certo loco conservari faciat. (Magyar fordításban: Hasonlóképpen: mindenféle könyveimet Alaghy János gondjára bízom úgy, hogy hordassa egybe biztos helyre mindenünnen, mivel szerteszét vannak, miután pedig ezt megtette és el is rendezte a könyveket, akár Regécen, akár Makovicán biztos helyen, kis láncokkal a könyvespolchoz odaerősítve őriztesse azokat.)

ALAGHY 1563-ban készítette el a maga végrendeletét a regéci várban, ő azonban a hét esztendővel azelőtt reá bízott könyvekről már nem emlékezik meg.[5]

KENÉZ GYŐZŐ

[1] IVÁNYI Béla: *Könyvek, könyvtárak, könyvnyomdák Magyarországon.* 1331—1600. Bp. [1937.] 55, 93, 153. sz.

[2] NAGY Iván: *Magyarország családai.* 10. k. Pest, 1863. 152—153. l. (A végrendelet keltéül tévesen júl. 15-t ad meg.)

[3] NRA. Fasc. 363. No. 18.

[4] NAGY Iván i. m. 1. k. 14. l. „Ő azon János, ki Budai szerint 1646-ban Páviában tanult s előbb széplaki apátúr, azután ismét világi lőn."

[5] NRA. Fasc. 363. No. 19.

Oláh Miklós legrégibb arcképe. *(Járt-e Hans Sebald Lautensack Magyarországon?)* A magyar humanizmus vezető alakjai közül Oláh Miklóst nemcsak fontos politikai szereplése és értékes irodalmi művei emelik ki, hanem az a körülmény is, hogy arcvonásait kortárs-művész alkotása őrizte meg számunkra. Arcképe, mint a humanizmus korá-

nak értékes képes dokumentuma, gyakran megjelent a XVI. századdal foglalkozó történelmi és irodalomtörténeti feldolgozásokban. Donat Hübschmann (1540 előtt — 1583) fametszetével többször találkozunk XIX. és XX. századi kiadványokban Oláh hiteles képmásaként.[1] Másrészről a művészettörténet egyik leggyakrabban forgatott nemzetközi

[1] Telegdi M.: *Az keresztyensegnec fondamentomiról.* Bp. 1884. A Bécsben 1562-ben megjelent mű facsimile kiadása Szilády Áron jegyzeteivel. A szignatúrát a képből retusálták. *Az osztrák—magyar monarchia írásban és képben. Magyarország I. köt.* Bp. 1888. 165. Szilágyi S., *A magyar nemzet története.* V. köt. 1897. 346 l. A szignatúrát retusálták. Szinnyei J.: *Magyar írók.* IX. köt. Bp. 1903. 1270—71. h. *Magyar Művelődéstörténet.* III. köt. Bp. é. n. 429. Trencsényi—Waldapfel I.: *Erasmus és magyar barátai.* Bp. 1941. 80—81. l. között. A szignatúrát retusálták.

kézikönyvében a Hans Sebald LAUTENSACK német rézmetszőről szóló cikkben azt olvashatjuk, hogy a művész 1558-ban elkészítette OLÁH Miklós képmását s a háttér természet után felvett részletei alapján arra kell következtetnünk, hogy járt Magyarországon.[2]

Hasznosnak látszik ezért a magyar irodalomtörténeti kutatás figyelmét az érsek legkorábbi, leghitelesebb és egyben művészileg legmagasabb színvonalú képmására, LAUTENSACK rézkarcára felhívni. De nem lesz érdektelen a külföldi művészettörténeti irodalom LAUTENSACK magyarországi tartózkodására vonatkozó adatának revíziója sem. Minderre OLÁH Miklós ikonográfiájának összeállítása kínálkozik a legalkalmasabb módszerül.[3]

LAUTENSACK OLÁH-képmásának első említését egy több mint száz éves, kevéssé ismert folyóirat kis cikkében találjuk meg.[4] A bécsi szerző LAUTENSACK œuvrejének kiegészítéséül közli a lapot, amely a XIX. század elején megjelent nagy grafikai katalógus összeállítójának, Adam BARTSCHnak és az ő munkája folytatóinak figyelmét elkerülte. A minket most közelebbről érdeklő háttérről a következőket olvashatjuk a közleményben: „Der Hintergrund zeigt eine Landschaft mit einer Stadt und einer Veste, an welcher man Gran (Strigonia) wieder erkennt."[5] „Es dürfte auch um so interessanter sein, da es auf einer Reise Lautensack's nach Ungarn deutet, indem der erwähnte Hintergrund nach der Natur aufgenommen zu sein scheint."[6] A rézmetszet leírása után pontosan ismerteti megjelenési helyeit, majd közli, hogy a lapról fametszetű másolatot készített egy számára ismeretlen művész, aki nevét egybeírt „DH" betűkkel jelezte. A másolat és az eredeti eltérései közül mint lényegeset emeli ki a következőt: „Man erkennt Gran nicht mehr, denn anstatt Dom und Stadt ist blos eine Burg zu sehen; auch ist eine aufgehende Sonne angebracht."[7]

Nézzük meg ezek után magát LAUTENSACK lapját. Rajta az esztergomi érsek alakja mellkép kivágatban jelenik meg előttünk, teste és feje kissé balra fordul, de kissé jobb felé tekint. Fején pileolust visel. Időtől barázdált arcát nagy bajusz és dús szakáll élénkíti. Selyemből készült mozettát és karinget visel. Kezeivel, amelyek mellvédre támaszkodnak, nyitott imakönyvet tart maga elé. Bal kezében kesztyűt tart, a jobb gyűrűsujjáról rózsafűzér nyúlik előre. A háttérben tájat látunk, balra hegyen fekvő várral és a hegy tövében várossal. A főpap alakja felett két konzolon nyugvó félköríves keret, rajta felirattal „TV ES SPES REFVGIVM ET PROTECTOR MEVS DNE DEVS". A sarkokat egyszerű volutás dekoráció tölti ki. Az egész képet a következő felirat veszi körül: „EFFIGIES R: D: NICOLAI OLAHI ARCHIEPI: ET COMI-/ TIS PERPETVI STRIGONIEN: PRIMATIS/ LEGATI NATI, AC SVMMI SECRETARII, ET CANCELLARII REGII / IN HVNGARIA ETC. ANNO AETATIS SVAE LXV." A kép alsó felében két koronás oroszlán tartja a püspöksüveggel koronázott címert, amelynek két-két virágos mező között húzódó pólyájában futó egyszarvút látunk. A címer felett, a mellvéd külső oldalán szintén felirat: „INSIGNIA EIVSDEM DOMINI STRIGO- / NIENSIS." A mellvéd

[2] THIEME. U.—BECKER, F.: *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler.* XXII. köt. Leipzig, 1928. 462 l. (Hildegard Zimmermann.)

[3] Annegrit SCHMITT Lautensackról szóló disszertációjában felismeri ugyan LAUTENSACK és HÜBSCHMANN portréinak viszonyát, de a LAUTENSACK magyarországi utazásáról szóló adatot nem cáfolja meg. SCHMITT, A.: *Hans Lautensack.* Nürnberg 1957. Nürnberger Forschungen. Band 4. 22. sz. 17. kép. „Im Hintergrund eine Landschaft mit einer Stadt und einer Festung, in der Perger Gran (Strigonia) erkennen will."

[4] PERGER, A. R. von.: *Das Bildnis des Erzbischofs Olahus, gestochen von Hans Sebald Lautensack.* Naumann's Archiv für die zeichnenden Künste. IV (1858). 433—436. l.

[5] Uo. 434. l.

[6] Uo. 435. l.

[7] Uo. 436. l.

felső lapján, középen a „HSL" betűk kombinálásából alkotott szignatúra.[8] A lap megjelenési helyeit PERGER pontosan meghatározta már idézett tanulmányában. Először 1558-ban jelent meg a bécsi Raphael HOFHALTER két kiadványában.[9] Az arcképre a könyvekben négy epigramma vonatkozik, amelyek FABER művében a kép hátlapján, a Breviariumban a 2. levélen jelentek meg. Az elsőt maga OLÁH írta:

„Praesulis effigiem quisquis depinxit Olahi,
Vicit Apellaeum sedulus ingenium."

A második az érsek unokaöccsétől, BONA Györgytől való:

„Si quis es Olahi, qui iam praeconia famae,
Audieris, tamen hunc ipse videre cupis.
Aspice, quam docta cernis pictam arte tabellam,
Praesulis illius talis imago fuit."

A következő epigramma az érsek másik rokonától, LISZTI Sebestyén udvari kancelláriai jegyzőtől származik:

„Internam veluti spetiem demonstrat imago,
Virtutum, et famam tollit ad astra piam.
Sic quoq(ue) natiuo facies expressa colore,
Pictoris digitis conspicienda datur.
Scilicet externae facies subiecta figurae,
Praeceptis animae debeat esse suae."

Végül az utolsó vers ISTVÁNFFY Miklós, a neves történetíró, OLÁH titkárának műve:

„Hos oculos, haec ora, comas, talemq(ue) figuram,
Praesul Olahus habet, talis imago sua est.
Dij facite, vt tali terras sub imagine multum,
Incolat, et sero sydera summa petat."[10]

A rézmetszet harmadszor is megjelent 1560-ban.[11] Ezt a megjelenési helyet is említi PERGER és igaza van, amikor megállapítja, hogy a sokszoros használat folytán

[8] Rézkarc, lemezmérete 11. 7×8,5 cm.

[9] Misssa evangelica quid sit . . . Per D. Joannem Faber . . . . Anno M. D. LVIII. Impresszum: Viennae Austriae excudebat Raphael Hofhalter, és Breuiarium Se-/CVNDVM VSVM ALMAE/ METROPOLITANAE /ECCLESIAE STRIGONIEN . . . impensis. . . Nicolai Olahi . . . impressum/ Per Raphaelem Hoffhalter. Viennae /Austriae. Anno, M. D. LVIII. Az elsőre vonatkozólag, amely nincs meg a budapesti könyvtárakban, lásd DENIS, M.: *Wiens Buchdruckergeschichte*. Wien, 1782. 567. l. Ő a szignatúrát Augustin HIRSCHVOGEL monogrammjának tartja. A másik könyvet szintén leírja DENIS (i.m. 566. l.) valamint RMK. III. 447. sz. Ennek a Széchényi és Egyetemi Könyvtárban levő példányaiból hiányzik a kép.

[10] Az epigrammákat említi, Istvánffyét közli: ISTVÁNFFY, N.: *Carmina*. Ediderunt J. HOLUB et L. JUHÁSZ. Bibliotheca scriptorum medii recentisque aevorum. Lipsiae 1935. VI. és 67. sz.

[11] ORDO ET RI-/TVS SANCTAE METROPO-/litane Ecclesie Strigonien . . . VIENNAE AVSTRIAE IN AE-/dibus Collegij Caesarei, Societatis Jesu,/ Anno M. D. LX. Vö. RMK. III. 474. Tudtunkkal ez az egyetlen hely, ahol LAUTENSACK OLÁH-arcképe a magyar irodalomban szerepel. Sajnos, reprodukciónkat ez után kellett készíttetnünk, mivel az első két kiadásban megjelent, még frissebb levonatok Budapesten nem kerültek elő.

a lemez levonatai erős kopás nyomait mutatják. Hozzátehetjük még ehhez, hogy az érsek életkorának megjelölése sem felelt már meg a valóságnak, mert 1560-ban már 67 éves volt.

Szükségessé vált tehát a kép felújítása. Ezt Donat HÜBSCHMANN, a HOFHALTERrel szoros kapcsolatban álló kedvelt bécsi fametsző végezte el. LAUTENSACK műve alapján készült fametszete méretben majdnem teljesen megegyezik az eredetivel.[12] A beállítás ugyanaz maradt. Az arc üresebb, laposabb, a durvább fametszet nem volt képes a rézkarc finomságait elérni. Ezért természetesen a ruha megoldása is gyengébb. A hátteret a fametsző a PERGERtől már észrevett módon változtatta meg: az eredetitől eltérő formájú vár fölött a háttér hegyei félig eltakarják a nap korongját. A keretező feliratban a főpap éveinek számát „LXVII"-re változtatták, míg a középső feliratot „EC. 1560" betoldással egészítették ki. A köriratban az érsek címeinek felsorolása végén „EC." rövidítés olvasható. LAUTENSACK szignatúrája helyett a címeres rész baloldalára kerültek az egybeírt „DH" betűk Donat HÜBSCHMANN nevének jelölésére. A fametszet is háromszor jelent meg: 1560-ban, 1561-ben és 1562-ben.[13] HÜBSCHMANN fametszetét is elkísérik a képet és OLÁHot dicsőítő humanista epigrammák. A különbség csak az, hogy OLÁHét most a fametszet alá nyomtatják. Második sora eltér a közölttől: „Vicit Apellaeam sedulus arte manum". Mivel a szerző életében és az ő munkájában jelent meg, a szöveg megváltoztatását saját javításának kell elfogadnunk.

OLÁH Miklós 1493-ban született Nagyszebenben előkelő román családból. Fiatalon a királyi udvar szolgálatába lépett, majd pappá szentelték. A mohácsi csata után titkárként elkísérte az özvegy MÁRIA királynét, aki Németalföld helytartója lett. Korai neves külföldi és hazai személyiségeivel folytatott levelezése részben ránk maradt. ROTTERDAMI ERASMUSsal is levelezett, ő közvetítette annak szülőföldjére való hazahívását is. Németalföldi tartózkodása alatt írta meg legfontosabb latin nyelvű műveit, az *Athilát* és a XVI. századi Magyarországról számos értékes adatot fenntartó *Hungariát*. 1542-ben költözött haza Magyarországra. Ezután tovább haladt felfelé az egyházi és világi pályán, amelyeknek végső állomásaként 1553-tól 1568-ban bekövetkezett haláláig esztergomi érsek volt és elnyerte a királyi helytartó állását is. Itthon főleg egyházi téren tevékenykedett. Jelentős mértékben hozzájárult a magyarországi ellenreformáció előkészítéséhez, ami fiatal korának erasmista elveitől való elfordulását jelenti.[14]

Egyetlen hiteles arcképét, amely LAUTENSACK rézkarcában és HÜBSCHMANN fametszetében maradt ránk, OLÁH 1558-ban készíttette el. A képmás autenticitását a nagyszombati székesegyházban levő vörösmárvány síremlékével való összehasonlítás révén ellenőrizhetjük. A grafikai lap és a dombormű arcvonásai nagyjából hasonlítanak, csak annyi a különbség, hogy a sírkövön az arcot valamivel jobban idealizálták.[15] A rézmet-

[12] 11. 7×8,7 cm. A HÜBSCHMANN-fametszet pontos leírása és képe: WÜNSCH, J.: *Der Wiener Maler und Formschneider Donat Hübschmann und sein Holzschnittwerk*. Mitteilungen der Gesellschaft für vervielfältigende Kunst. Beilage der Graphischen Künste. XXXVI (1913) 5. l. Említi: THIEME—BECKER i. m. XVIII. köt. Leipzig, 1925. 52. l.

[13] CATHOLICAE, /AC CHRISTIANAE RELIGI-/onis praecipua quaedam capita . . . à . . . NI-/COLAO OLAHO . . . . expli-/cata . . . VIENNAE AVSTRIAE IH AE-/dibus Collegij Caesarei, Societatis IESV./ Excudebat Raphael Hoffhalter /Anno 1560. Lásd RMK. III. 473. Ugyanennek második kiadása is volt 1561-ben. Lásd RMK. III. 484. A fametszet harmadszor TELEGDI Miklósnak az 1. jegyzetben idézett művében látott napvilágot, amelynek egyetlen ránkmaradt példányát a baseli egyetemi könyvtár őrzi. A facsimile kiadásban említik a DH monogramot (113—4. l.), feloldani azonban nem tudják, a reprodukcióról pedig retusálták. Ugyanebben a formában közli a képet SZILÁGYI Sándor és TRENCSÉNYI-WALDAPFEL Imre az első jegyzetben idézett művében. TELEGDI művét említi: RMK. II. 314. sz. leírásában.

[14] SCHLEICHER P.: *Oláh Miklós és Erasmus*. Értekezések a magyarországi latinság köréből. 3. sz. Bp. 1941. Közli a régebbi irodalmat.

[15] A síremlék reprodukciója: *Magyar Művelődéstörténet*. III. köt. Bp. é. n. 553.

ső kiválasztását szerencsésnek kell tartanunk. Hans Sebald LAUTENSACK (1520 körül, 1564 és 1566 között) nem tartozik ugyan a grafikatörténet kimagasló alakjai közé, de valósághű nürnbergi és bécsi látképei, romantikus hangulatú tájképei és néhány sikerült arcképe ügyeskezű mesternek mutatják.[16] Kezdetben Augustin HIRSCHVOGEL és a dunai iskola, Albrecht ALTDORFER és Wolf HUBER művészetével állott kapcsolatban, később németalföldi hatás alá került. Az elsők között volt, akik a rézkarc és rézmetszet technikát vegyesen alkalmazták, amikor az ábrázolás a különböző finomságú anyagok visszaadását kívánta meg, főleg az arcképeken.

OLÁH Miklós arcképe kis méreteivel tűnik ki LAUTENSACK képmásai közül. Az arc éppen a kis méretek miatt üresebb, kevésbé sikerült, mint a mester többi képmásán. A kezek gyönge megoldása LAUTENSACK művészetének jellemző sajátossága. I. FERDINÁND 1556-ban keletkezett képmásán, amelyen a túlzsúfolt renaissance keretdíszítés az emberábrázolás rovására érvényesül, a háttérben Bécs látképét látjuk.[17] Ami az OLÁH-képmás hátterének kérdését illeti, első pillantásra megállapíthatjuk, hogy semmi köze sincs Esztergomhoz. Elég a Jakob HOEFNAGEL 1595-ben felvett rajza nyomán készült rézkarccal[18] vagy Johann SIBMACHER rézkarcával egybevetnünk.[19] Eltérnek a vár és város körvonalai, a tornyok száma és fekvése. Nem találjuk meg az arckép hátterében az Esztergom látképein jelentős szerepet játszó folyót, a Dunát sem. De 1543-tól kezdve Esztergom török kézen volt, így a természet utáni rajzolásnak külső akadályai is voltak. OLÁH németalföldi tartózkodásáról visszatérve főleg Bécsben, Pozsonyban és Nagyszombatban élt, amikor nem kísérte el uralkodóját gyakori utazásain. Az arckép megalkotására legvalószínűbben Bécsben kerülhetett sor. A háttérben Esztergomot felismerni vélő és a helyszínnel nem ismerős XIX. századi külföldi kutatót talán az zavarhatta meg, hogy *Adolf* LAUTENSACK festő és rézmetsző valóban jelen volt Esztergom 1595-i ostrománál és az eseményt a táborban keltezett rajzán örökítette meg, amely szintén SIBMACHER rézkarcáról ismeretes.[20] Így tehát Hans Sebald LAUTENSACK magyarországi tartózkodására vonatkozólag jelenleg nem rendelkezünk elegendő bizonyítékkal.

OLÁH egyetlen életében készült arcképe nem merült feledésbe a következő századokban. A XVIII. század első felében PÉTERFY Károly feldolgozta a magyarországi zsinatok történetét és könyvében több érsek képmását közölte. OLÁH Miklósról a HÜBSCHMANN-féle fametszet rézmetszetű reprodukcióját találjuk a könyvben, még a szignatúrát is lemásolta az ismeretlen művész.[21] A négy epigrammát is újra lenyomtatták. A kép alatti „Ex Brevirio Ecclesiae Strigoniensis Anni M. DLVIII." szöveg elárulja, hogy PÉTERFY Lautensack rézkarcát is ismerte, a kép fölé írott „Effigies NICOLAI OLAHI,

[16] ZOFF, O.: *Der Radierer und Holzschneider Hans Sebald Lautensack.* Mitteilungen der Ges. f. vervielfältigende Kunst. Beilage der Graphischen Künste. XL (1917) 1—9 és 14—25. l. THIEME—BECKER i. m. XXII. köt. Leipzig, 1928. 462—3. l. SCHMITT, A. i. m.

[17] Képe: VAYER L.: *Magyar uralkodók.* Bp. 1942. 23. kép. A FERDINÁND-arckép keretének előképét SCHMITT ifj. Hans HOLBEIN ERAMSUS-fametszetében ismerte fel. Vö. SCHMITT, A. i. m. 12, 72. l.

[18] RÓZSA Gy.: *Régi várképek.* Bp. 1959. Rotaprint. VI. kép.

[19] Képe: LEPOLD A.: *Esztergom régi látképei.* Bp. 1944. III. tábla.

[20] Vö. LEPOLD i. m. 40. sz.

[21] A jelzetlen rézmetszet lemezmérete: 11,8×8,7 cm. Megjelent: SACRA /CONACILIA/ ECCLESIAE /ROMANO-CATHOLICAE/ IN REGNO HUNGARIAE /CELEBRATA . . . Collegit. Illustravit./ P. CAROLUS PÉTERFY e Societate JESU. /PARS PRIMA . . . POSONII./ Typis Haeredum Royerianorum. ANNO M.DCC.LXI . . . . PARS SECUNDA . . ./ POSONII. Typis Haeredum Royerianorum. Anno M.DCC.XLII. A második rész 39. lapja előtt. Képét, mint HÜBSCHMANN fametszetét közli: KERESZTURY D.: *A magyar irodalom képeskönyve.* Bp. 1956. 46. l. Ismeretlen XVI. századi mester fametszeteként említi: *A Magyar Történelmi Képcsarnok emlékkiállításának katalógusa.* Bp. 1959. 10. l.

Archi-Episcopi Strigoniensis, / in Actis Synodi, Anni M. DLX. reperta" megjegyzés és a szignatúra átvétele viszont azt bizonyítja, hogy mégis a HÜBSCHMANN-féle fametszetet választotta mintaképül. A könyv előszavát fontos ikonográfiai forrássá avatja a közölt képek eredetének megjelölése. Oláh képmásáról ezt olvashatjuk: „Olahus Synodi suae praefixus est, & carmine se suo laudavit.[22] PÉTERFY könyvének első része 1742-ben jelent meg másodszor Bécsben. Ehhez a kiadáshoz a második részt változatlan szöveggel és címlappal kötötték hozzá. OLÁH képének lemeze azonban vagy nem bírta a sok levonatot, vagy megsérült, mert a második kiadáshoz kötött második részben már nem ennek levonatait találjuk. Helyette Jeremias Gottlob RUGENDASszal (1710—1772), a kötet többi képének metszőjével, az augsburgi rézmetsző-család Pozsonyba vetődött tagjával készíttették el újra OLÁH képmását. Alatta a következő szöveget olvashatjuk: „NICOLAUS III. OLAHUS ARCHI. EPISCOPUS STRIGONI. / Obijt Tyrnaviae. XVI Janu. Anno MDLXVII." Szignatúra a felirat alatt balra: „J. G. Rugendas sc. Posony" Lapszámjelölés jobbra: „pag. 39."[23]

A XIX. század elején, 1830-ban EHRENREICH Ádám készítette el OLÁH arcképét a LAUTENSACK—HÜBSCHMANN—RUGENDAS kezén vándorolt kompozíció alapján. Metszetéhez a rajzot Wilhelm Gottfried BAUER szolgáltatta.[24] Végül egy ismeretlen litográfus ugyanezt a kompozíciót fordított állásban dolgozta ki az esztergomi prímásokról készült történeti tanulmány illusztrációjául.[25]

Az elmondottakkal tisztáztuk Hans Sebald LAUTENSACK életének egy homályos részletét. Másrészt a humanista OLÁH Miklós, ERASMUS barátja, egyetlen életében készült képmásának századról századra vándorló változatait sikerült pontosan meghatároznunk.[26]

RÓZSA GYÖRGY

Kísérlet a kolozsvári Heltai-nyomda tulajdonosainak megállapítására. JAKAB Elek *Kolozsvár történetéről* írott kiváló művében a száztíz évig fennállott HELTAI-nyomda tulajdonosainak pontos sorozatát nem tudván megállapítani, emiatt itt-ott zavarossá is válik a kép, amelyet ezzel kapcsolatosan tőle nyerünk, vagy amelyet az ő

[22] A második rész Ad lectorem-jéből. A bevezetés szövegének a kor történeti ikonográfiai ismereteire érdekes fényt vető általános részét közli VAYER L.: *Pázmány Péter ikonográfiája*. Bp. 1935. Klny a Századokból. 37. l.

[23] Megjelent az első rész második kiadásával — „VIENNAE AUSTRIAE,/ TYPIS KALIWODIANIS. ANNO M. DCC.XLII./ Prostant POSONII, apud MICHAELEM KOCHBERGER, Bibliop." — egybekötött második részben szintén a 39. lap előtt. Lemezmérete 12,6×9,5 cm. Önálló példánya megvan a Magyar Történelmi Képcsarnokban 3501. lt. sz. alatt. Említi: *A Magyar Történelmi Képcsarnok* katalógusa. Bp. 1922. 20. PATAKY D.: *A magyar rézmetszés története*. Bp. 1951. 213. Képét közli: ORTVAY T.: *Mária II. Lajos magyar király neje*. Magyar Történeti Életrajzok. Bp. 1914. 281. l.

[24] RÓZSA Gy.: *Ehrenreich Ádám forrásai*. Művészettört. Ért. VIII (1959) 65. l.

[25] Felirata a kép alatt: „OLÁH MIKLÓS ESZTERGOMI ÉRSEK /Magyarország Prímása." Legalul adressz: „M. o. Prímása. — Pest, Lauffer és Stolp. — Nyomt. Rohn A. Pest, 1859." Litográfia, 26,5×17 cm. Megjelent: TÖRÖK J.: *Magyarország prímása*. Pest, 1859. 8—9. l. között. Megvan a Magyar Történelmi Képcsarnokban is 6080. lt. sz. alatt. Érdekes, hogy RÁDAY Gedeon magyar történelmi arcképgyűjteményébe is elkészítette OLÁH képmását. A kép a péceli kastélyban 1825-ben pusztult el egy tűzvész alkalmával. Vö. ZSINDELY E.: *A péceli Ráday kastély*. Művészettört. Ért. V (1956) 274. l. — Tudjuk, hogy 1872-ben JAKOBEY Károly is megfestette OLÁH arcképét. Vö. SZEKERES M.: *Jakobey Károly*. Bp. 1938. 495. sz.

[26] A Pannonhalmi Főapátság Francesco SOLIMENA körébe utalt képei közül az egyik jelenleg, mint OLÁH Miklósra vonatkozó allegorikus ábrázolás szerepel a képtár kiállításán. A festményen látható főpap azonban nem hasonlít OLÁH hiteles képeihez. A SZINNYEI J.: *Magyar írók*. IX. 1271—72. l. alatt felsorolt képmások közül csak a Vasárnapi Ujság fametszetét ismerem, amely nem hiteles.

közlése nyomán dolgozó munkákban megismételve találunk. A kifogástalanul biztos helyzetet — sajnos — mi sem tudjuk megrajzolni, ellenben egyes helyeken mégis sikerülni fog valamennyicskét helyesbítenünk.

Czóbel Ernő *A Heltai-nyomda alapításáról* írott cikkében tisztázta e nyomda 1550. évi létesítésének körülményeit, nagy valószínűséggel megállapítva, hogy az együttes alapításban Hoffgreff György az anyagi részt vállalta, míg Heltai Gáspár bizonyosan a maga tekintélyével és szellemi erejével járulhatott hozzá, valamint a műhely számára is hihetőleg már kezdetben a saját házában adott helyet. Tekintettel arra a körülményre, hogy a nyomda működéséhez föltétlenül meg kellett nyerni Martinuzzi engedélyét, nem valószínű tehát, hogy az ekkor már lutheránus vallási hitelveket hirdető Heltai bevallottan is mint nyomdatulajdonos szerepelhetett volna. De még ugyanebben az évben erősödvén a protestánsok helyzete,[1] maga is nyíltan kilépve, a *Catechismvs Minor* c. könyvben már „Colosuarban nyomtatot Helthai Gaspar es György Hoffgreff altal. 1550." kolofonnal találkozunk.[2] Ez a jelzés marad meg a következő két éven keresztül is, mígnem — Hoffgreffel valószínűleg összekülönbözvén — 1553-ban már csak „Colosvarba nyomtatot Heltai Gaspar Műhelyébe" könyvzáró jelzést láthatunk. A következő esztendőben azonban kiesvén a Heltai neve, egészen 1558-ig csak a Hoffgreff neve jelentkezik, mígnem 1559-ben ismét Heltai tulajdonába ment át e nyomda, s most már véglegesen is egyedül az övé maradt.[3]

Heltainak 1574-ben bekövetkezett halála után az összes kiadványokon ezután Heltai Gáspárné névjelzését találjuk, tehát — miként a kézmíveseknél — itt is az özvegy folytatta tovább ura mesterségét, csakhogy őt nem korlátozta semmi céhszabály műhelye megtartásának időhatárában. Heltainé azután 1582. július 4. körül halt meg, tehát az alapítónak és feleségének eddigi tulajdonosi minősége semmi kétséget sem szenvedhet.

Nem tudom megállapítani, Heltainak vajon melyik volt a legidősebb gyermeke, azonban nem is lehet kérdéses, hogy ifjabb Gáspár lévén az egyetlen fiútód, az osztoztatáskor a teljes nyomdának minden berendezésével együtt az ő részébe kellett jutnia. E körülményt támogatja az a helyzet is, hogy maga is értett a tipográfiához, sőt éppen ez volt választott mestersége.

Közvetlenül a Heltai Gáspárné halálát követő évből ismeretes egy munka, amelyet Gaspar Schespurgensis tipográfus neve alatt nyomtattak ki. Ha elfogadható magyarázatát tudnám adni, hajlandó lennék e segesvári Gáspárt ifjabb Heltai Gáspárral azonosítani, de minthogy csak feltevéseket kockáztathatnék meg, ezért továbbra is el kell fogadnunk Segesvári Gáspárnak szegődtetett nyomdavezetői munkakörét, feltételezve, hogy már az özvegy életében is itt működött. Különben Segesvári Gáspár *könyvnyomtatóra* vonatkozólag még egy másik adatunk is van. Ugyanis neve 1587. január 25-én özvegy Herthel Péterné Heltai Borbálával együtt, mint néhai Heltai Gáspár monostori papirosmalmának társtulajdonosa, fordul elő.[4] Szerintünk ez az adat is támogatná az ifjabb Heltai Gáspárral való egyeztetés lehetőségét, ugyanis így könnyebben volna megmagyarázható a családi vagyonban való osztozás ténye. Az idézett adatból azonban Jakab Elek helytelenül következteti, hogy ebben az időben a papirosmalommal együtt magának a nyomdának is Herthelné lett volna a birtokosa, őutána pedig a tulajdonjog egyik testvérről a másikra szállott volna át!

[1] *Erdélyi Múzeum.* 1913. 249—52. l.
[2] *Régi Magyar Könyvtár.* I. 22. sz.
[3] I. h. I. 37. sz. — Jakab Elek: *Kolozsvár története.* II. 219, 320, 341, 794. l. — Ferenczi Zoltán: *A kolozsvári nyomdászat története.* — Borbély István: *Heltai Gáspár.* — Gulyás Pál: *A könyvnyomtatás Magyarországon a XV. és XVI. században.* 71—111. l.
[4] Jakab E. i. m. II. 320, 341. l.

Özvegy HERTHEL Péterné lehetetlennek tartott nyomdatulajdonosságával szemben ifjabb HELTAI Gáspárra vonatkozólag az adatok a következőképpen csoportosíthatók.

Egykori feljegyzésekben nevét HELTES,[5] HELTUS,[6] HELTI vagy HELTHŸ,[7] meg HELTAI vagy HELTHAJ[8] alakban találjuk leírva. Életkorára vonatkozólag semmiféle adattal nem rendelkezem, s ezért nem tudom megállapítani, hogy mikor kezdhette el a könyvnyomtatói mesterséget. Édesapja, az ő halála után pedig édesanyja fiával föltétlenül elvégeztette az unitáriusok kolozsvári jeles iskoláját. Tanultságát kétségnélküli adattal bizonyíthatjuk. Ugyanis ismeretes egy 1586. évi kolozsvári nyomtatású egyleveles temetési vers, e nyomtatványt pedig ugyanebben az évben elhunyt FEMMICH János kolozsvári unitárius kollégiumi igazgató emlékére két tanítványa készítette. A vers címe: *Epicedion de morte viri et pietate egregie exculti Joannis Femmigeri Leschkircheri rectoris scholae Claudiopolitanae fidelissimi, A. D.* 1586. 27 *die Julii defuncti. A Joanne Szilvasio Desino discipulo grati animi ergo scriptum.* A versek alá pedig a következő nyomdai jelzés tétetett: *Impressum a discipulo Caspare Helti in gratiam ac memoriam praeceptoris fidelissimi, unice dilecti Claudiopoli.*[9] Az epicedion adatai szerint FEMMICHet 1575-ben az iskola praefectusának, 1580 őszén lektorának, 1585 őszén pedig rektorának választották meg. Minthogy a szabályok szerint a diákfőnök a köztanítók (publicus praeceptorok) elseje volt, vagyis a középfok legfelső osztályában a vallástanítói szerepet is ő töltötte be,[10] ezért feltételezhető, hogy HELTAI legalább is az 1575 körüli évek valamelyikében volt a tanítványa, minthogy az idézett nyomtatvány nyomdai jelében FEMMICHről mint leghívebb és különösen szeretett tanítóról (praeceptor fidelissimus, unice dilectus) és nem lektorról vagy rektorról emlékezik meg. Ebből tehát azt állapíthatjuk meg, hogy HELTAI az iskolának legalábbis középső fokozatát elvégezte. Tanultságát különben még az a körülmény is bizonyítja, hogy élete végefelé a kifogástalan latin tudást megkívánó jegyzői tisztségre választották meg, jóllehet kenyérkeresetének forrása a könyvnyomtató mesterség volt. Eredeti foglalkozását azután nemcsak az a helyzet bizonyítja, hogy édesanyjának 1582-ben bekövetkezett halálával reászállott nyomda termékeit ismét a HELTAI Gáspár műhelyében készülteknek jelölik, hanem világosan meghatározza a városi elöljáróság 1603. évi névsora is, itt ugyanis a százférfiak sorában *„Gaspar Helthi typographus"* nevével is találkozunk.[11] Ezen kívül az unitárius egyházfiak 1594. évi számadáskönyvének február 19-i elszámolása szerint: *„Heltai Gáspárnak fizettem, hogy az oskolához az legieseket* (legeseket = törvényeket) *nyomtatta, fl. 2."*[12] Tehát őmaga volt a megrendelés teljesítője s az érte járó fizetség bevételezője is.

Ifjabb HELTAI Gáspár hosszú életideje alatt műhelyének kiadványai leggyakrabban jelzik, hogy *„Helthaj Gáspár Műhellyében"* vagy pedig *„Helthaj Gáspár házánál az Ó Várban"* készültek.[13] Az 1603. évi adószedők számadáskönyve szerint a *Domus Heltana*

[5] *Kolozsvár-városi sáfárpolgárok számadáskönyve.* 1600, 25, 35, 36. (A kolozsvári román állami levéltárban.)

[6] *Kolozsvári adószedők számadáskönyve.* 1600, 1601. — *Kolozsvár városi tanács jegyzőkönyve.* 1611. I. 6. — *Kolozsvár-városi törvényszéki jegyzőkönyv.* 1611. 269. l. (I. h.)

[7] *Kolozsvári unitárius egyházfiak számadáskönyvei.* 1614. 9. l. — *Adószedők ratioja.* 1613. 7 és 1614. 8. l. (I. h.)

[8] *Adószedők számadáskönyve.* 1601. 5. l. — *Egyházfiak ratioja,* 1593, 111. l.; 1602, 374. l. (I. h.)

[9] SZTRIPSZKY Hiador és ALEXICS György: *Szegedi Gergely énekeskönyve XVI. századbeli román fordításban.* 125. l. — GÁL Kelemen: *A kolozsvári unitárius kollégium története.* II. 384. l.

[10] GÁL Kelemen. II. 213—15. l.

[11] *Erdélyi Országgyűlési Emlékek.* XVII. 459. l.

[12] GÁL Kelemen. I. 50.

[13] *RMK.* I. 257, 283. sz.

Typographica a *Vetus Castrum*-ban *Intra Moenia* állott, s évi adója 6 forintban volt megállapítva.[14] A könyvnyomtató műhelyt személyesen bizonyosan addig az ideig vezette, amíg maga is elöregedve, inkább választotta a város közigazgatási ügykezelésének intézését: az állandó elfoglaltságot jelentő városi jegyzői tisztséget. Erre a közéletben való részvételén kívül tanultsága is egyaránt képesítette. Bár a nyomdai termékek nem árulják el, mégis az 1611. évet merem a műhely vezetésében beállott változás idejéül megjelölni.

Ifjabb Heltai Gáspárnak, mint választott polgárnak, különben is kötelessége volt a közügyek intézésében részt venni, éppen ezért mint értelmes, tanult embernek közreműködését valóban állandóan igénybe is vették. A polgárság bizalma mindenekelőtt beválasztotta a százférfiak (centumvirek) sorába, s mint ilyen tette le 1603. február 1-én Rudolf császár és királynak a Basta tábornoktól megkívánt hódolati esküt.[15] Az 1600. évben városi tanácsi megbízásból két ízben is küldetett Mihály vajdához Fehérvárra és egy ízben Náprágyi Demeter katolikus püspökhöz Gyaluba.[16] Az 1600—2. években ismételten és ismételten megválasztották adószedőnek,[17] majd az 1606. évben a királybírói tisztséget töltötte be.[18] 1609-től az osztoztató bírósági jegyzőkönyveket vezette.[19] Végezetül 1611. január 6-án a városi nótáriusságot ruházták reája, s ezt a tisztséget egészen haláláig meg is tartotta.[20] Mint jegyző maga vezette a történelmi vonatkozásokkal gazdagon átszőtt, gondolkodó főtől megfogalmazott, városi tanácsi jegyzőkönyvet, amely megérdemelné nyomtatásban való megjelentetését.

Heltai magánéletéről fölötte keveset tudunk. Családjáról mindössze csak annyi ismeretes, hogy felesége 1614. április 26-án, egyik gyermeke 1593. szeptember 30-án, egyik leánya 1602. december 22-én, másik leánya pedig 1614. április 4-én hunyt el.[21] Egyetlen életben maradt gyermekének kell tartanunk Heltai Annát, Hosszú Tamás királybíró feleségét, mint akire még apja életében reászállott a könyvnyomtató műhely.

A városi tanács jegyzőkönyvében találtam feljegyezve: „1618. 10. Octobris Caspar Helthi, orbatus lumine, senio confect[us] obijt."[22] Tehát szemevilágától megfosztva, késő vénségében végelgyengülésben halt meg. Temetése harmadnapon ment végbe, mint azt az október 11-én megrendelt négyszeri harangozás bizonyítja.[23]

Fentebb már megállapítottuk, hogy ifjabb Heltai Gáspár a nyomda vezetését s így bizonyosan a tulajdonjogot is városi jegyzővé való választásakor adhatta át Anna nevű leányának, illetőleg Lang, másképpen Hosszú Tamás nevű vejének.

Heltai Annát Jakab Elek[24] s őutána csaknem mindenik szakírónk idősebb Heltai Gáspár leányának tartja, holott kor szerint sem látszik valószínűnek, hogy asszony létére késő vénségében vette volna át a könyvnyomtató műhely gondját-baját. Ezért sokkal elfogadhatóbb Szent-Miklósy László családtörténeti táblázata, amely ifjabb Gáspár gyermekeként tünteti fel,[25] aki azután a nyomda átvételekor éppen javakorában lehetett. Heltai Anna ura, Hosszú Tamás azonban, aki városi közigazgatásban király-

[14] *Adószedők számadáskönyve.* 1603. 13. l.
[15] *Erd. Orsz. gy. Eml.* XVII, 459.
[16] *Sáfárok számadáskönyve.* 1600. 25, 35, 36. l.
[17] *Adószedők számadáskönyve.* 1600—02.
[18] Jakab E. II. 436. l.
[19] I, II. 400. l.
[20] *Városi tanácsi jegyzőkönyv.* 1611.
[21] *Egyházfiak számadáskönyve.* 1593. 111, 1602. 374, 1614. 9. l.
[22] *Városi közgyűlési jegyzőkönyv.* 1618. 247. l.
[23] *Egyházfiak számadáskönyve.* 1618. 7. l.
[24] Jakab E. II. 794—95. l.
[25] Szeökefalvi Szent-Miklósy László: *A pákéi Pákey (másképpen Tamás) család története.*

bírói tisztséget is viselt, gyakorlatilag aligha értett a könyvnyomtató mesterséghez, bizonyság erre az a körülmény, hogy nemcsak 1621 táján bekövetkezett halála után, hanem már évekkel megelőzőleg is adat bizonyítja saját neve alatt nyomtató nyomdavezető alkalmazását. (Makai, Nyírő János).[26] Hosszú Tamás halála után özvegyének neve egyetlenegy ízben jelenik meg a nyomda és nyomdász megnevezéseképpen, ilyen formán: „Nyomtatta Colosvarat, Heltai Anna aszszony Műhelyében Szylvasi Andras, 1624."[27]

Heltai Anna meddig élt és nyomdája mikor került utódai tulajdonába, ezt az adatok elégtelensége miatt annál kevésbé lehet megállapítanunk, mivel még az öröklés sorrendjét sem ismerjük. Bár tudjuk, hogy Hosszú Tamásnak és Heltai Annának három felnőtt kort ért gyermeke maradt, mégpedig Borbála Kerekes Péterné, Margit Szőrös Mátyás városi tanácsos felesége és Tamás. Kerekes Péter foglalkozása a kerekesmesterség, Hosszú Tamás mesterségét nem ismerem, de ő is föltétlenül iparos, mígnem Szőrös Mátyás tanult ember lévén, így a Hosszú-gyermekek közül — úgy látszik — a Szőrös-család vonalára szállott át a nyomda öröklése. Ezt különben abból a helyzetből is sejthetjük, hogy bár mindhárman hagytak maguk után utódokat, a jelentkező adatok mégis inkább csak a Szőrösök tulajdonosságáról emlékeznek meg, jóllehet szó van Hosszú (Lang) *Tamás fia András*ról is, aki 1644-ben a Szőrösökkel együtt tért volna át a református hitre.[28] Az ő szerepe azonban még egészen tisztázásra vár.

A Heltai-nyomda életében még ma sem látjuk világosan a Szőrös-család szerepét s így még azt sem lehet biztosan megállapítanunk, hogy a számba jöhető nemzedékek egyes tagjai miképpen birtokolták e nagyjelentőségű műhelyet. Erre vonatkozó minden eddigi közlemény is csak találgatáson alapszik, sajnálatos körülmény tehát, hogy annak végleges tisztázására — a fellelhető eredeti forrásoktól nagyon távol — többé már nem vállalkozhatunk. Mindezekért csupán a tekintetbe jöhető családtagokat sorolom fel, megemlítve az öröklési lehetőségeket.

A nyomda tulajdonjogának — az öröklési sorrend szerint — Heltai Anna özvegy Hosszú Tamásné révén a XVII. század harmadik évtizedében leányát, Hosszú Margitot id. Szőrös (Rau, Raw, Ravius) Mátyás városi tanácsos feleségét kellett volna illetnie, ámde ő 1623. november 14-én elhunyt,[29] holott anyja, a nyomda mind ez ideig való tulajdonosa, még 1624-ben is élt.[30] Maga Heltai Anna mikor fejezte be életét, nem tudom megmondani, minthogy az a körülmény, hogy a nyomdatermékeken nevére ezután többé már nem találunk, mit sem jelent, hiszen örököseinek neve is évtizedeken keresztül csak olykor-olykor került reá a nyomtatványokra.

Az egykori osztoztatási jegyzőkönyvek egyes tételei alapján meg kell állapítanunk, hogy Kolozsvár városának örökösödési jogszokása szerint az elhalt szülő vonalán történt öröklés az osztoztatáskor nem az életben levő házastársra, hanem egyenesen a gyermekekre szállt, s ezért a tárgyaláson, amelynek szabályszerűségéért a városi tanácstól megválasztott osztoztató bírák feleltek, a kiskorúak érdekét az elhunyt szülő két legközelebbi hozzátartozójának kellett képviselnie. Ilyeténképpen tehát mind Jakab Elek, mind Ferenczi Zoltán állítása ellenére,[31] Hosszú Tamásné utáni örökségüket nem legidősebb gyermeke férjének, hanem közvetlenül az unokáinak kellett kezükbe venniök. Tudjuk ugyanis, hogy az 1637-ben meghalt idősebb Szőrös Mátyás első feleségétől, Hosszú Margittól két fia maradt: ifjabb Mátyás, a hirhedtté vált kolozsvári szász unitárius pap

[26] *RMK.* I. 494, 504, 539, 542. sz.
[27] *RMK.* I. 542. sz.
[28] Gál Kelemen. II. 181. l.
[29] *Unitárius egyházfiak számadáskönyve.* 1623. 12. l.
[30] *RMK.* I. 542. sz.
[31] Jakab E. II. 693. — Ferenczi Z.

és a magáratartó, gazdag, bátor és könnyű lelkiismeretűnek mondott András, aki 1644-ben elhagyva unitárius vallását, reformátussá lett.[32] A két testvér közül András bátyjának mondotta ifjabb Mátyást,[33] s minthogy az utóbbi már 1618-ban megnősülhetett,[34] a papok pedig hosszas tanulmányaik miatt legkorábban, ha 25—26 éves korukban gondolhattak házasságkötésre, e körülményből következtetve, ha a két testvér között nagyobbacska korkülönbség is lett volna, anyjuk halálakor már a világi életpályát választott Andrásnak is föltétlenül nagykorúnak kellett lennie. Tehát nagyanyjuk halálakor bármelyikük azonnal is átvehette örökségét, s ezért idősebb Szőrös Mátyást minden habozás nélkül ki is kapcsolhatjuk a nyomdatulajdonosok sorából.

Ezek után most már az volna a kérdés, hogy a két unoka közül mégis melyiknek jutott kezébe e nagyjelentőségű kulturális kincs! A szokás szerint az idősebbiknek, vagyis ifjabb Mátyásnak kellett volna örökölnie, de hihető, hogy ő biztos és állandó fizetésre megválasztott pap lévén, ingatlannal vagy készpénzzel elégíttetett ki. Abból a körülményből, hogy e könyvnyomtatóműhely legutolsó kiadványa tulajdonosul 1660-ban Szőrös Jánost nevezi meg,[35] valószínűnek tartjuk, hogy a tipográfia az András vonalára szállott. Ugyanis Andrásnak két fia volt: János és Péter. Közülük János az idősebbik,[36] róla még annyit tudunk, hogy öccsével együtt 1647-ben címeres nemeslevelet nyert,[37] s hogy életideje 1686-ig terjedt; ebben az évben ugyanis mint városi juratus assessor hunyt el.

Bármi legyen is az igazság e nagymúltú intézmény leányági tulajdonosainak személyére vonatkozólag, ez a körülmény egyáltalában nem változtat azon a helyzeten, hogy egyikük sem tudta meglátni örökségükben azt a nagy szellemi, sőt anyagi erőt, amelyet méltó kezekben jelentett volna. Pedig volt idő, amikor még a fehérvári nyomdánál is jobban fel volt szerelve, így Károlyi Zsuzsánna fejedelemasszony felett tartott halotti beszédeknek csak egy részét nyomtatta a fejedelmi tipográfus, mígnem másik része Váraszúti András kolozsvári nyomdavezető műve.[38] De ennél még határozottabb bizonyíték az az adat, hogy idősebb Rákóczi György fejedelem a kolozsvári könyvnyomtatóműhely matrica-készletét 1635-ben kölcsönvette a fehérvári nyomda számára.[39]

A Heltai-nyomda 1660-ban megszűnvén, a Szőrös-család tagjai közül olykor-olykor még felbukkanó személyeknek többé már annyi közük sincsen a könyvnyomtatáshoz, mint volt addig, amíg e műhely az ő tulajdonukban volt. Lehetséges, hogy idősebb Mátyás gőgös, összeférhetetlen és erőszakos természetéből nemcsak két fiába, hanem a további utódok vérébe is átment valami, ami azután polgártársaiktól is elkülönözte, és elválasztotta őket a kézműves mesterségtől is.

Franc Ádámnak 1667. február 15-én Amsterdamban keltezett levele szerint e nyomda elkopott anyaga még mindég Ravius-kézben volt, s bárha a kolozsvári unitáriusok — úgy látszik — ismét életre szerették volna kelteni, de Franc nem javallotta s mint nyomdász, a vezetését sem vállalta.[40] Egészen bizonyos tehát, hogy többé nem is hozták helyre.

Herepei János

[32] Jakab E. II. 647, 649. l.
[33] *Törvénykezési jegyzőkönyv.* 1638. 11. l. és *Segesvári Bálint krónikája.* (Erdélyi Történelmi Adatok. IV. 215. l.)
[34] *Sájárok számadáskönyve.* 1618. 143. l.
[35] *RMK.* I. 956. sz.
[36] *Törvénykezési jegyzőkönyv.* 1660. 314. l.
[37] Sándor Imre: *A Szeőreős család polgári és nemesi címere.* (Dolgozatok az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárából. 1917. 204. l.)
[38] Herepei János: *Könyvészeti tanulmányok.* 8—9. l.
[39] Herepei János: *A Heltai-nyomda sorsa.* (Magy. Könyvszle. 1957. 55. l.)
[40] Benczédi Gergely: *If. Franc Ádám levele.* Keresztény Magvető. 1888. 37. l.

FIGYELŐ

Az Egyesült Nemzetek Szervezetének kiadványai az Országgyűlési Könyvtárban. *A letéti könyvtárak kialakulása.* Az Egyesült Nemzetek Szervezete a tagállamokban, sőt — ha igény mutatkozik rá — a nem tagállamokban is, letéti könyvtárakat létesít. Az így kialakult nemzetközi könyvtári hálózat lehetővé teszi, hogy az ENSz dokumentumai és kiadványai az egész világon hozzáférhetők legyenek. Az ENSz központi könyvtárának, a United Nations Headquarters Library-nek igazgatója a tagállamok nemzeti küldöttségének javaslata alapján, tanácsadók bevonásával az illető országban kijelöl egy, lehetőleg nyilvános tudományos vagy szakkönyvtárat, esetleg a nemzeti könyvtárat, és az tekintendő az ENSz letéti könyvtárának. Ha a választás nem a parlamenti könyvtárra esett, a tagállam kormánya kérheti, hogy az is letéti könyvtár legyen. Bizonyos országokban a felsőoktatási intézmények és könyvtárak fejlettségi foka, esetleg más szempontok (népesség eloszlása, területi széttagoltság, várható szükséglet stb.) indokolhatják még ún. „járulékos" letéti könyvtárak létesítését is, pl. az Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Argentína stb. esetében.

A letéti könyvtárak szükségleteiknek megfelelően, automatikusan megkapják vagy az ENSz valamennyi általánosan szétosztásra kerülő nyomtatott és sokszorosított dokumentumát és kiadványát, vagy csak a nyomtatott dokumentumokat és kiadványokat, a választott hivatalos nyelven. (Az ENSz öt hivatalos nyelve: angol, francia, orosz, spanyol és kínai — a kiadványok nagy része azonban csak angol és francia nyelven jelenik meg.) Azok a könyvtárak, amelyek minden szétosztásra kerülő kiadványt megkapnak, *teljes* letéti könyvtárak, míg a *korlátozott* letéti könyvtárak csak a hivatalos okmányokat és a nyomtatott vagy fotooffset (esetleg más sokszorosítási eljárás) útján előállított, ún. titkársági kiadványokat kapják meg.

Magyarországot 1955. december 14-én, az ENSz Közgyűlésének 10. ülésszakán vették fel az Egyesült Nemzetek Szervezete tagjainak sorába. Az ENSz illetékes szerveinek felkérésére a Magyar Népköztársaság Külügyminisztériuma az Országgyűlési Könyvtárt nevezte meg, mint letéti könyvtárnak alkalmas nyilvános tudományos szakkönyvtárt. 1956 júliusában a javaslatot el is fogadták, ettől kezdve tehát Magyarország hivatalos ENSz letéti könyvtára az Országgyűlési Könyvtár. A korlátozott teljességű letéti könyvtárnak járó anyagot kapja meg, így a titkársági kiadványokat és az ENSz főszerveinek (Közgyűlés, Biztonsági Tanács, Gazdasági és Szociális Tanács, Gyámsági Tanács), valamint a Leszerelési Bizottságnak hivatalos okmányait angol és francia nyelven. A könyvtár külön kérésére ezeket a kiadványokat visszamenőleg is viszonylagos teljességgel megküldték.

Az Egyesült Nemzetek Szervezetének kiadványai. Az ENSz kiadványai két nagy csoportra oszlanak: 1. Titkársági kiadványok. 2. Hivatalos okmányok.

Az ENSz kiadványairól 1956-tól évenként állítanak össze és adnak közre bibliográfiát *United Nations publications* címmel. (Az első tíz év anyagát egy kötetben adták közre *Ten years of United Nations publications, 1945 to 1955* címmel.) Ez a bibliográfia a titkársági kiadványokat — különböző évkönyvek, tanulmányok, jelentések, folyóiratok stb. — tárgykörük szerint tizenhét, római számmal jelzett szakcsoportba osztva sorolja fel. (Egyes szakcsoportokat további kisebb egységekre osztanak fel, ezeket nagybetűk hozzáadásával jelölik, így a szakcsoportok száma végeredményben huszonöt.) Nem érdektelen talán ezeknek a szakcsoportoknak a felsorolása, hiszen képet ad arról, hogy milyen kérdésekkel foglalkoznak leggyakrabban ezek a kiadványok. Ez a szakcsoportosítás a következő:

I. Általános jellegű kiadványok.
II. A. Gazdasági stabilitás, foglalkoztatottság.
II. B. Gazdasági fejlődés.
II. C. Világgazdaság.
II. D. Ipar, pénzügy, kereskedelem.
II. E. Európai gazdaság.
II. F. Ázsiai és távol-keleti gazdaság.
II. G. Latinamerikai gazdaság.
II. H. Technikai segítségnyújtás.
III. Közegészségügy (1948 óta ebben a tárgykörben nem jelent meg ENSz-kiadvány, az ide tartozó kiadványokat az Egészségügyi Világszervezet — World Health Organization adja ki).
IV. Szociális kérdések.
V. Nemzetközi jog.
VI. A. Gyámság.
VI. B. Önkormányzattal nem rendelkező területek.
VII. Politikai és biztonsági tanácsi ügyek.
VIII. Szállítás és közlekedés.
IX. Atomenergia és a fegyverkezés ellenőrzése.
X. Nemzetközi közigazgatás.
XI. Kábítószerek.
XII. Nevelés, tudomány, kultúra (az ENSz ebben a tárgykörben nem adott ki kiadványt, ezeket az Unesco jelenteti meg).
XIII. Népmozgalom.
XIV. Emberi jogok.
XV. Segélyezés és újjáépítés.
XVI. Állami pénz- és adóügy.
XVII. Nemzetközi statisztika.

A titkársági kiadványokat — a folyóiratok és egyes sorozatok kivételével — a tájékozódás, valamint a megrendelés megkönnyítésére ún. megrendelési számmal (sales number) látják el. Ez a jelzet megjelöli, hogy az illető kiadványt melyik évben, milyen szakcsoportban, milyen sorszámmal adták ki, pl. 1953. XIII. 4. *The population of Ruanda-Urundi* c. kiadvány a XIII. Népmozgalom szakcsoportban, 1953-ban, a 4-es sorszámmal ellátva jelent meg. Az egyes szakcsoportokon belül a kiadványokat ezeknek a megrendelési számoknak sorrendjében közli a bibliográfia, rövid ismertetővel ellátva.

A titkársági kiadványok zömét, mint már jeleztük, az ENSz által kiküldött bizottságok jelentései, évi összefoglalók, tanulmányok és évkönyvek alkotják. Az egyik legfontosabb és legtöbbször keresett titkársági kiadvány az ENSz évkönyve, a *United Nations yearbook*, amely évenként részletesen beszámol az ENSz, a Nemzetközi Bíróság és a

szakosított intezmények munkájáról és eseményeiről, valamint azokról a fontosabb kérdésekről, amelyekkel az ENSz egyes szervei az év folyamán foglalkoztak. A mutatókkal és bibliográfiai hivatkozásokkal bőven ellátott évkönyv az egyik legfontosabb segédeszköze a kutatónak és átfogó tájékoztatást nyújt az érdeklődőnek.

Külön kiemelést érdemelnek a II. C.—II. G. szakcsoportokban található évi összefoglalók: *World economic report, Economic survey of Europe, Economic survey of Asia and the Far East* stb. Ezek pontos adatokat, összefoglaló tanulmányokat közölnek az illető terület és időszak gazdasági életének ágazatairól.

Az V. Nemzetközi jog csoportjában találjuk a *Treaty series* elnevezésű sorozatot, amely az ENSz tagállamainak a Titkárságnál bejelentett és regisztrált szerződéseit, nemzetközi egyezményeit tartalmazza. A sorozat a Népszövetség azonos című sorozatának tényleges folytatása, így a két sorozat együtt az első világháború óta kötött szerződések teljes gyűjteménye.

Ugyancsak igen hasznos és keresett kiadvány a XVII. szakcsoportba tartozó Statisztikai évkönyv — *Statistical yearbook* —, amely 1928-ig visszamenően, előbb nagyobb korszakok, majd egy-egy év anyagát összefoglalva közöl nemzetközi statisztikai adatokat.

A hivatalos okmányok az ENSz főszerveinek, azok bizottságainak, konferenciáinak jegyzőkönyvei, mellékletei és függelékei. Az okmányokat a bibliográfiák azonos sorrendben csoportosítják az egyes ülésszakokon belül (minthogy a Biztonsági Tanács folyamatosan ülésezik, anyaga nem osztható ülésszakokra, de a folyamatosan számozott ülések jegyzőkönyvei évenként csoportosíthatók); mindig első helyen állnak a teljes ülések jegyzőkönyvei, azok mellékletei, azután következnek a különböző bizottságok jegyzőkönyvei, azok mellékletei, majd az egyes ülésszakok sorszámmal ellátott függelékei.

Ez a csoportosítás szükségszerűen formai jellegű; az ülések és a bizottsági jelentések változatos tárgyát, témakörét nem tükrözheti. Tartalmi tájékoztatást a következő kiadványokból szerezhetünk — az évkönyvön kívül —: *Index to proceedings, Check list of United Nations documents, United Nations documents index.*

Az ENSz kiadványok fent leírt két csoportján kívül vannak még a bizottságok munkájához szükséges, átmeneti jellegű, ún. „sokszorosított" kiadványok is, amelyek közül a legtöbb utóbb megjelenik a hivatalos okmányokban vagy önálló titkársági kiadványként. Van azonban néhány, amely nem jelent meg sehol, de tartalmánál fogva jelentős, ezeket az ENSz a korlátozott teljességű letéti könyvtáraknak is megküldi.

Az Országgyűlési Könyvtár ENSz különgyűjteménye. Az Országgyűlési Könyvtár célul tűzte ki a különféle nemzetközi hivatalos, politikai, társadalmi, kulturális, tudományos és egyéb szervezetek anyagának gyűjtését, feldolgozását és feltárását. Ennek a munkának első és egyik legjelentősebb állomása az ENSz kiadványait és okmányait feltáró különgyűjtemény kialakítása.

1956 júliusától a könyvtár a beérkezett anyagot az ENSz által kiadott bibliográfia sorrendjében rendezve tárolta, de könyvtári feldolgozása csak 1959 novemberében kezdődött meg. A titkársági kiadványok rendezésénél megtartottuk a fent már közölt szakcsoportosítást, a hivatalos okmányoknál pedig a bibliográfia pontos sorrendjét; az utóbbiak nem is kaptak helyrajzi számot, ugyanis ülésszakonként mindig azonos rend szerint követik egymást a kiadványok. A titkársági kiadványoknál a megrendelési számot alkalmaztuk raktári jelzetként, így az azonos szakcsoportba tartozó anyag a polcokon is együtt tartható.

Felvetődött az a gondolat is, hogy az ENSz Központi Könyvtárához hasonlóan a kiadványok belső, titkársági jelzetét (symbol) tekintsük a raktári rend alapjának. Ez a jelzet az ENSz főszerveihez igazodva jelzi, hogy az illető kiadványt vagy okmányt melyik főszerv, annak melyik bizottsága, albizottsága, konferenciája, milyen sorozatban, milyen számon stb. adta ki.

Pl. E/CN.4/SUB.2/40/Rev.1,

azaz a Gazdasági és Szociális Tanács 4. Bizottsága (Emberi Jogok Bizottsága) 2. — a kisebbségek védelmével foglalkozó — albizottságának 40-es sorszámú kiadványa, illetőleg annak első revideált kiadása. Bár ez a jelzet sokat elmond az illető kiadványról, raktári jelzetként történő alkalmazását bonyolulttá teszi egyrészt összetettsége (a fent idézett jelzetnél bonyolultabbak is előfordulnak), másrészt az a tény, hogy nem minden kiadványnak van belső, titkársági jelzete. Ezért az ezen alapuló raktározást elvetettük, de ezekről a jelzetekről külön katalógust állítottunk fel, mert a kiadványok szövegközti hivatkozásainál sok esetben csak ezt a jelzetet adják meg, s így cím hiányában ennek alapján keresik a kiadványt.

A symbol-katalóguson kívül természetesen egyéb katalógusokat is létesítettünk a különgyűjtemény anyagáról: raktári, betűrendes, szakkatalógust (az Országgyűlési Könyvtár szakrendszerében, amelynek B7 Nemzetközi jog szakja híven tükrözi az ENSz felépítését), valamint a folyóiratok betűrendes katalógusát.

Az eddig beérkezett, több mint 4000 kötet feldolgozásának befejezésével, a folyamatosan érkező új kiadványok feldolgozása mellett sor kerülhet majd az igen értékes és alapos forrásanyagot tartalmazó gyűjtemény feltárására is.

VEREDY KATALIN

Az évszámnélküliség kérdéséhez. A *Gutenberg-biblia* megjelenése óta, amely tudvalevőleg évszámfeltüntetés nélkül jelent meg, számos évszám nélküli könyv látott napvilágot. A kiadókat különféle meggondolás késztethette az évszám elhagyására. Az évszámnélküliség kereskedelmi, politikai vagy vallási okai nagyobb nehézség nélkül kideríthetők, de vannak e jelenségnek manapság már alig kifürkészhető okai is. Ha az okokat nem is tudjuk mindig megállapítani, magát a jelenséget a rendelkezésünkre álló bibliográfiák segítségével könnyen nyomon kísérhetjük. Ezúttal az évszámnélküliség magyar vonatkozásait szeretném egynéhány adattal megvilágítani. Első lépésként arra a kérdésre adunk feleletet SZABÓ Károly könyvészete alapján, hogy milyen mértékben jelentkezett az évszámnélküliség 1473—1711 között:

1473—1711 között év nélkül, illetőleg bizonytalan évjelzéssel megjelent könyvek statisztikája[1]

Magyar nyelvű nyomtatványok százalékszáma (1531—1711)	Nem magyar nyelvű hazai nyomtatványok százalékszáma (1473—1711)	Magyar szerzőktől külföldön megjelent nem magyar nyelvű nyomtatványok százalékszáma (1480—1711)	Átlag:
5,5	1,75	2	2,63

[1] A számok azt fejezik ki, hogy milyen százalékban fordul elő év nélkül megjelent könyv az egész könyvtermésben. Megjegyzendő, hogy a *Régi Magyar Könyvtár* köteteinél nem úgy bíráljuk el az évszámnélküliséget, mint az újabb könyveknél. Csak olyan könyvet tartottunk keltezés nélkülinek, ahol a belső címlapon túl egyéb szokásos helyen (kolofon, ajánlás, bevezetés, 2. címlap stb.) sem találunk évszámutalást.

E statisztikából kiderül, hogy az említett időszakban jelentkező évszámnélküliség mint jelenség, jóval gyakoribb a magyar nyelvű nyomtatványok körében, mint a magyar szerzők hazai vagy külföldi idegen nyelvű nyomtatványainál.

A következő táblázatban bemutatjuk a Rákóczi-kortól az első világháború végéig (1711—1920) terjedő időszak év nélkül megjelent könyveinek százalékos statisztikáját.

1711—1860	1861—1875	1876—1885	1886—1900	1901—1910	1911—1920
5,15	2	2,07	5,59	8,64	10,71

Amint látjuk, az évszámnélküliség statisztikája 1473—1885-ig változó szerencsével ingadozik. 1886-tól kezdve azonban rohamos emelkedésnek vagyunk szemtanúi. Ennek minden bizonnyal gazdasági okai vannak: nehezebb eladni azt a könyvet, melynek régebben való megjelenése az évszámfeltüntetés következtében nyilvánvaló. Már a XVII. század folyamán is tapasztaljuk egyes könyvkiadóknál, hogy könyveiket minél frisebb kiadásúnak akarják feltüntetni: a régi címlapot többször újabb keletűvel cserélik ki. E kiadói fogás érvényesülését tapasztaljuk pl. Enyedi Gyeorgy: *Az o es uy testamentym-beli helyeknek . . . magyarazattyok* c. könyvén, melynek több különféle évszámú címlapváltozata ismeretes.

A gazdasági meggondolásokkal magyarázható évszámnélküliség virágkorát a Horthy-korszakban élte. Ez az eljárás olyan kiadói szokássá vált ebben az időben, amit valósággal elvártak egymástól a kiadók. Ezen időszak (1921—1944) év nélküli nyomtatványainak százalékos statisztikáját a következő táblázat szemlélteti:

1921	1922	1923	1924—1934	1935	1936
27,5	21	35,2	42,7	30,4	26

1937	1938	1939	1940	1941	1942	1943	1944
37,8	48,4	32,2	54,2	42,8	43,4	54,6	55

Az év nélkül megjelent könyvek száma — mint látjuk — 1945 előtt már-már megközelítette az egész könyvtermés 60 százalékát. Megjegyzendő, hogy a fenti statisztika készítésénél a példányszámot nem vettük figyelembe. Ennek figyelembevétele esetén az évszámnélküliség arányszáma még nagyobb lenne (kb. 70—80% között mozogna!); ugyanis éppen a többnyire év nélkül megjelenő, üzleti célokat szolgáló szépirodalmi könyvek kerültek ki nagy példányszámban (10—15 ezer) a sajtó alól és értek meg nem egyszer 4—5 kiadást.

1945 az évszámnélküliség vonalán is mélyreható változást jelentett. Igaz ugyan, hogy a javulás csak lassan következett be. Eleinte jó ideig 30% körül ingadozott az évszám nélküli könyvek mennyisége és csak később állt be gyökeres változás, ugyanis 1952-ben megjelent a *Könyvek címlapja, belső elrendezése és kolofonja* c. (MNOSZ 3402 sz.) szabvány, ami végre rendet teremtett ezen a téren.

Az évszámnélküliség statisztikájának 1945 utáni alakulását a következő táblázat mutatja, melyből kiderül, hogy ez alatt az idő alatt egytizedére csökkent az ilyen esetek száma:

1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955
38,5	34,3	29,1	31,9	30,4	39,7	30,4	12,3	14,6	3,8

Az évszám nélkül megjelent könyvek megjelenési évének megállapítása sok gondot okoz könyvtárosnak, bibliográfusnak és kutatónak egyaránt. A betűtípus, a papír és a kötés figyelembevétele külön-külön és együttesen sok támpontot nyújt e feladat megoldásánál. A könyv végén megjelent hirdetések — ha vannak — szintén nyomra vezethetnek. A könyv helyesírásából és stílusából ugyancsak számos következtetés vonható le az évszámra vonatkozólag. Ezt a kérdést egyébként Trócsányi Zoltán: *Az impressum nélküli nyomtatványok és töredékek meghatározása* (Filológiai Közlöny 1959. 21—30 l.) c. tanulmánya sok érdekes szempont tükrében világította meg nemrégen. Nincs szándékomban felsorolni azokat a módszereket, ill. fogásokat, melyekkel az évszám nélkül megjelent mű megjelenésének időpontját meghatározhatjuk, annyi azonban bizonyos az előbbiek alapján, hogy ez a jelenség Magyarországon elsősorban 1886—1952 között jelentkezik *tömegesen*.

Büky Béla

Könyvtárosképzés és továbbképzés a Német Demokratikus Köztársaságban. A Német Demokratikus Köztársaság könyvtárosképzése régi tradíciókon alapul, hiszen már 1820-ban Friedrich Adolf Ebert felvetette a könyvtárosi vizsga szükségességét. (Friedrich Adolf Ebert: *Die Bildung des Bibliothekars*. 2. Aufl. Leipzig, 1820.) Ezek a tradíciók nyomják rá a bélyegüket a könyvtárosképzés jelenlegi helyzetére is. Ennek következménye, hogy közművelődési könyvtárosok és a tudományos könyvtárosok képzése annyira különálló, hogy még főhatóságuk is különböző (az előbbié a Ministerium für Kultur, az utóbbié a Staatssekretariat für Hochschulwesen).

A Német Demokratikus Köztársaságban a könyvtárosképzés három fokon folyik. Alsófokon képzik a könyvtárossegédeket, középfokon a könyvtárosokat és felső fokon a tudományos könyvtárosokat.

A német közművelődési és tudományos könyvtárakban a *könyvtárossegéd* feladata a kölcsönzéssel kapcsolatos segédmunkák elvégzése, a raktárrendezés, az állománygondozás, az olvasótermi felügyelet, egyszerűbb adminisztrációs munkák ellátása. A könyvtárossegédek készítik a könyvtárstatisztikát, a foto- és mikrofilmmásolatokat, a tudományos könyvtárakban ők kezelik a szállító és jelző berendezéseket. Elméleti téren a könyvtárossegédnek ismernie kell a könyvtárak jelentőségét és feladatait a Németország egyesítéséért folyó harcban, a könyvtárügy szervezetét, a könyvtárak felépítését, a könyvtártan és a bibliográfia alapjait. Meghatározott fokú irodalomismerettel is kell rendelkeznie a könyvtárostanulónak, ezenkívül tanulnia kell gép- és gyorsírást is.

A könyvtárossegédképzés két éves, előfeltétele a jelentkező általános iskolai végzettsége német nyelv és irodalomból jó eredménnyel.

A képzés az iparostanulóképzéshez hasonlóan a könyvtárakban és hetenként kétszer iparostanuló iskolákban történik. Berlinben, Lipcsében és Drezdában az általános műveltséget adó tárgyakon kívül az elméleti szaktárgyakat is itt tanulják. Azokban a kisebb városokban, ahol kevés a könyvtárossegéd-tanuló, csak az általános műveltséget nyújtó tárgyakat tanulják az iparostanuló iskolában, a szakoktatást pedig évenként egyszer nyolchetes tanfolyamon kapják összevontan. Mivel ezeken a tanfolyamokon nincs elég idő gép- és gyorsírás tanítására, a tankönyvtáraknak kell gondoskodniuk arról, hogy a tanulók az ezekben a tantárgyakban előírt tudást külön tanfolyamokon vagy más úton megszerezzék. A könyvtáros-segédeket 13 tudományos és 40 közművelődési tankönyvtárban képezik. A tananyag lényegében azonos, csak a tankönyvtár jellege más a tudományos könyvtárak és más a közművelődési könyvtárak számára képzett könyvtárossegédek esetében.

Ez a képzés általában bevált, a könyvtárossegédek tanulmányaik befejezése után jól megállják a helyüket mindkét könyvtártípusban. Egy, éppen a szocialista könyv-

tárak jellegéből folyó probléma merül csak fel, éspedig az, hogy ezeknek a fiataloknak igen nagy része nem akar egész életében könyvtárossegéd maradni, hanem könyvtáros, sőt tudományos könyvtáros szeretne lenni, ezért tovább akar tanulni, így csak igen kis mértékben lehet arra számítani, hogy a könyvtárossegédek munkakörüket huzamos ideig betöltik, ezért felmerült az a gondolat, hogy ezeket a munkaköröket meg kellene próbálni félnapos női munkaerőkkel betölteni, olyanokkal, akik családi körülményeik miatt egész nap nem dolgozhatnak és így valószínűleg huzamosabb ideig lehetne számítani rájuk.

A *könyvtárosképzés* adja a közművelődési könyvtárosokat és a tudományos könyvtárak középkádereit. Ez lényegében a könyvtárostechnikum egy változata; ezen a területen éppen most készül nagy iskolareform a szocialista országokban az oktatással kapcsolatban kiadott jelszó alapján: „szorosabbá tenni az iskola és az élet kapcsolatát".

A középkáderek képzése már teljesen különállóan folyik a közművelődési és a tudományos könyvtárak számára, jóllehet a tantárgyak jóformán nem különböznek és például Lipcsében az Erich Weinert Könyvtáros iskola és a Deutsche Bücherei könyvtáros iskolájának az előadói is nagyrészt azonosak. A tudományos könyvtárosok számára azokon a tantárgyakon kívül, amelyeket a közművelődési könyvtárosok is tanulnak, még tudományismeretet is előadnak, ennek azonban valószínűleg a közművelődési könyvtárosok is jó hasznát vennék.

A könyvtárosoktól igen széleskörű ismereteket követelnek meg és nagy követelményeket állítanak fel velük szemben. Egy végzett könyvtárosnak ismernie kell a marxista filozófia, politikai gazdaságtan, állam- és jogelmélet, nemzeti kérdés legfőbb törvényeit és összefüggéseit, sőt bizonyos fokú filozófiatörténeti ismeretekkel is kell rendelkeznie. Ismernie kell az NDK bel- és külpolitikáját és az erre vonatkozó fontosabb párt- és kormányhatározatokat. Alapos irodalomtörténeti és irodalmi műveltséggel kell rendelkeznie mind a szépirodalom, mind a szakirodalom területén, ismernie kell a marxista irodalomtudomány főbb törvényeit és problémáit. Ismernie kell a szocialista népgazdaság fő ágait és azok kölcsönös összefüggéseit, a művészetek fontosabb fajtáit és speciális hatóterületüket. A közművelődési könyvtárosnak orosz nyelvről szótár segítségével önállóan kell szakszövegeket fordítania. A könyv- és könyvtártörténet, a könyvtártan, a bibliográfiaismeret és szerkesztés alapos ismeretén kívül a könyvtárosnak pedagógiai és pszihológiai ismeretekkel is kell rendelkeznie, hogy az e területen szerzett ismereteik alapján tudjanak a felnőtt és gyermek olvasókkal foglalkozni.

A közművelődési könyvtárosnak a szépirodalmat nemcsak ismernie kell, hanem meg kell bírálnia abból a szempontból, hogy képes legyen a megfelelő könyvet a megfelelő olvasó számára ajánlani. Igen nagy súlyt helyeznek arra — és tapasztalataink szerint komoly eredményt értek el ezen a területen —, hogy a könyvtárosok anyanyelvükön szépen, érthetően írjanak és beszéljenek. Feltűnő, hogy egészen fiatal könyvtárosok nagy közönség előtt milyen elfogulatlanul, jó stílusban beszélnek.

A német könyvtáros iskolákba eddig 10 osztályt végzett és érettségizett hallgatókat vettek fel vegyesen, a jövő tanévtől kezdve azonban csak érettségi után veszik fel a hallgatókat, ezért az egész tantervet át kell dolgozniuk a jövő iskolaév kezdetére. A középfokú könyvtárosképzés a jövő tanévtől kezdve négyéves lesz. Az első évben az iskolában tanulnak, de minden héten egy napot könyvtárban töltenek. A második évre ugyancsak ösztöndíjat kapnak, mint az első évben, de egész évben könyvtárban dolgoznak. A harmadik évet ugyancsak könyvtárban töltik, a negyedik évben már mint gyakornokok dolgoznak a könyvtárakban, de még mindig az iskola tervei szerint, csakhogy ekkor már egy kezdő könyvtáros fizetésének kb. 75%-át kapják. A lipcsei Erich Weinert könyvtáros iskolához 40 tankönyvtár tartozik, itt foglalkoznak velük az iskola tervei szerint, a tankönyvtár felelős azért, hogy a tanulók más típusú könyvtárakban (falusi, szakszervezeti) is dolgozzanak.

Az iskolán az egyes osztályokban kisebb szocialista munkaközösségek alakultak, ezek 4—5 tagból állnak, együtt tanulnak, együtt szórakoznak, elméleti vitákat folytatnak, ezzel a módszerrel érezhetően jobbak lettek a tanulmányi eredmények.

A tudományos könyvtárak középkádereinek képzéséről és feladatairól Werner Dube írt a *Magyar Könyvszemle* 1959. 3. számában, ezért itt ezt nem szükséges részleteznünk.

Felsőfokú könyvtárosképzés egyelőre csak tudományos könyvtárosok számára létezik a Német Demokratikus Köztársaságban. Ez a közművelődési könyvtárosokat nehéz helyzet elé állítja. Ha tovább akarják magukat képezni, kénytelenek más szakon (irodalom, történelem, nyelv) egyetemi, illetve főiskolai képzettséget szerezni. A kívánság már felmerült, hogy ezen a helyzeten változtassanak, de konkrét terveket erre vonatkozóan még nem készítettek.

A tudományos könyvtárosképzés a berlini Humboldt Egyetemen folyik, a képzés kétszakos. A másik szak lehet bármi, amit a Humboldt Egyetemen tanítanak, ez foglalja el a nagyobb helyet a hallgató tanulmányaiban. Nagyon ajánlják, hogy a tudományos könyvtárosok második szakként természettudományt válasszanak, mert természettudományos képzettségű könyvtárosokra van jelenleg a legnagyobb szükség a tudományos könyvtárakban. Az egyetemen a tanulmányi idő öt év, függetlenül attól, hogy a másik szakon mennyi idő alatt fejezi be a hallgató tanulmányait. Egyetemi tanulmányai befejezése után a tudományos könyvtáros két évig gyakornokként dolgozik, ez alatt egy kezdő tudományos könyvtáros fizetésének 75%-át kapja. A tudományos könyvtárosok az egyetemen tanulnak könyvtártant, bibliográfiát, dokumentációt, tudományismeretet, könyvtártörténetet, könyvismeretet, tanulnak a könyvkereskedelemről és a könyvkiadásról, megismerik a könyvtárjogi kérdéseket, valamint orosz, francia, angol és latin nyelvet is tanulnak.

A *továbbképzést* a közművelődési könyvtárakban a Zentralinstitut für Bibliothekswesen irányításával a hálózati központi könyvtárak szervezik. A főhivatású könyvtárosok számára a járási könyvtárakban tartanak évente 8—10 konferenciát, a megtárgyalt témák közül négyet a Zentralinstitut ad meg, a többit a megyei könyvtárak önállóan dolgozzák ki. Ugyanilyen formában rendeznek tanfolyamokat valamivel ritkábban a mellékfoglalkozású könyvtárosok számára is, ebből két témát határoz meg a Zentralinstitut für Bibliothekswesen. A megyék szerveznek 1—2 hetes tanfolyamokat is az olyan mellékhivatású könyvtárosok számára, akik a konferenciákon nem tudnak részt venni vagy teljesen kezdők.

A Zentralinstitut közvetlenül is szervez továbbképző tanfolyamokat, ezeket eddig a lipcsei iskolában tartották, a továbbiakban a sondershauseni iskolában tartják az ilyen tanfolyamokat az egyes könyvtártípusok (a hadsereg, a szakszervezet stb.) könyvtárosai számára.

Az egyes tudományos könyvtárak maguk szervezik meg a könyvtárosok továbbképzését. A Deutsche Staatsbibliothek 1959. évi továbbképzési programjának keretében ebben az évben a berlini könyvtárosok számára kilenc előadást tartottak, ezek témái többek között a következők voltak: „A moszkvai Lenin könyvtár", „A lipcsei könyvművészeti intézet munkájáról", „A dokumentáció jelenlegi problémái", „Az NDK tudományos könyvtárainak főbb feladatai a hároméves tervben" stb. A Deutsche Staatsbibliothek minden évben 20 órás címleíró tanfolyamokat is szervez az érdekelt berlini könyvtárosok számára.

Az elmondottakból kitűnik, hogy a német könyvtárosok és irányító szerveik tudatában vannak annak a hatalmas és felelősségteljes feladatnak, amely a német nép nevelésével kapcsolatban rájuk vár és mindent megtesznek, hogy megfelelő szakmai és politikai képzettségű káderekkel lássák el a német könyvtárakat. A képzési formák a szocia-

lizmus építése során változhatnak, de a cél: a szocialista könyvtárosok képzése, nem változik.

A tudományos könyvtárügy hétéves tervében a képzéssel és a továbbképzéssel foglalkozó fejezetben ezt olvashatjuk: „A tudományos könyvtárügy szocialista átszervezése elválaszthatatlanul összekapcsolódik a káderek képzésével és továbbképzésével, olyan káderekével, akik hűek az első német munkás-paraszt államhoz, akik képesek a marxizmus—leninizmus tanításait munkájukban alkalmazni és akik alapos szakmai tudással rendelkeznek." *(Das wissenschaftliche Bibliothekswesen der Deutschen Demokratischen Republik im Siebenjahrplan.* = Zentralblatt für Bibliothekswesen. Beilage zum Heft 5/1959. 6. l.)

BESENYEI ANDORNÉ

A Lengyel Tudományos Akadémia Földrajzi Intézetének Könyvtára és a varsói Egyetem Földrajzi Intézetének Könyvtára. A lengyel szakkönyvtárak közül nagy figyelmet érdemel a Lengyel Tudományos Akadémia Földrajzi Intézetének és a varsói Egyetem Földrajzi Intézetének egyesített könyvtára. E két könyvtár együttes állománya olyan gyűjteményt alkot, amely e szakterület egyik legelső könyvtárává avatja Európában. Az európai földrajzi intézetek és földrajzi társaságok könyvtárai között kétségkívül az 1830 óta működő londoni Királyi Földrajzi Társaság nagyszerű könyvgyűjteménye áll az első helyen. A Rómában székelő Olasz Földrajzi Társaság 200 000 kötetes könyvtára viszont már alig haladja meg a lengyel gyűjteményt, annak ellenére, hogy jóval régebben, még 1867-ben kezdte működését.

Ha csupán az Egyetemi Intézet könyvtárának gyűjteményeit tesszük mérlegre, kétségkívül a legnagyobb tanintézeti szakgyűjteménnyel állunk szemben, mely számszerint jóval meghaladja a többi felsőoktatási intézmény intézeti könyvtárainak állományát.

A mellékelt táblázat számszerű képet ad a szóban forgó két intézet könyvtárának 1959. december 31-én fenálló állománya helyzetéről.

	Könyv	Folyóirat	Atlasz	Térképlapok	Fali-térkép	Egyéb gyűjtemények	Összesen
A Lengyel Tud. Akadémia Földr. Int. Könyvtára	36 174	14 829	1 024	30 733	330	234	
	51 003		32 087			234	83 324
A varsói Egyetem Földr. Int. Könyvtára	32 674	5 872	850	40 534	1 225	53	
	38 546		42 609			53	81 108
Összesen	68 848	20 701	1 874	41 759		287	164 432
	89 549		74 696				

Az Egyetem Földrajzi Intézete, illetve az Akadémia Földrajzi Intézete anyagának számszerű összehasonlítása — mint láthatjuk — azt mutatja, hogy többé-kevésbé egyensúlyban vannak. Ezzel szemben az Egyetem Földrajzi Intézete térképosztályának állo-

mánya jelentős mértékben meghaladja az Akadémia anyagát. A folyóiratok tekintetében éppen fordított a helyzet: az Egyetem Földrajzi Intézete az anyagnak alig egy harmadával rendelkezik. A legfiatalabb tárak azok, amelyek repülőfelvételeket, fényképmásolatokat, mikrofilmeket és lemezeket gyűjtenek; ezek az osztályok csak egy évvel ezelőtt létesültek. Ha majd a közeljövőben kellőképpen megoldódik a fényképek tárolásának kérdése, e gyűjtemény előreláthatólag nagymértékben gyarapodni fog, annál is inkább, mert a tudományos dolgozók külföldi útjairól hozott anyag ugyancsak ide kerül; ezenkívül gyarapítani fogja majd az állományt a nemrég létesült saját fotolaboratórium termése is.

A varsói földrajzi könyvgyűjtemény, mint szinte a világ minden könyvtára, nem egyik napról a másikra keletkezett, hanem fokozatosan magábaolvasztotta az egyéb kisebb magán- ill. közkönyvtárakat. Ez utóbbiak közül meg kell neveznünk elsősorban a Lengyel Földrajzi Társaság nem nagy, de igen értékes könyvgyűjteményét, mely 1925-ben létesült. Így tehát az 1925. év tekinthető a mai könyvtár keletkezése időpontjának, mert a Lengyel Földrajzi Társaság a mintegy 26 500 kötetből álló könyvgyűjteményét 1953-ban átadta a Lengyel Tudományos Akadémia Földrajzi Intézete Könyvtárának. Később ide került a varsói egyetem háború előtti Földrajzi Intézete könyvtárának anyaga is, melyet annak idején Stanislaw Lencewicz professzor gyűjtött össze, valamint a wroclawi egyetem Földrajzi Intézete könyvállományának egy része is. De gyarapította a könyvtárat többek között a világhírű Eugeniusz Romer professzor lwowi magángyűjteménye is, továbbá Boleslaw Olszewicz professzor wroclawi magángyűjteménye, a Lengyel Köztársaság koppenhágai követsége könyvtárának egy része, a Cieplice Śląski-ben székelő Schaffgotsch család gyűjteményének egy része, valamint a płocki dr. Stanislaw Netcer által adott letét, amely főleg útleírásokból állott. A fentieken kívül a Lengyel Tudományos Akadémia Földrajzi Intézetének hét vidéki tudományos kirendeltsége (Kraków, Łódź, Mikolajki, Wojcieszów, Wroclaw, Toruń, Zakopane) szintén rendelkezik könyvanyaggal, amely egyébként fel van dolgozva a központi katalógusban is.

Ezenkívül a könyvtárak több ezer duplum-példánnyal rendelkeznek, főleg a földrajz, a helyismeret és a kartográfia területéről, és készek arra, hogy ezt az anyagot más könyvtárral cseréljék.

Ha azt vizsgáljuk, hogy milyen arányban vannak a háború után megjelent kiadványok a régebbi, háború előtti kiadványokhoz képest, megállapíthatjuk, hogy az arány nagyjából 2:3 a régi kiadványok javára. Jelenleg azonban ez az arány az állandóan növekvő új anyag felé tolódik el. A régi kiadványok között jelentős túlsúlyban vannak a német kiadványok, míg az újabb anyag között az orosz és angol nyelvűek dominálnak. A könyvtár azt a célt tűzte maga elé, hogy a lehetőségek szerint teljessé tegye a lengyel nyelvű, illetve a Lengyelországra vonatkozó kiadványokat.

Az ajándék, vétel, előfizetés, illetve csere útján kapott folyóiratok száma kb. 1900, nem számítva az időközben megszűnt régebbi időszaki kiadványokat. Ezek különböző nyelveken írott, különböző földrajzi területekről származó, gyakran igen gazdagon illusztrált és a legmodernebb nyomdászati technikával készített folyóiratok.

A könyvraktár az Uruski-Czetwertynskiek palotájának alagsori helyiségeiben van elhelyezve (a palotát a megszállás alatt elszenvedett pusztítások után nagyon gondosan helyreállították); 1950 óta itt helyezkedik el a könyvtár. A kb. 2000 folyóméter polcot magában foglaló alagsori raktár azonban ma már szinte teljesen tele van, és így a közeljövőben a szomszéd helyiségek hozzácsatolásával mintegy 100%-kal emelni kell a raktárteret. A raktár berendezése szinte kizárólag vasállványokból áll.

Az alagsori raktár csaknem teljesen a könyvek, folyóiratok és sorozati kiadványok raktározására van fenntartva. Az egyéb különgyűjtemények, sajnos, szét vannak szórva az épület minden szintjén. Mind a térképek, mind az atlaszok a külön erre a célra készült fa- és vasládákban tárolódnak, s így védve vannak a megsemmisüléstől.

Az állománygyarapítás antikvár vásárlás, új kiadványvásárlás, előfizetés és ajándékozás, illetve a jól kiépített csere útján történik. A könyvtár 100 országgal (Grönlandtól és Islandtól Tasmániáig és Guineáig) és kb. 900 intézménnyel tart fenn többé-kevésbé rendszeres cserekapcsolatot; a cserepartnerek közt 11 magyar intézmény is szerepel. Ajándék és csere útján évente több mint 6000 kötetet szereznek (főleg a Lengyel Tudományos Akadémia Földrajzi Intézete által közreadott kiadványokért.). Megjegyzendő, hogy a cserénél vannak bizonyos nehézségek is: egyes nyugati tudományos, illetve kiadói intézményekkel nincs kapcsolatunk, egyesek pedig visszautasítják a cserét.

A Földrajzi Intézet könyvtárai nem nyilvános jellegű könyvtárak. Magától értetődik, hogy gyűjteményeiket elsősorban saját tudományos dolgozóiknak és az egyetemi hallgatóknak bocsátják rendelkezésére. Azok közül a személyek közül, akiknek nincs közük az Akadémiához, ill. az Egyetemhez, meg kell említenünk a regényírókat, újságírókat, tanítókat, a lengyel rádió és televízió előadóit, az Ismeretterjesztő Társulat munkatársait. Az utóbbi időben jelentősen emelkedett a kölcsönzések száma, s 1959-ben pl. 45 000 kötetet kölcsönöztek.

1958-ban a könyvtár havi folyóirat közreadását kezdte meg *A legfontosabb külföldi beszerzések jegyzéke* címmel, amely évente mintegy 1000 tételt közöl. Ugyanebben a folyóiratban szokták felhívni az olvasók figyelmét az egyes szakfolyóiratokban megjelent cikkekre is.

A katalógusok kb. negyed millió szabványos méretű katalóguscédulát foglalnak magukban, 7 katalógustípusra osztva, a katalógussorozat részei a következők: betűrendes katalógus, szakkatalógus (mely 88 szakcsoportra oszlik), regionális katalógus, atlasz katalógus, falitérképek katalógusa, térképek sorozati katalógusa, folyóirat katalógus. A térképlapokat tékákban találhatjuk és mutatók segítségével juthatunk hozzájuk.

A Lengyel Tudományos Akadémia Földrajzi Intézete és a varsói Egyetem Földrajzi Intézete egyesített könyvtárának közös vezetősége van. A könyvtárak kölcsönösen kiegészítik egymást. Ez az együttélés igen kívánatos, már csak azért is, mert ily módon tervszerűbben lehet gyarapítani az állományt és el lehet kerülni az itt-ott mutatkozó egészségtelen konkurenciát

STEFAN KOTARSKI

A gépi fordítás tudományos és dokumentációs jelentősége. Figyelő cikkünk címéből kitetszően a szépirodalmi fordítás kérdését csak nagyon távolról érintjük. A fordítógépeket szaktudományi szövegek átültetéséhez is tökéletesíteni kell még. A szépirodalmi műfordító művészi alkotását nem fenyegeti gépi verseny. A továbbiakban tehát szakmai szövegek fordításáról lesz szó. Először csak általában.

A dokumentációs szolgáltatások közül nem régen még a tartalmi kivonatok közzététele központi helyet foglalt el. A tudományos tájékozódásnak ma is fontos eszközei ezek. De a külföldön elért kutatási eredményeket a nagyobb, gazdagabb országokban már nemcsak ezekből, hanem a vezető külföldi folyóiratok lefordítása révén kívánják megismerni. A külföldi szakirodalom lefordításával azonnal felhasználható adatok birtokába lehet jutni, amikor viszontszolgálati kötelezettség nélkül időt és pénzt takarítva egészíthetjük ki, tökéletesíthetjük, irányíthatjuk esetleg jobb mederbe a honi kutatás munkálatait.

A fordítás gazdaságosságát általában vizsgálva — a gazdaságos gépi fordításra később térünk rá — azt látjuk, hogy nyugaton a fordított folyóiratok előfizetőkből tartják fenn magukat és világszerte az irodalomkutatás és fordítás közös és központi megszervezésére törekszenek. Ahol pedig azelőtt gazdaságosság címén a válogatásra fektették a hangsúlyt, ma minél többet fordítanak, mert ez olcsóbb, mint a szakemberek által végzett válogatás.

Régebben a tudományos eredmények kicserélésének biztosítékát az egynyelvűségben, az egy közös nyelv használatában látták. Ez a latin volt. Majd a műnyelvek utópiája kísértett. Még később, már a dokumentációs mozgalom szorgalmazására előtérbe került az a kívánság, hogy a kisebb népek nem nagy területen beszélt nyelvén írt kiadványok egy-két világnyelven egészíttessenek ki tartalmi kivonattal. Legújabban olyan nézet van kialakulóban, hogy az említett világnyelv csak orosz vagy angol, illetőleg orosz és angol lehessen. Az 1959. szeptember 6—12 között Cleveland-ben a tájékoztatás és szakfordítás gépesítése tárgyában tartott nemzetközi konferencián javaslatok hangzottak el közös közvetítő nyelvek létesítésére, amelyek egyszersmind a fordításban alapkiindulást jelentenének.

Szerintünk az olyan felfogás, hogy közös tudományos nyelv használatára kellene visszatérni, retrográd szemléletet tükröz, amelyen a fejlődés túlhaladt. Jelenleg sok kisebb népnek, azelőtt exotikusnak nevezett országnak alig ismert nyelvén növekszik a megjelenő kiadványok száma, amelyeknek lefordítása révén használható eszmék, elgondolások és új kutatási adatok, eredmények birtokába juthatunk. Jó szervezéssel lendületet nyerhet a népek együttműködése a szellemi termékek közös és kölcsönös kiaknázására. Ehhez nem közös nyelv kell, hanem a kölcsönös tájékoztatás automatizálására, a fordítások gépesítésére lesz fokozatosan nagyobb szükség.

Fordítás gépekkel ma már nem utópia. A kísérleti és gyakorlati alkalmazás közötti állapot jellemzi a helyzetet. A számítógépeket használják fel erre a célra. Ezeknek a programozását úgy kell megadni, hogy az egyik nyelvről a másodikra történjék meg az automatikus fordítás. A fordítógép programozása az a művelet, amely a szókészlet és a grammatika terjedelmét meghatározza, a gép feladatát és lehetőségeit körülírja. Mind a szókincsnek, mind a nyelvtani szabályoknak kódolva, kulcsjelekkel kifejezve kell a gépbe kerülnie. A gép szókészleti részében úgy tárolják az eredeti nyelv, vagyis a fordításra kerülő szöveg nyelvének szavait, hogy az ezeknek megfelelő szavak azon a nyelven, amelyre a fordítás történik, ott legyenek mellettük. A fordítandó szöveg keresett szavának megtalálásával a gép megadja a második nyelv megfelelő szavát. (Az eddig szerkesztett fordítógépek mindig csak két nyelvre vannak programozva.) A két nyelv alaktani és mondattani sajátságait rejtjelezve a gép ugyanígy az első nyelv szerint kikeresi és a második nyelv szerkezetének megfelelően visszaadja. Kettős feladatot kell tehát a gépnek megoldania: a kétnyelvű szakszótár funkcióját teljesítenie s ugyanakkor programozásába a két nyelv grammatikai szabályait is felvennie a kivételekkel együtt, hogy ne csak szótárgép legyen, hanem a beszéd- és mondatrészek magaslatán kaphassunk fordítást — ha nem is mindig finoman csiszolt és csak a programozás mélységéig árnyalt — de szabatos, értelemszerűen a lényeget a második nyelv szó- és mondatfűzése szerkezetének megfelelő fogalmazásban.

Mai fejlettségi fokán automatikus válogatással és ennek leghaladottabb elektronikus módszereivel a számítógép a munka gyors elvégzését biztosítja. A rokon értelmű és a rokon jelentésű szavak, a nyelvtani szabályok és kivételek között persze csak annyira képes helyesen válogatni, amennyire az emberi agy a gép szerkezetét kifinomította.

Idáig eljutva, legyen szabad más irányú célkitűzésünk folytán a fordítógép további szerkezeti magyarázatától eltekintenünk és a dokumentáció általánosabb problémáihoz kapcsolnunk taglalásunkat. Ha a tudományos tapasztalatcserének új indítékot akarunk adni a művi fordítás útján, nem tekinthetünk el a fogalmak és szómegfelelőik osztályozásától, az ismeretek leltárának felállításától. Mert a fordítógépnél szabatos kapcsolatot kell létesíteni az általános szóhasználati jelentések és a gép számszerű és már nem tudatos műveletei között. Az a nemzetközi vagy nemzeti szervezet, amely tudományos kutató intézeteit ellátja automatikus fordítási felszereléssel, a tudományos dokumentumok analíziséhez, konkordanciák felderítéséhez és a jelzeteléshez ad kitűnően felhasználható segédeszközt.

Megítélésünk szerint az egyes országokban és az egyes szakmákban folyamatos vagy csak tervezett terminológiai szabványosítás és a szellemi munka technikájának fokozódó mechanizálása között van összefüggés. Lehet, hogy ez nem mindig tudatos. De a mi esetünkben, amikor a terminológiai szabványosítás a terminusok, a szakkifejezések szilárd, egyértelmű, össze nem keverődő, de össze sem keverhető és össze nem téveszthető formájára törekszik, elvileg a műszaki normákkal egyenértékű szabványszerkezetekhez kíván eljutni, ugyanazt teszi, amit mi az egyetemes osztályozási szisztematikában igyekszünk megvalósítani. Mi csak egy-két lépéssel tovább megyünk. Egyetemes osztályozásban minden konkrét és elvont fogalmat, amelyeknek szómegfelelőit a terminológiai szabványosítás rögzíti le, egymáshoz való viszonyukban is megvizsgáljuk, meghatározzuk és értelmüket az egyes nyelvektől függetlenül horgonyozzuk le. (Problémánknak ebben a szakaszában közömbös, hogy az ETO, vagy más egyetemes szisztematika szolgál-e alapul.) Ha azután az egyetemes osztályozásban tagolt fogalmak számrendszerben nemzetközileg érthetően közös nevezőre kerültek — a fogalmakhoz tartozó szabványkifejezések megállapítása már könnyebb lesz —, a szellemi munka mechanizálását lényeges vonatkozásban oldottuk meg, a fordítás gépesítését is előre lendítettük.

Ha bármilyen összefüggésben megadták az elektronikus fordítógép számára logikusan elrendezett szók pontos meghatározott értelmét, ezek kód-szókká lehetnek a jelentések kutatásánál és a tárgyat érintő szövegek felderítését egy fontos részében mechanizálják. Minden, amit mondanak és leírnak, ill. lefordítanak, kapcsolódik a tapasztalatok egyetemességéhez. Végeredményben a tapasztalatok egyetemességének és a dokumentumokban lerögzített egyetemességnek azonosulnia kell.

Hol van a művi fordítás határa? Úgy látszik, hogy bizonyos keretek között a jövőben a nyelvi fordítás gépi eszközökkel lehetséges lesz, habár — mint látni fogjuk — van ellenkező nézet is. Nyelvről nyelvre haladva és rászánva a programozás előkészítésére a kellő időt, a kétségtelenül szükséges szellemi erőfeszítést és az anyagi kockázatot, mutatkoznak nemcsak fordítási előnyök. A megvalósítás miként jében vannak még lényeges felfogásbeli eltérések, de a tudomány kísérleti és tapasztalati útján haladva kiszűrhetők a helyes elméleti alapok, a sikert biztosító eljárások.

Az eddigi kísérletek is megcáfolhatatlanul bizonyítják, hogy a szavak fordításán túl a nyelvtani, mondattani és mondatszerkesztési szabályok is bevonhatók a fordítógép programozásába és ezzel az eredetit pótló helyes, szabatos mondatokhoz, szöveghez juthatunk azon a nyelven, amelyre a gépet szerkesztették.

Kezdetben talán az alapul vett programozás fogyatékossága folytán felszínre kerülnek olyan szók és kifejezések, amelyek nem nyerik meg tetszésünket; nem lehet elvárni, hogy az eredeti kézirat homályait, kétértelműségét a gép feloldja, hogy mindig pontosan tudjon választani az adott kifejezés többféle megfelelői közül. Bizonyára nem lesz saját stílusa, vagy ha igen, az leegyszerűsített lesz, szóról-szóra fordítás, ragaszkodás az eredeti szöveghez anélkül, hogy a jó hangzás, a kifejezőbb, tömörebb mondatfűzés érdekében átfogalmazna, amit pedig az eredetit átgondolva, a jó fordító rendszeresen megtesz. A fordítógép jelentéstani finomságának foka függ a beléhelyezett elektronikus szótártól: olyan mérvű finomságot lehet a gép lexikális programozásába belevinni, hogy a szók különböző lehetséges jelentése között válasszon az adott kódok számának megfelelően, ill. ezek segítségével. Kerülni kell azonban a túlméretezést, amely a fordítási műveletet lényegesen lelassítaná.

Ilyen határok között mi a szerepe a fordítógépnek? A tudományos és műszaki irodalom fordítása irányában növekvő szükségletet kell kielégítenie. Ez magával hozza, hogy az egyes tudományágak kétnyelvű szakszótárainak növekedésével is számolni kell, amelyek majd mindinkább az automatikus fordítások kétoldali szabványprogramozása igényeihez alkalmazkodnak.

A növekvő szükséglet mellett nem érdektelen összehasonlítani a teljesítményt. Emberi munkával naponta hozzávetőlegesen 2600 szó fordítását érhetjük el. Gépi fordításnál viszont a nemzetközi statisztika óránként számol 20 000 szóval. Ennél is jobb eredmény várható a gépek további tökéletesítésével s ily módon csökkennek majd a költségek.

A gépi fordítás ellenzéke főképpen a kérdés anyagi, gazdasági oldalát feszegeti. Erősen kételkednek abban, hogy a fordítógép kifizetődik, amortizálódik. Szerintük hiábavaló ehhez a géphez fűződő minden olyan remény vagy feltevés, hogy az innen kapott fordítások képesek kielégíteni a jó minőség és olcsóság iránti igényt, mert a késznek mondott fordítások még hosszadalmas és költséges lektorálásra szorulnak.

Erre még reflektálunk a tudományos és a dokumentációs jelentőség tüzetesebb vizsgálatánál. Nézzük ellenben most a kérdés múltját és időszerűségét. A fordítás gépesítésére az első kísérlet 1933-ban történt a szovjet P. P. Szmirnov-Trojanszkij részéről, aki ekkor kérte szabadalmaztatni találmányát: az egyik nyelvről másikra vagy párhuzamosan több másikra történő gépi fordítás tárgyában. A feltaláló 1939-ben a Szovjetunió Tudományos Akadémiájához is fordult és segítséget kért bizonyos nyelvészeti problémák megoldásához. A nyelvészek negatív álláspontot foglaltak el a kérdésben még azután is, hogy az 1944-ben Moszkvában hivatalosan bemutatott kísérletnél a gép kielégítően fordított oroszról franciára. Műszakiak és nyelvészek akkor még egyaránt tagadták a gépi fordítás lehetőségét. A feltaláló röviddel ezután elhunyt s az ügy egy évtizeden át pihent, míg megint két szovjet intézmény (az egyik műszaki, a másik matematikai) nyelvészek bevonásával újból nekilátott a probléma tanulmányozásának és megoldásának.

A munkaközösségek most már pozitív beállítottsággal gyors sikereket értek el. 1955-ben kezdték meg a rendszeres gépi fordítást. Azóta az ez irányú érdeklődés és kutatás hatalmasan terjed. A kezdeti két intézménnyel szemben jelenleg 79 (közöttük a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának 21 intézete) foglalkozik a gépi fordítással kapcsolatos problémák tanulmányozásával. A leningrádi egyetem erre a célra külön kísérleti laboratóriumot létesített és a világ első matematikai-nyelvészeti osztályát, ahol e két tárgyban képzik ki a hallgatókat. A kísérletekről és a gépi fordítások távlataival foglalkozó társulat munkásságáról az első kiadványok már megjelentek.

1955-ben az első művi fordítások angol és francia nyelvről történtek oroszra. Azóta sok más nyelvet is bevontak a gépesítésbe. Számuk a húszat is jóval meghaladja. (Közöttük van a magyar is.) Első tudományterület, ahol alkalmazták, a matematika volt, majd a fizika, kémia, biológia, atomenergia, elektronika, sőt a politika elmélete is jelentkezett. A vezető állam a gépi fordítás tekintetében is a Szovjetunió.

Persze felismerték az Egyesült Államokban is annak szükségességét, hogy tudományos dolgozóikat és műszaki kutatóikat el kell látniok más országokban és más nyelveken publikált forrásértékű és kutatási eredményeket közlő fordítási anyaggal, még akkor is, ha a tudományos kiadványok közül az ő becslésük szerint 44 százalék ma még angol nyelvű. Az arányszámok azonban itt elég gyorsan eltolódnak részben az orosz nyelv javára. Az EÁ érdekelt köreiben is mindinkább hallatszik az a követelés, hogy az idegen nyelvű érdemleges tudományos anyagból legalább kivonatok készüljenek angolul és igyekezzenek megszervezni az idegen nyelvterületről származó tájékoztató anyag dokumentációját. Fordítási tervük felöleli: 1. folyóiratok, gyűjtemények és monográfiák teljes lefordítását, 2 egyes cikkek átültetését vagy angol nyelvű kivonatok készítését, 3. különféle bibliográfiai összeállításokat és 4. szovjet folyóiratok tartalommutatóinak lefordítását. A mintegy ezerre tehető jelentős tudományos szovjet folyóiratból azonban még mindig csak 63-at fordítanak le rendszeresen angolra. (Felsorolásukat lásd az *American Documentation* folyóirat 1960-as évfolyamának 138—143. lapján.) A gépi fordítás EÁ-beli elterjedéséről pontos adataink nincsenek, de az a körülmény, hogy 11 tudományos

szervezetük — többnyire egyetemi intézetek — tanulmányozzák a kapcsolatos problémákat és egy folyóiratuk *(Mechanical Translation)* 1954 óta rendszeresen foglalkozik velük, arra mutat, hogy ismeretágunk itt is fejlődőben van.

Nem vitás, hogy a fordítógépek legelterjedtebbek a Szovjetunióban és az Egyesült Államokban, a gépi fordítással leginkább itt foglalkoztak, a vonatkozó irodalom orosz és angol nyelven a leggazdagabb. A vezető hatalmak tudósai és legfőbb ügyintézői ismerték fel először és leginkább a probléma jelentőségét. Rájöttek egyebütt is az ezzel kapcsolatos lehetőségekre, de komoly anyagi áldozatokat még csak a két vezető birodalom hozott. Költséges a fordítógépek tervezése, a kísérletezés, de ezek nyomán már bontakozik a várható ellenérték.

Nincs tudomásunk arról, hogy hazánkban a gépi fordítás bevezetésével foglalkoznának, de a figyelmet a kapcsolatos tudományos problémákra felhívni célszerűnek tartjuk. Tartósan nem haladhatunk csukott szemmel. Annak ellenére, hogy az idevágó irodalom orosz és angol nyelven a leggazdagabb, mégsem ilyen nyelvű dokumentációt ajánlunk első tájékozódásra, mert a mondott nyelvterület irodalma már nagyon a részleteiben taglalja a problémákat. Ellenben megnevezhetünk egy francia munkát DELAVENAY Émile: *La machine à traduire.* Paris, 1959. Pr. Univ. de France. (Collection Que sais-je?), amely kis formátumban 126 lapon kitűnően foglalja össze a szükséges tudnivalókat. (Tanulmányunk megírása után érkezett hozzánk az *American Documentation* 1960. év 2. száma, amelynek 151—154. lapján szerepel Sonya G. MACHELSON: *Machine translation in the U.S.S.R.* — A brief survey-cikke. Innen pótlólag még átvehettük a Szovjetuniót érintő újabb adatokat.)

Azt, hogy a szellemi munka racionalizálásának egyik formája a fordítás, leginkább a Szovjetunióban ismerték fel. A fordításokat nyilvántartó UNESCO kiadvány, az *Index Translationum* legújabb, az 1958-as év adatait közlő kötete szerint a fordítások összes száma — 64 országból származó kimutatás alapján — (az előző 1957. évi 27 978-cal szemben) 29 213-ra emelkedett. Az élen a Szovjetunió áll 4458 fordítással. Igaz ugyan, hogy az összes fordítások nagyobbik fele a szépirodalomra esik, amelyekkel itt most nem kívánunk foglalkozni. De az irodalmi és a szakfordításokon felül az SzU Tudományos Akadémiájának Tudományos Tájékoztató Intézete 96 országból származó anyagot referáltat. Moszkvában a Külföldi Irodalom Állami Könyvtárának profilja szintén ilyenféle racionalizálás. Az SzU-ban angol nyelvből a fordítás már most is csak fordítógépen történik.

A szocialista országokban többfelé az állami feladatok körébe vonják a fordítást vagy legalább azok nyilvántartását. Utóbbi tekintetben hivatkozhatunk arra, hogy az első lépések, a kezdeményezés hazánkban történt.

A fordítás tudományos és dokumentációs jelentősége akkor fog teljesen kidomborodni, ha ezen a réven a világ legjobb, legértékesebb, új szempontokat adó vagy egyenesen felfedezéseket, kutatási eredményeket publikáló tanulmányai a fordítások révén általánosan hozzáférhetők lesznek, közkincsé válnak, s ugyanakkor a másod-, harmad- vagy többedrendű művek háttérbe szorulnak, sőt a verseny folytán az értéktelen, másodkézi anyagot közlő kiadványok elsorvadnak és a dokumentációnak csak tényleg olvasandó, magasabb szintű anyagot kell nyilvántartania.

Ha ezt a célt elérjük vagy legalább megközelítjük, — a fordításügy jó megszervezése pedig kecsegtet ilyen eredménnyel — az egész dokumentáció egyik alapproblémájának megoldásához közeledünk. Az értékes és kevésbé értékes dokumentumáradatból a válogatásra ugyanis most még rengeteg munkaidőt kell fordítani. Tudományos téren a gazdaságos olvasás a haladás egyik alapfeltétele. Ha az üres járatokat megszüntetjük, a semmitmondó ismétlések elolvasására pazarolt idő kikapcsolódik annak következtében, hogy az ilyenfajta irodalmat mindinkább elsorvasztjuk, akkor energiánkat

csak az újat vagy legalábbis új szempontokat szolgáltató irodalom megismerésére fordíthatjuk mind az emelkedett szintű eredeti művek, mind a csak értékes fordítások tekintetében. A következmény szellemi megtermékenyülés és gazdasági megerősödés lesz.

Kétségtelen, hogy a tudomány műhelyében az eladdig elért eredmények ismeretére támaszkodó és azokat továbbfejlesztő szakembernek működéséhez szüksége van fordításokra, amelyek kellő időben — tehát nem sokkal az eredeti mű megjelenése után — és elfogadható szabatossággal készültek; a tudósnak, a szakembernek mindenünnen kell értesülnie a dokumentumok mind változatosabb fajtáiban, beszámolókban, kutató jelentésekben stb. rögzített adatokról, hogy lépést tarthasson az egyidejűleg a legkülönbözőbb nyelvterületeken elért eredményekkel. A tudósok gyors és pontos értesüléseitől függnek a tudományos lehetőségek, továbbá a potenciálok fejlődése, de nemcsak tudományos vonalon, hanem áttétellel a műszaki és gazdasági haladás terén is. A tudományos tájékoztatás és tájékozódás ma inkább, mint bármikor az előző korszakokban, nem lehet meg fordítás nélkül, mert az ismeretek elaprózódása és a tudomány specializálódása mellett mind ritkábbak az olyan képességű egyének, akik a legkülönbözőbb rész-szakmák alapos ismeretén túl széleskörű és alapos nyelvi és nyelvészeti felkészültséggel is rendelkezhetnének.

Teljesen művi fordításról csak akkor beszélhetünk, ha a gépből kikerült fordítások kozmetikázását, a revízió munkáját minimumra csökkentjük.

Bizonyos vonatkozásban és bizonyos szükségletek kielégítésére nem lesz szükség revizorra. Mint említettük, a gép programozásába a nyelvtani, mondattani szabályok az összes kivételekkel együtt belevihetők — nehezebben pl. az orosz nyelvre történő fordításnál a bonyolult nyelvtani szerkezet miatt, könnyebben pl. angolra fordításnál egyszerű nyelvtana folytán — ebben a vonatkozásban a gép által végzett munka tehát nem szorul revízióra.

Új szempont a művi fordítások revíziója elbírálásánál azzal kapcsolatban merül fel, hogy milyen szükségletet kell kielégítenie. Ha a gép nyújtotta fordítás szaktudósok, a kutatási terület specialistáinak kisszámú és zárt köre számára készült, az kendőzés, szépítgetés nélkül lesz felhasználható. Tudományos eredmények szakemberek közötti közlésénél általában eltekintenek attól, hogy a meggyőzés retorikai eszközeivel éljenek. Szerzőnek és olvasónak egyaránt mélyreható ismeretei vannak a tárgyalt tétel gondolatkörében. Ilyen körülmények között a fordítás olvasójának, használójának igénye a puszta ténybeli közlések átvitelére korlátozódik. Ezt a tudományos szükségletet a mai nyersfordításoknál jobb művi fordítások bőven ki is fogják elégíteni.

Ha az ilyen, eredetileg specialistáknak készült szakközlemény-fordítást nagyobb nyilvánosság előtt tudományos folyóiratban kívánjuk publikálni, azt a stilisztikai fogyatkozásoktól meg kell tisztítani, irodalmi szintre fel kell emelni. Minél szélesebb körben óhajtjuk a lefordított tanulmányt terjeszteni, annál inkább kell a közzéteendő szöveget csiszolni, gondozni. De ez a követelmény nemcsak a gépi, hanem a ma még szokásos, fordítók által végzett munka esetén is fennáll; vagyis megmarad a hivatásos fordítók színvonalas gárdája iránti kereslet.

A nyelvtani szerkezet áttételében, valamint a szakemberek egymás közötti tájékozódási igényeinek kielégítésében a fordítógép már ma is kielégítőt produkál. A jelentéstani hiányosságok száma viszont majd annak arányában csökken, ahogyan a programozások közelednek egymáshoz és amilyen arányban tökéletesednek a kétnyelvű szótárak, különösen a kétnyelvű szakszótárak. Mert hiányosságok ma még vannak. Szókat, amelyek a szótárakban nem szerepelnek, a gép a fordításban csak az eredeti elnevezés szerint adhat vissza. Azokat a szólásmondásokat, kifejezéseket, amelyeket a szótárak a nyelvtani különlegességeket nyilvántartó kiegészítésben sem sorolnak fel, szóról szóra adja majd vissza a gép. Ez a fordítás is kielégítő lesz az esetek nagyobb felében,

amikor csak a szöveg értelmét kell közölni szakemberek számára s nem művészi átírást adni a nagyközönségnek, nem a meggyőzés eszközeinek kiművelt fordulatait reprodukálni, megismételni.

Szovjet tudósok véleménye szerint a gépi fordítással kapcsolatos kísérletek és kutatások csak bevezetői egy nagyobb távlatú elgondolásnak. A fejlődés további menetében az elektronikus gépek feladatát ki kell szélesíteni, az emberi gondolkodás szerszámaivá, a dokumentáció legfőbb eszközeivé tenni. Nemcsak a különböző nyelveken írt dokumentumokat kell közös nevezőre hozniok, hanem kivonatokat, bibliográfiákat készíteniök, könyvészeti és egyéb adatokat feltárniok, rendezniök stb. Gyors munkájuk a tudományos tájékozódást és tájékoztatást majd olyan tökélyre emeli, amelyről ma még csak igen halványak az elképzeléseink.

Rövid tájékoztatásunk végére értünk. A fordításokról, különösen a gépi fordításokról, ennyit máris célirányos tudni. Majd a nem túl távoli jövőben a most még drága, de bizonyára olcsóbbodó fordítógépek beszerzésére is lehet gondolni. Közben a fordításügy jó megszervezésével kell minél inkább újat mondó, forrásértékű, további kutatások indítékául szolgálni képes anyag fordításával a gyengébb közleményeket elfojtani és a dokumentáció módszereinek tökéletesítésével ezt a felemelt szintű gyűjtést el is juttatni a megfelelő szakemberekhez. A fordításügy ilyen megszervezése lesz gazdaságilag hatékony, így szolgálhat indítékul kulturális és anyagi fejlődésünkhöz.

VEREDY GYULA

Egy üzemköltségen termelő központi tárca-könyvkötőüzem felállításának tervezete. *A Magyar Könyvszemle* 1959. évi 4. számában fenti címen megjelent cikkhez, több évtizedes szakmai tapasztalataim alapján, a következő megjegyzéseket fűzöm:

Nagyon helyesnek és időszerűnek tartom a probléma felvetését, mivel könyvtári vonalon sok évtizedes mulasztások részbeni pótlásának megkezdését volna hivatott a felállítandó üzem teljesíteni.

A tervezet szerkesztője ügyszeretettel, sok jóakarattal dolgozott, de számításaival nem értek egyet. Mint a cikkben megállapítja: a kötésre szoruló kurrens gyarapodás már most évi 800 000 kötetet tesz ki, mely szám évről évre növekszik. A könyvtárak házi könyvkötészetei a jelenlegi létszámot számítva, (150 fő), e növekedésnek cca 12%-át tudják bekötni. A tervezet szerint 70 főből felállítandó könyvkötészet cikkíró szerint már az első évben 50 000 kötet elvégzését tudná biztosítani. Hangsúlyozni kívánom, hogy az első évben, mikor 20 szakmunkás mellett 30 betanítandó munkaerő és 10 szerződtetett tanulóval kellene foglalkozni, erre az évre 30 000 könyv, 17 000 folyóirat és 3000 hírlap bekötését tervezi.

Tekintve, hogy egyedi darabokról és minőségi szortiment munkáról van szó, és a sokévi tapasztalatok alapján kialakult munkamenet szerint ezen munkálatok elvégzése 143 333 munkaórát igényel, viszont egy dolgozó 280 munkanapot számítva évi 2240 órát dolgozik, ezek szerint az 50 000 kötés elvégzéséhez 64 termelőmunkát végző szakmunkás szükséges.

Helyes a cikkíró azon megállapítása, hogy a tényleges könyvkötés fűzés utáni munkálatai: enyvezés, vágás, préselés, ereszverés, betáblázás, kikészítés és aranyozási munkafolyamatokat csak szakképzett könyvkötők végezhetik. A számításba vett 50 000 kötetnél ezen munkafolyamatok elvégzése 36 fő szakmunkást igényel. E 36 főből 8 kéziaranyozóra van szükség(!) mivel egyedi darabokról van szó, az aranyozás gépi munkával nem végezhető. Azonkívül a 10 tanuló oktatása, valamint a 30 fő segédmunkaerő betanítása legalább 5 fő szakmunkást igényel.

A tervezetben beállított 20 képzett szakmunkásból fentiek szerint a könyvek kikészítéséhez csak 7 fő marad. Igaz, hogy a 30 betanítandó segéderő kellő oktatás mellett — a bár alapvetően fontos — előkészítő és fűzési munkát 2—3 hónap alatt elsajátítja, de addig is a termelésben kiesés mutatkozik. Cikkíró által idézett automatikus gerincragasztógép alkalmazása nem egyedi darabok, hanem tömegmunkák végzésére alkalmas. Ha ez alkalmazható volna az egyedi kötésekre, akkor is csak a segédmunkaerők által végzett munkálatokat pótolhatná. A könyvek kikészítése és aranyozása továbbra is csak szakmunkásokkal volna végeztethető. Ha számításba vesszük cikkíró által tervezett 70 fő által évente 50 000 kötet bekötését és a jelenlegi évi 800 000 db kötésre váró anyagot — mely állandóan emelkedik —, könnyű kiszámítani, hogy hány 70 főből álló könyvkötészet felállítására volna szükség csak az évi gyarapodás bekötéséhez. Hol van még a 6—7 millió kötésre váró anyag bekötése, melynek teljes feldolgozását a tervezet 20—25 évre jósolja.

A tervezet egy fűzés nélküli kötőgép beállításával a második évben már 25 000 kötetes többtermelést helyez kilátásba. Ha ez megvalósítható volna, úgy a hazai nagyüzemek már régen beállítottak volna ilyen fűzés nélküli kötőgépet. Ezen üzemek pedig nem egyedi darabokkal, hanem tömegtermeléssel foglalkoznak, sokezres példányok kiadásával, de tudomásom szerint még nem vásároltak ilyen gépet, pedig bizonyára kellően tájékozódva vannak a külföldi gépek kapacitásáról és igyekeznek minden újabb célszerű technológiát bevezetni. Súlyos felelősség volna ilyen gép behozatala, ha egyedi kötéseknél, ahol minden egyes darab nagyság, vastagság és papírminőség szerint változik gazdaságosan nem használható.

A műanyagragasztó alkalmazására megjegyezni kívánom, hogy kölcsönkönyvtárak olyan elhasználódott anyagánál, hol a javítás és fűzés tetemes időt venne igénybe, megengedhető az elrongyolódott ívek hátának levágása és műanyagragasztóval való bevonása abból a célból, hogy egy könnyebb kötéssel a könyv még 5—6 kölcsönzést kibírjon.

Az eddigi hazai tapasztalatok szerint a fűzés nélküli kötések — bár a műanyagragasztók külföldi recept szerint készülnek — csak rövid ideig használt jegyzetek bekötésénél váltak be, mivel a műanyagragasztó kiszáradása után a lapok szétesnek. Szomorú példáját tapasztaltuk ennek egyik könyvtárunk hírlaptárában, hol 2—3 évi mérsékelt használat után a könyvtestekből a lapok kiestek. Értékes könyvállományunkat ilyen kísérletek folytatásával, sőt általános bevezetésével veszélyeztetni nem szabad. Ezen eljárásnál a könyvtest hátát levágni és műanyagragasztóval bevonni barbár dolog lenne, mert ha a ragasztó kiszárad és a lapok szétesnek, abból még egyszer jó könyvet készíteni nem lehet.

Szerény javaslatomat a következőkben bátorkodom előadni. Egy országos kataszter felállítását rövid úton meg lehetne valósítani. Mind a tudományos, mind a többi közkönyvtárak közölnék az évi gyarapodásuk darabszámát, valamint az évi bekötendő folyóiratok darabszámát. Ma már sok könyv kötve jelenik meg és talán nem is olyan elképesztően nagy szám jönne ki, hogy a házi könykötészetek létszámát ne lehetne annyira emelni, hogy ezt a munkát elvégezzék.

A kölcsönkönyvtáraknál, valamint a megyei könyvtáraknál lehetne egy kevesebb munkát igénylő, de azért a használatot bíró kötéstípust bevezetni. Ez nagyon meggyorsítaná a munkát. Legfontosabb feladatnak tekintendő a házi könyvkötészetek létszámának olyan mérvű felemelése, mely lehetővé tenné az évenként beérkező kötetlen anyag bekötését, valamint a kisebb javítások elvégzését.

A tervezett központi könyvkötészet felállítása elsőrendűen fontos és tovább nem odázható, mert a háborúk okozta súlyos mulasztások pótlásának megkezdése fontos nemzeti érdek.

A tervezet összeállítását nem lebecsülni, csak korrigálni szeretném olyan formában, hogy a költségek az előirányzott összeget ne emeljék és már az indulásnál egy hasznos termelőüzem jöjjön létre.

Ha pl. 20 jól képzett szakmunkás mellé 20 szintén képzett szakmunkásnővel indulna az üzem, a tervezetben beállított összeget ezzel nem kellene emelni és azonnal komoly termelési munkát lehetne kezdeni.

A tanulóképzést úgy módosítanám, hogy az üzem mellett egy külön tanműhely működne teljesen elkülönítve. Egy kiváló szakmunkás műhelyvezető 15 tanulóval eredményesen foglalkozhatna. Jó példa erre a budapesti könyvkötő szövetkezet, mely kiváló oktató vezetésével jelenleg 30 tanulóval szép eredményeket mutat fel és közben termelő munkát végeznek. Ugyanezt követhetnénk könyvtári vonalon is.

ERDŐDY FERENC

*

Az üzemköltségen termelő központi tárca könyvkötőüzem felállításának tervezete az illetékes hivatalos tényezőkön kívül a szakma egy régi kipróbált mestere figyelmét is felkeltette. A kérdés szerinte is égetően sürgős megoldásra váró problémája könyvtárainknak, azonban a tervezet egyes részleteiben nem ért velem egyet.

Már elöljáróban is szeretném kifejezésre juttatni, hogy 27 évi könyvtárosi működésem szakmai és könyvtárosi tapasztalataim alapján terveztem meg a létesítendő üzemet és számítottam ki az adatokat. Egy 70 fővel meginduló üzemben, még ha kizárólag szortiment munka folyik is, a szalagrendszer jó megszervezésével a szóbanforgó mennyiséget feltétlenül meg lehet termelni. Az 50 000 kötet kötéséhez ERDŐDY kartárs 64 szakmunkás beállítását tartja szükségesnek. Én a feladatot 60 fővel, 20 szakmunkás, 30 női munkaerő (nálam előkészítő munkaerő címen) és 10 ipari tanulóval elvégezhetőnek tartom.

Ennél a központi üzemnél figyelembe kell venni, hogy nem csak a nemzeti és tudományos nagy könyvtáraknak dolgozna, hanem legalább 50%-os arányban közművelődési könyvtáraink kötési szükségleteit elégítené ki. Már pedig ezeknek a könyvtáraknak kötésre kerülő anyaga túlnyomórészt szépirodalom és a mai technika rohamos fejlődése miatt meglehetősen hamar elavuló szakmai könyvek. Az ilyen fajta kötési munkáknál nyugodtan ki lehet hagyni az ereszreverés munkafolyamatát anélkül, hogy a kötések esztétikai hatása, vagy akár tartóssága csökkenne. Éppen ezen kötés-fajtáknál volna alkalmazható a fűzésnélküli, ragasztottgerincű technológia. A hagyományos ipari technológiák nagy forradalmi változásokon és fejlődésen mennek át, ez alól pedig a könyvkötés immár évszázados technológiai hagyományai sem lehetnek mentesek.

A bécsi nemzeti könyvtárban már 5 éve dolgoznak egy egyszerű fűzésnélküli könyvkötőgéppel, mely óránként 40 kötet különböző vastagságú és nagyságú könyvtestet ragaszt egybe, a fűzési munkafolyamatot teljesen kiküszöbölve. Ma már ennél sokkal modernebb gépek, nagyobb termelési lehetőségekkel kaphatók. Könyvtári célra nagyüzemi cérnafűzőgép nem alkalmazható, mert nem lehet vele tartós fűzést készíteni, s ez kizárólag kiadói kötésekre alkalmas,

A fűzésnélküli kötést külföldön nemcsak könyvtári viszonylatban alkalmazzák igen széles térben, hanem bevonult a kisipari műhelyek szortiment kötéseibe is. A könyvkötés költségeinek kérdése is számottevő tényező, nagy kötésrestanciánk és állandó kurrens feladataink felszámolásánál. Nem mindegy az, hogy egy kötet kötése 40 forintba kerül vagy 20 forintba. Azonkívül soha de soha nem tudnánk e nagy restanciát és a növekvő feladatokat elvégezni, ha a modern gépi technológiákat nem alkalmazzuk, mert sem megfelelő számú szakmunkás és főleg az ehhez szükséges műhelyterület nem

állna rendelkezésre, akkor amikor könyvtáraink raktározási problémáit sem tudjuk kielégítően megoldani.

Természetesen a muzeális értékű és drága segédkönyveket ilyen nagyüzemi eljárással kötni nem lehet. Erről cikkemben részletesen írtam. A házikönyvkötészetek cikkíró által kívánt fejlesztése pedig elképzelhetetlen, már nemzetgazdasági szempontból is. A házi kötészeteket igenis fejleszteni kell, mert a központi üzem mellett fenti feladatokat végeznék, azonkívül egy olyan fontos kérdésnek a megoldása is rájuk fog hárulni, még pedig mindig nagyobb és nagyobb mértékben, mint a már bekötött, de az olvasás következtében elrongyolódott értékes könyvek javítása és újrakötése. Ez a munka nagyüzemi módon nem végezhető el.

Ami a tanműhely felállítását illeti, nem értek egyet cikkíróval, mert éppen a szövetkezeti tanműhely vezetője panaszkodott, hogy igen nagy nehézségekkel küzd a tanulók oktatása és a termelés követelményeinek összehangolásával. Sokkal célszerűbb, ha a tanulók részt vesznek a szakmunkások termelő munkájában, így megtanulják egyszerre a folyamatos termelési munkát is és szakvizsgájuk után nagyobb eredménnyel lehet őket beállítani a már beidegződött folyamatos termelésbe.

SASVÁRI DEZSŐ

HÍREK

A Tanácsköztársaság szépirodalmi termése. JÓZSEF Farkas szerkesztésében néhány hónappal ezelőtt jelent meg, s szinte napok alatt fogyott el a *Mindenki újakra készül* . . . c. gyűjteményes mű első kötete, mely az őszirózsás forradalom idején folyóiratokban és napilapokban megjelent szépirodalmi jellegű írásokat foglalta magában. A mű most megjelent újabb kötetében az Akadémia Irodalomtörténeti Intézete és az Akadémiai Kiadó a Tanácsköztársaság szépirodalmi termését nyújtja át az olvasóknak. A kötetben megtaláljuk a kor szinte valamennyi számottevő írója és költője, így többek között BABITS Mihály, BALÁZS Béla, BARTA Lajos, BRÓDY Sándor, GÁBOR Andor, HELTAI Jenő, JUHÁSZ Gyula, KARINTHY Frigyes, KÁRPÁTI Aurél, KASSÁK Lajos, KOSZTOLÁNYI Dezső, KRÚDY Gyula, KUNCZ Aladár, MOLNÁR Ferenc, MÓRA Ferenc, MÓRICZ Zsigmond, NAGY Endre, NAGY Lajos, RÉVÉSZ Béla, SOMLYÓ Zoltán, SZÉP Ernő, SZINI Gyula, SZOMORY Dezső, TÓTH Árpád, VÁRNAI Zseni írásait. A gyűjtemény hátralevő két kötete az őszirózsás forradalom és a Tanácsköztársaság publicisztikai irodalmát fogja közölni.

Aloys Ruppel, a Gutenberg-Jahrbuch szerkesztője, a Mainzi egyetem Gutenberg-tanszékének professzora, idén ünnepli igazgatói működésének negyvenedik évfordulóját a világhírű mainzi Gutenberg-Museum élén.

D. B.

Nemzetközi műszaki könyvkiállítás. Budapesten. A Budapesti Ipari Vásáron első ízben mutatkozott be a magyar szellemi élet egyik legfontosabb ága a baráti államokkal közösen megrendezett nemzetközi műszaki könyvkiállításon. A Szovjetunió hatalmas pavillonjával szemben önálló épületben helyezték el a körülbelül 1200 könyvet és több száz műszaki folyóiratot. A fekete háttérre szerelt színes rácsokból álló szabadpolcokon elrendezett kiállítási anyag ízléses külsejével kellemes benyomást tett a látogatóra; a könnyebb tájékozódást mutató táblák segítették elő.

A kiállításon a *Műszaki Könyvkiadó* mérnöki, illetve technikusi szintű kézikönyvei és zsebkönyvei, műszaki monográfiái és szakmunkások képzését szolgáló szép kiállítású könyvei mellett 40 féle műszaki és tudományos folyóirat dokumentálta a magyar műszaki könyvkiadás nemzetközi színvonalú fejlettségét.

A *Szovjetunió* 4 kiadóvállalatának termékei a kiállítás egyik legértékesebb részét alkották. Az *Atomizdat:* az atomfizika, magfizika, radioaktivitás területéről, a *Fizmatgiz:* a fizika-matematikai tudo-

mányokból, a *Rosztehizdat :* a könnyű- és textilipari ismeretekből és végül a *Goszenergoizdat :* a hőtechnika, hidroenergetika, elektrotechnika és rádióelektronika tárgyköréből nyújtotta termékeit.

A *Német Demokratikus Köztársaság* 2 kiadója közül a *Verlag Technik Berlin* — mely évenként 26 szaklapot, több mint 100 könyvet ad ki és 40 országba exportálja termelése harmadrészét — munkásságának keresztmetszetét mutatta be, — míg a *Verlag Die Wirtschaft Berlin* az általa megjelentetett 43 periodikából adott ízelítőt.

A *prágai SNTL* a múlt évi több mint 400 műszaki könyvéből, és Szlovákia történetében elsőként szereplő szakkiadó: a *pozsonyi SVTL* feltűnően sok zsebkönyvéből, szótárából láttunk gazdag együttest.

A 10 éves *bukaresti Műszaki Könyvkiadó* is termékeinek javát adta. Értékesek népszerűsítő füzetei, melyek a műszaki eljárások alapfogalmait ismertetik. Magyar és német nyelvű kiadványaikkal is találkoztunk.

A Budapesten megrendezett első nemzetközi műszaki könyvkiállítás anyagának szépsége, gondos elkészítése és témáinak bő változatossága megfelelően mutatja azt a magas színvonalat, melyet nálunk és a baráti országokban a műszaki könyvkiadás területén elértünk. Mint érdekességet említjük meg, hogy egyre inkább kiaknázzák a műanyagborítások által nyújtott gazdag lehetőségeket (főleg Bratislavában). A jelenlegi és az ezt követő közös külföldi kiállítások vannak hivatva arra, hogy még jobban elmélyítsék a KGST országainak műszaki együttműködését és együttes technikai fejlődését.

NAGYDIÓSI GÉZÁNÉ

Sajtótörténeti kiállítás a szegedi Móra Ferenc Múzeumban. Fél évszázadot élünk át hazánk történetéből, amikor megtekintjük a Kultúrpalotában rendezett emlékkiállítást. A jól válogatott és ötletesen csoportosított cikk, kép- és dokumentumanyag bizonyítja, hogy az ötvenedik évfordulóját ünneplő Dél-Magyarország c. napilap indulásától kezdve — kisebb időközöktől eltekintve — a társadalmi haladás egyik fontos szellemi tényezője volt. Fejlődése a többszöri betiltások útjelzői között egyértelműen vezet 1944. november 19-ig, amikor a felszabaduló ország egyik legelső orgánumaként áll a hazaszerető erők összefogásáért, a nemzet megújhodásáért küzdő politika szolgálatába. Az idáig vezető utat olyanok mutatják, mint HOLLÓS József, JUHÁSZ Gyula, MÓRA Ferenc, MAGYAR László; az új fejezetet pedig RÉVAI József, ERDEI Ferenc, SZIRMAI István írják.

A kiállítás rendezői szerencsésen csoportosították a rendkívül gazdag anyagot egy-egy jelentősebb fordulóponthoz, hangsúlyozták a lap háború ellenes megnyilvánulásait, a közelgő forradalom előkészítését, abban betöltött szerepét. Rendkívül plasztikusan domborítják ki a nagy költő, JUHÁSZ Gyula, majd a felszabadulás után RÉVAI József publicisztikai tevékenységét. Nem feledkeztek meg a lapot előállító, hatszoros élüzem Szegedi Nyomda munkájának bemutatásáról sem. Kitűnő ötlet volt a magnetofonos „tárlatvezetés", melynek szövege a kiállítás legtöbb részletére kiterjedt.

(R-i)

A nemzetközi kiadványcsere európai konferenciája. Könyvek, folyóiratok és egyéb kiadványok egyre fokozódó mennyiségben jelennek meg a világ minden részén, ami a könyvtárak és tudományos intézetek közötti csereforgalom folytonos növekedésével is jár. Ugyanakkor a kiadványcserének mint a nemzetek közötti kulturális együttműködés egyik formájának a jelentősége is emelkedett. Az UNESCO már kezdettől fogva nagy súlyt helyezett az ismeretek minél nagyobb mértékű és akadálytalan terjesztésére és többféle eszközzel igyekezett előmozdítani a könyv- és kiadványcsere minél eredményesebb megszervezését. A tagállamainak nyújtott közvetlen támogatás esetein túlmenően több nemzetközi regionális értekezletet hívott össze (Zágráb, Manila, Havana, Damaszkusz, Tokio) legutóbb pedig a magyar kormányt kérte fel arra, hogy az UNESCO pénzügyi támogatásával rendezze meg az európai országok kiadványcserével foglalkozó szakembereinek konferenciáját az időszerű problémák megvitatására. Így került sor a Nemzetközi Kiadványcsere Európai Konferenciájára Budapesten, 1960. szeptember 13-tól 19-ig, a Magyar Tudományos Akadémia helyiségeiben.

A Magyar UNESCO Bizottság, mint főrendező, valamennyi európai UNESCO tagállam nemzeti bizottságát felkérte 1—1 szakértő kiküldésére. 19 ország a *következőkkel képviseltette* magát: Ausztria: M. RAZUMOVSKY, a bécsi Nemzeti Könyvtár könyvtárosa; Bjelorusszia: F. V. STEPANJUK, a Bjelorusz Tudományos Akadémia Könyvtárának igazgatója; Bulgária: V. POPOV, az Állami Könyvtár Csereszolgálatának vezetője; Csehszlovákia: K. KRATOCHVIL, az Állami Könyvtár Csereosztályának vezetője;

Dánia: R. ELJERSEN, a Dán Csereközpont vezetője; Egyesült Királyság: A. ALLARDYCE, a Brit Könyvcsereközpont vezetője; Finnország: M. KAHLA, a Tudományos Társaságok könyvtárának munkatársa; Franciaország: S. HONORÉ, a Nemzeti Könyvtár, hivatalos kiadványok csoportja vezetője és megfigyelőként M. COURTOIS, a Csereközpont vezetője; Hollandia: G. A. HAMEL a Királyi Könyvtár Csereosztályának vezetője; Jugoszlávia: L. JOVANOVIC, a belgrádi Egyetemi Könyvtár Csereosztályának vezetője; Lengyelország: W. SLABCZYNSKI, a Nemzeti Könyvtár Csereközpontjának vezetője és megfigyelőként J. RADOZYKCKI, a Tudományos Akadémia Elosztóközpontjának vezetője; Magyarország: JÓBORÚ Magda, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója, KOVÁCS Máté a könyvtártudomány egyetemi professzora, RÓZSA György, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának igazgatója és GOMBOCZ István, a Nemzetközi Csereszolgálat vezetője; Német Szövetségi Köztársaság: G. von BUSSE, a Német Kutatóközpont Csereosztályának vezetője; Norvégia: H. FLÖGSTAD, az oslói Egyetemi Könyvtár Csereszolgálatának vezetője; Olaszország: G. PORFIRIO, a Közoktatásügyi Minisztérium osztályvezetője; Románia: D. TRANCA, az Állami Könyvtár helyettes igazgatója; Svájc: P. BOURGEOIS, a Nemzeti Könyvtár igazgatója; Szovjetunió: B. P. KANYEVSZKIJ, a Lenin Könyvtár Csereosztályának vezetője; Ukrajna: V. S. DONCSAK, az Ukrán Állami Könyvtár igazgatója. A Könyvtárosegyesületek Nemzetközi Szövetségét (IFLA) P. BOURGEOIS, a Nemzetközi Dokumentációs Szövetséget JÁNSZKY Lajos, az Országos Műszaki Könyvtár igazgatója képviselte.

Fontos szerepe volt mind az előkészületekben, mind a konferencia folyamán E. N. PETERSEN-nek, az UNESCO Könyvtári osztálya vezetőjének és MALLER Sándornak, az UNESCO Könyvtári osztálya csoportvezetőjének.

A konferencia ünnepi megnyitóján GYÁROS László,a Kultúrkapcsolatok Intézete elnöke, JÓBORÚ Magda a Magyar UNESCO Bizottság elnöke és E. N. PETERSEN tartottak beszédeket, majd a konferencia elfogadta a javasolt napirendet és szabályzatot és megválasztotta JÓBORÚ Magdát elnökének, B. P. KANYEVSZKIJT és P. BOURGEOIST alelnököknek, A. ALLARDYCE-t főjegyzőnek, S. HONORÉT, és V. S. DONCSAKOT jegyzőknek. Angol, francia és orosz voltak a hivatalos nyelvek, az üléseket az Akadémia 300-as termében tartották, a szimultán tolmácsolásról az UNESCO által alkalmazott négy tolmács gondoskodott. Az egész konferencia operatív megrendezéséről a Magyar UNESCO Bizottság megbízásából a Kultúrkapcsolatok Intézete gondoskodott igen eredményesen.

A konferencia 6 ülésén sorra megvitatta az írásban elkészített és a résztvevők számára előzetesen eljuttatott alábbi referátumokat: W. COX: *A nemzetközi kiadványcsere jelenlegi irányzata és jövőbeli lehetőségei;* B. P. KANYEVSZKIJ: *Az egyetemi és tudományos kiadványok cseréjének jelenlegi helyzete és fejlődése;* R. EJLERSEN: *A cseretevékenység decentralizálása;* G. von BUSSE: *A nemzeti csereközpont. Gyakorlati útmutató;* KOVÁCS Máté: *A cseretevékenység országos koordinálása;* A. ALLARDYCE: *Könyvtárközi központok és a fölöspéldányok cseréje;* S. HONORÉ: *A hivatalos kiadványok cseréjének kérdései*; W. SLABCZYNSKY: *A bibliográfiák mint a nemzetközi kiadványcserét előmozdító munkaeszközök;* G. A. HAMEL: *A kiadványcsere akadályai;* J. DARGENT: *A cseremunka szabványosítása és statisztikázása.*

A referátumokat maguk a szerzők, illetve helyetteseik röviden ismertették, majd a felszólalások és a vita részletesen elemezték a felvetett kérdéseket. A 7., utolsó ülésen került sor a benyújtott határozati javaslatok megvitatására és az A. ALLARDYCE főjegyző által fogalmazott és előzetesen a konferencia vezetősége által megvitatott jelentés elfogadására.

A *jelentés* első fejezete hangsúlyozza a kiadványcserének mint beszerzési forrásnak a fontosságát és kifejezi azt a kívánságot, hogy a cserét, mint a nemzetközi kulturális együttműködés egyik módját szélesebb körben kellene ismertté tenni. A továbbiakban a jelentés az 1958-i új nemzetközi csereegyezményekről szól és megemlíti, hogy a konferencia külön munkabizottságot hozott létre az UNESCO által a jövőben terjesztendő statisztikai kérdőív megszerkesztésére. E kérdőív mintája a jelentés egyik mellékleteként mint a konferencia egyik fontos konkrét eredménye jött létre. Hosszabb rész foglalkozik a nemzeti csereközpontokkal. A központ ne centralizálja a cserét, de törekedjék a csereakapcsolatok koordinálására, álljon készen a továbbító szolgálatra, foglalkozzék a duplumcserével, akár központi anyagraktár, akár egyeztető iroda felállítása útján. A jelentés példaként említi a nemzetközi kiadványcseréről szóló magyar miniszteri rendeletet, ajánlatosnak tartja, hogy a csereközpont szervezeti és pénzügyi önállósággal rendelkezve valamely nagyobb intézményhez tartozzék, munkájáról fektessen fel nyilvántartásokat. Ugyanakkor hangsúlyt kapott az is, hogy a központok szer-

vezeti formája helyi körülményektől is függ. Foglalkozott a konferencia a *Csere-kézikönyv* 3. kiadásával és pótlásának kérdésével és tükrözi a jelentés a cseréről szóló irodalom kérdésében elhangzott kívánságokat is.

A csereanyag fajtái köréből a jelentés a hivatalos kiadványokkal és a kulturális egyezményekből eredő vegyes anyag szétosztásával összefüggő munkát említi központi feladatként, az elszámolás terén pedig az egyensúlyra törekvés mellett nagyvonalúságot ajánl. A kiadványcsere útjában álló akadályok közül a politikai feszültség szerepel első helyen, ennek csökkentése a kiadványcsere fokozásán is múlik. A magas szállítási díjak, behozatali és kiviteli engedélyek, vámok, stb. csökkentése, ill. eltörlése a kívánalmak között szerepel, ugyanígy a konferencia fontosnak tartotta a kevéssé ismert nyelveken kiadott publikációk idegen nyelvű összefoglalókkal való ellátását és azt, hogy a cserével foglalkozó könyvtárosok magas képzettségű személyek legyenek. A konferencia elvárja, hogy a kormányok több anyagi támogatásban részesítsék a cserével foglalkozó szerveiket. Igen fontos, hogy az országok bocsássák ki teljes és esetleg válogató nemzeti bibliográfiáikat, hivatalos kiadványaik jegyzékét, tudományos intézeteiknek és azok irodalmi termésének jegyzékeit, valamint hivatalos szerveik címtárát. Külön pont foglalkozik a hivatalos kiadványok gyűjtésének és feltárásának legjobb módszereivel. A zárófejezet kifejti, hogy a viták és a személyes érintkezés elérte célját, az eszmék és gondolatok találkoztak.

A jelentéshez csatolták a már említett statisztikai kérdőívmintán és a résztvevők jegyzékén kívül az egyes delegációk részéről külön-külön vagy együttesen benyújtott, majd az utolsó ülésen módosítva elfogadott *határozatokat*, szám szerint összesen 12-t. Ezek rövid foglalata a következő: 1. A tagállamok mielőbb ratifikálják az 1958-as két új többoldalú csereegyezményt. 2. Az alapvető csereanyag a tudományos kiadványokból tevődik össze, de a kereskedelmi kiadványok sem zárhatók ki a csereforgalomból. 3. A csere alapformája a kétoldalú közvetlen csere, de bizonyos funkciók lehetőleg a nemzeti csereközpontokra bízandók. 4. A kormányok biztosítsanak csereközpontjaik számára megfelelő személyzetet és hitelkeretet. 5. A csereközpont egyik fontos feladata a csere koordinálása, ami azonban nem érintheti a cserélők önállóságát. 6. Az UNESCO létesítsen minta-csereközpontot. 7. A kormányok bocsássák ki hivatalos kiadványaik jegyzékét, vagy jelöljék meg a cserére rendelkezésre állókat a hivatalos bibliográfiáikban, illetőleg nemzeti bibliográfiáikban, az anyagot pedig képzett könyvtárosok bocsássák a nagyközönség rendelkezésére. A tagállamok bocsássák ki hivatalos szerveik címtárait is. 8. Az UNESCO és tagállamai bocsássanak ki a csere elméletével foglalkozó tanulmányokat is. 9. Az UNESCO igyekezzék a csereanyag számára kedvezményes szállítási feltételeket teremteni. 10. Az UNESCO és tagállamai mozdítsák elő a cserével foglalkozó szakemberek személyes tapasztalatcseréjét más országokban. 11. Az UNESCO és tagállamai továbbra is rendezzenek hasonló összejöveteleket. 12. A konferencia kifejezi köszönetét a Magyar UNESCO Bizottságnak és a magyar könyvtárosoknak az általuk kifejtett munkáért és köszönetet mond az UNESCO-nak.

Végül említsük meg, hogy a konferencia résztvevői az első napon három Bartók művet láthattak az Operában, a második napon az UNESCO fogadásán, a harmadik napon a Szabó Ervin Kör baráti találkozóján, a negyediken a Magyar UNESCO Bizottság fogadásán vettek részt. Megtekintették az Országos Széchényi Könyvtárat, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárát és a konferencia alatt és után tanulmányozták a Nemzetközi Csereszolgálat munkáját. Megismerkedtek Budapesttel, a vasárnapi kirándulás során pedig Gyöngyös és Eger látnivalóival. Mindezen alkalmak barátságos légkört teremtettek, módot adtak arra, hogy a külföld megismerkedjék a vezető magyar könyvtárosokkal, sőt a Művelődésügyi Minisztérium által összeállított könyvtári album révén maradandó emléket is vittek magukkal az egész magyar könyvtárügyről. Örömmel állapíthatjuk meg, hogy ezúttal Budapest is szerepelni fog a nemzetközi kiadványcsere fejlődési állomásai között.

GOMBOCZ ISTVÁN

Az Országos Széchényi Könyvtár Goldmark Károly-emlékmúzeuma. 1960. augusztus 20-án Keszthelyen nyílt meg az Orsz. Széchényi Könyvtár Helikon Könyvtárának egyik termében berendezett Goldmark Károly-emlékmúzeum, melyet a város világhírű szülöttének a Helikon-Könyvtárban őrzött hagyatékából állítottak össze. A kiállított eredeti kéziratokból, fényképekből, műsorlapokból, hangverseny- és operaplakátokból, díszoklevelekből, valamint tárgyi emlékekből — melyek között ott szerepel a mester zongo-

rája is — kirajzolódik a századvég kiemelkedő magyar zeneszerzőjének, a *Sába királynője* c. opera alkotójának pályaképe. Külön tárló foglalja össze GOLDMARK életművének magyar vonatkozásait, végül egy sűrített összeállítás a műveiben itthon és a nagyvilágban ma is élő GOLDMARKot tárja a múzeumlátogató elé.

KECSKEMÉTI ISTVÁN

A restaurálásról szóló olasz törvényes rendelkezések szakmai útmutatásai. Az olasz parlament 1957-ben figyelemre méltó törvényt alkotott (1957. évi 1227. törvény) a ritkabecsű kéziratos és nyomtatott olasz művészi, történelmi, valamint bibliográfiai állomány védelmére. Tíz év (1956/57—1966/67) leforgása alatt 18 000 millió lírát irányzott elő a törvény könyvek és kéziratok konzerválására, karbantartására és restaurálására. E hatalmas összegből az 1960/61. költségvetési évre 2100 millió líra esik. Az olasz közoktatásügyi miniszter az ál ami könyvtárak vezetőihez intézett utasításában legutóbb számos érdekes könyvvédelmi szakmai és szervezési szempontra hívta fel a figyelmet.

Az *anyag kiválasztásában* az értékes kéziratok, ősnyomtatványok, illusztrált kiadványok, művészi kötések elsőbbséget élveznek a kevésbé értékesekkel szemben, figyelembe véve a leginkább rongált, illetve a használatnak leginkább kitett állományegységeket. Nem szabad restaurálni olyan köteteket, amelyek restaurálási értéke nagyobb, mint a kötet leltári (gyűjteményi) értéke.

A *restaurálás* csupán konzerváló jellegű lehet és csak a legszükségesebb munkákra terjedhet ki. A kódexek hiányzó részeit (lapsarkok, szegélyek stb.) mindenképpen pótolni kell, főleg akkor, ha a restaurálás elmaradása további károkat idézne elő. Hártyák kisimítása csak akkor ajánlatos, ha a használatot gátló súlyosabb jellegű gyűrődésekről van szó s ha nincs a hártyán miniatúra.

A *penészek* elpusztítását, a pergamenek mosását, a papírlapok tisztogatását nagy gonddal és körültekintéssel szabad csak elvégezni. Az ősnyomtatványok papíranyaga felületi tisztítása nem kívánatos, mert a fehérítés a papír anyagának gyengítéséhez vezethet (főleg a klóros fehérítő oldatok veszélyesek).

A *köteseket* is restaurálni kell, ha régiségük vagy művészi kivitelük a restaurálást indokolja. A hiányzó kötésrészeket azonban stíluselemek nélkül szabad csak elkészíteni. Meg nem menthető kötések helyettesítésére főleg nagy formátumú középkori eredetű kéziratos kötések esetében kolostori típusú félbőrkötést kell alkalmazni, de veretek és csatok nélkül; ha azonban az ilyen kötési elemek megmenthetők, az új kötés készítésekor azokat régi helyükre kell illeszteni. A humanista kéziratos köteteket sötét színű bőrbe vagy pergamenbe lehet köttetni. Díszítő elemek rányomását mellőzni kell.

Csonka ősnyomtatványok hiányzó lapjait vagy lapjainak hiányzó részeit nem szabad fotokópiás úton pótolni, hanem csak fehér papírlapokkal, kivéve, ha olyan ritka szövegről van szó, amely más példányban illetve kiadásban a könyvtárnak nincs meg.

Az *új kötések* kényelmes lapozását mindenképpen biztosítani kell. Tilos az újrakötött könyveket körülvágni. Az ívek (füzetek) eredeti sorrendjét az átkötéskor meg kell tartani. Az ősi kolligátumokat elvileg nem szabad szétválasztani.

A miniszteri utasítás végül rámutat arra, hogy a könyvtárak vezetői a költségvetésben biztosított összegekből szükség esetén — az értékes állomány korszerű tárolását biztosító — új vasszerkezetű állványokat is vásárolhatnak, de az általános portalanításra és fertőtlenítésre szolgáló költségeket is e keretből fedezhetik.

TOMBOR TIBOR

Újságírás és sajtótudományi kutatómunka Délkelet-Ázsiában. 1960 januárjában az UNESCO kezdeményezésére 22 ország, 34 szakember és mintegy tíz nemzetközi szervezet képviselőinek részvételével Bangkokban értekezlet folyt le Délkelet-Ázsia sajtó- és információs problémáiról. Az értekezlet részletesen megvitatta az újságok, a folyóiratok, a rádió, a film, a televízió, a hírügynökségek, valamint a távközlés és az újságíróképzés egyes kérdéseit. A vitában különösen az újságíróképzés és az információ eszközeivel foglalkozó tudományos munka kérdései álltak előtérben. Az igen alacsony fokon álló újságíróképzést egyetemi tanfolyamok, ösztöndíjak, szakkönyvek kiadása útján óhajtják fellendíteni. A tudományos kutatás fejlesztéséhez a nemzetközi szervezetek és különösképpen az információ kérdéseinek tanulmányozására 1957-ben alakult nemzetközi szövetség fog segítséget nyújtani.

A bangkoki értekezlet a megnyitója volt egy értekezlet-sorozatnak, amely a különböző, fejlődésben elmaradt országok információs problémáival fog foglalkozni. Legközelebb előreláthatólag Latin-Amerika kerül sorra 1961-ben és Afrika 1962-ben.

D. B.

Új fejlemények a szovjet bibliográfiai munkában. Az 1959 februárjában tartott általános bibliográfiai konferencia óta tovább fokozódott a szovjet bibliográfiai munka üteme. Több értekezlet vitatta meg a mezőgazdaság, a természettudomány és a történettudomány bibliográfiai helyzetét. A Szovjet Könyvtárügyi Tanács Bibliográfiai Bizottsága további ankétokat szervez, melyek az egyes bibliográfiafajták terén szükségesnek mutatkozó egyeztetéseket fogják elvégezni és a feladatokat meghatározni. Példák a konkrét célok köréből: a bibliográfiai kiadványok 7 éves (1959—1965) terve; a bibliográfiák szélesebbkörű használatának biztosítása; az orosz könyv központi katalógusának megszervezése; az újságokban és folyóiratokban megjelenő bibliográfiák feltárásának lehetőségei. Az országszerte megindúló retrospektív bibliográfiai munka egységesítése érdekében központi szabályozást nyújtó tervet készítenek. Az Összszövetségi Könyvkamara évenként cikkrepertóriumot és ötévenként könyvbibliográfiát fog kiadni. A Bibliográfiai Bizottság egyidejűleg tanulmányozza más országok bibliográfiai munkáját is.

Javaslat egy európai tudományos tájékoztató központ felállítására. Nemrég Ausztriában felvetették azt a javaslatot, hogy időszerű lenne a tudományos tájékoztatásügy minden vonatkozására kiterjedő európai központot szervezni, amely az ismereteket tartalmazó dokumentumok nagyobb forgalmát és jobb felhasználását mozdítaná elő. A jelenleg szétesö és elaprózott tájékoztatási tevékenységet ez a központ egyeztetné valamennyi szakterületen valamennyi ország részvételével. A központ tanácsadó szervében szerzők, fordítók, dokumentalisták, tudományos kutatók stb. működnének, a közgyűlés határozná meg az általános irányelveket, a titkárság pedig a főbb kérdéscsoportoknak megfelelő szervezési, tájékoztatási, pénzügyi, szabványosítási stb. osztályokkal hajtaná végre a munkát.

Francia újságok és folyóiratok mikrofilmezése. Párizsban a Nemzeti Könyvtár, a Sajtószövetség és más intézmények támogatásával egyesület alakult az időszaki sajtó fényképezéssel történő reprodukálására és megőrzésére. A Nemzeti Könyvtár közelében felállítottak egy mikrofilmlaboratóriumot, benne a legmodernebb eszközökkel. Az automatikus mikrofilmfelvevő naponta 3000 felvételt tud készíteni, az önmüködő előhívó néhány perc alatt kibocsátja a negatív vagy pozitív filmet, a másoló óránként 13 000 kockát visz pozitív filmre, leolvasójában egy teljes évfolyam újság filmje helyezhető el. A viszonylag kisszámú személyzet egyrészt a már befutott rendeléseknek tesz eleget, másrészt folyamatosan fényképezi a kurrens francia újságtermést. Az eddig végzett munka katalógusaiból kitünik, hogy a francia hivatalos lap és több párizsi napilap évfolyamai részben évtizedekre visszamenőleg rendelkezésre állanak.

A bibliográfia ügyének új nemzetközi gazdája. Folyóiratunk hírei között már beszámoltunk arról (1960. 1. sz.), hogy az UNESCO keretében működő Nemzetközi Bibliográfiai Tanácsadó Bizottság és az Exakt és Alkalmazott Tudományok Dokumentációs és Terminológiai Bizottsága 1960 végéig egyesülni fog. A két bizottság a közelmúltban ismét együttes ülést tartott és ezen elhatározták, hogy az új Nemzetközi Bibliográfiai, Dokumentációs és Terminológiai Tanácsadó Bizottság, mely a jövőben fontos nemzetközi testülete lesz az idevonatkozó elvi és gyakorlati kérdéseknek, a következő szervezeti szempontokat tartja majd szem előtt: Az új bizottság 12 tagjából 7 hivatásos könyvtárügyi, dokumentációs stb. szakember lesz, öten az olvasókat, ill. szerzőket fogják képviselni. Az ENSZ illetékes szakosított intézményei, továbbá az érintett nem-kormányszervek (IFLA, FID, ICSU, ISO stb.) képviselői megfigyelőként fognak részt venni a bizottság ülésein.

Olasz központi katalógus. Egy 1951. évi törvény felállította az „Olasz Könyvtárak Központi Katalógusának és Bibliográfiai Tájékoztatószolgálatának Országos Központját". A Központ első lépéseként új katalogizálási szabályokat bocsátott ki, majd a 200 legfontosabb olasz állami, városi, egyházi és magánkönyvtár katalógusait vonta be működési körébe. A központi katalógus felállítása 1954-ben kezdődött meg és máig magában foglalja a római, a firenzei, a milánói, a nápolyi nemzeti könyvtárak és néhány más könyvtár azóta beszerzett anyagát. Körülbelül 1 600 000 cédulát tartalmaz, félmilliónál több műről. A római könyvtárak retrospektív katalógusát 1956-ban kezdték el szerkeszteni, máig 33 kötet készült el az A és B betűk anyagáról. A Központ rendelésre cédulákat is küld belföldi és külföldi könyvtárak részére. Amint ismeretes, ez a Központ szerkeszti az új olasz nemzeti bibliográfiát is.

GOMBOCZ ISTVÁN

SZEMLE

Vince Pálné: Hazai és külföldi időszakos műszaki dokumentációs kiadványok. Bp. 1960, Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központ. 78 l. (Időszerű Műszaki Dokumentációs Kérdések 1.)

A nemzetközi viszonylatban jelentős kiadványt az OMK dokumentációs osztálya adatgyűjtésének felhasználásával VINCE Pálné állította össze, az elemző ismertetések megírása is az ő munkája.

E kiadvánnyal az OMK jelentős publikációs sikert könyvelhet el annál is inkább, mert ehhez hasonló, korszerű adatokat feltáró segédkönyv tudomásunk szerint jelenleg nincs forgalomban. Úgy tudjuk, hogy Moszkvában a VINITI készül hasonló kiadvány közzétételére, a FID pedig 1959 januárjában kibocsátott körlevele szerint az Index bibliographicus 4. kiadás I. köteteként *Science and technology* címen kíván címanyagot közzétenni. A FID e jegyzékben az egyes folyóiratok címét, alcímét, a kiadó, a terjesztő nevét, a publikáció kezdő évét, periodicitását, az előfizetési árat, az évenként közölt kivonatok számát, a kivonatok nyelvét s osztályozási rendszerét fogja közölni. A kiadvány tehát nem fogja felsorolni az egyes folyóiratok tárgyköreit, nem vizsgálja meg azok belső sajátosságait. A kérdés történeti előzményeihez tartozik, hogy a FID a második világháború után (1949-ben) már közzétett egy sok szempontból hiányos jegyzéket, amely összefoglalta a korabeli természettudományos és műszaki kivonatoló dokumentációs folyóiratcímeket.[1]

E kiadvány nyomán az akkor még működő Országos Dokumentációs Központ magyar nyelvű jegyzékben ismertette a legfontosabb külföldi dokumentációs folyóiratcímeket az ETO szakbeosztásában.[2] E jegyzék, néhol még hiányosan, az egyes tételekben a következő adatokat tartalmazta: a folyóirat címe, megjelenési gyakorisága, évi előfizetési díja, kiadási helye, a dokumentációs feldolgozások száma.

Az OMK új kiadványával az egyre bővülő műszaki szakirodalom megismerésében, a műszaki tudomány és technika rohamos fejlődésében tájékozódni kívánó elméleti és gyakorlati szakemberek, kutatók, mérnökök, valamint könyvtárosok és dokumentalisták segítségére sietett. Az elmúlt évtizedekben nemcsak az elsődleges műszaki kiadványok (könyvek, folyóiratok, kutatási jelentések, kongresszusi jegyzőkönyvek, szabadalmak, szabványok stb.) száma növekedett meg óriási mértékben, hanem ezek mellett jelentősen megszaporodtak a szakirodalmi anyag adatait másodlagos közreadásban közvetítő különféle időszakos dokumentációs kiadványok is, amelyek feladata az elsődleges kiadványokban közzétett eredmények feltárása. E dokumentációs kiadványokat az OMK kutatási segédeszközökként vette most számba. A kitűnően megírt bevezetés rámutat arra, hogy „a szakirodalmi anyag adatait másodlagos közreadásában közvetítő ezek az időszakos dokumentációs kiadványok egyrészt folyamatos eligazítást nyújtanak az egyes szakterületeken megjelenő szakirodalomról, másrészt pedig mutatóik felhasználásával alkalmasak arra is, hogy segítségükkel az egyes szakkérdések irodalma visszamenőlegesen megnyugtató körültekintéssel összeállítható legyen".

A 255 különböző típusú hazai és külföldi műszaki időszakos dokumentációs kiadványt, túlnyomórészt referáló folyó-

[1] *List of current specialized abstracting and indexing services.* First ed. Prep. by The International Federation for Documentation. FID publ. nr. 235. The Hague, 1949. 23 l. Átfogóan ismertette a kérdést: VAROSSIEAU, W. W.: *A survey of scientific abstracting and indexing services.* FID. 1949. 6 l. c. tanulmányában.

[2] *Jegyzék a fontosabb külföldi dokumentációs szolgálatokról és folyóiratokról.* Bp. 1949. VIII. 1. ODK 2/1949. sz. kiadv. (A FID 235. sz. kiadványa nyomán készült.)

iratot tartalmazó új jegyzék elemző módon ismerteti anyagát a műszaki tájékoztatás szempontjából lényeges alaptudományok és a nagyobb műszaki szakágazatok szerinti 15 szakcsoportban.

A tárgyalt kiadványok címének, megjelenési helyének, kiadójának — a közreadó intézménynek — feltüntetésén felül az elemző ismertetések a vonatkozó kiadvány tartalmi sajátosságait, anyagrendezési módját és a feltárás jellegét emelik ki. A tartalmi sajátosságok kiemelésének nem bibliográfiai, hanem dokumentációs célja van. A feltárt anyagban sokszor olyan időszakos kiadványok is előfordulnak, amelyek referátumok mellett eredeti, elsődleges közleményeket adnak közre. A kiadvány végén a betűrendes mutató közli minden egyes ismertetett dokumentációt kiadvány címét és a megjelenési országos, valamint a tételszámot, amelynél a vonatkozó referálólap címleírása és elemző ismertetése megtalálható.

A kiadvány a magyar anyagban a teljességre törekvés igyekezetével, de a külföldi anyag terén annak igénye nélkül foglalja össze közölnivalóját. Könyvtári és dokumentációs szempontból alig van kiadvány, mely az egyes tételek elemzését ilyen pontosan tartalmazná. Igen sok erénye mellett a kiadványnak van néhány hibája is. Az egyes dokumentációs kiadványokat ismertető referátumok jelentős része azzal a mondattal kezdődik, hogy a szóban forgó kiadvány „X vagy Y év óta megjelenő Z nyelvű referáló lap" vagy „folyóirat". Helyesebb lett volna, ha a szerkesztés során az összeállító a cím, megjelenés helye, kiadó feltüntetése után külön sorban jelzi a kiadás kezdetét jelentő évet, ugyanígy rövidítve a periodicitást, valamint a kiadvány nyelvét. El lehetett volna hagyni a „referáló folyóirat" vagy „referáló lap" megjelölést a bevezetésben elmondott azzal a megjegyzéssel, hogy csak a nem referáló folyóiratok esetében jelöli meg közelebbről a „műfajt" (pl. „gyorsdokumentációs szemle").

A betűrendes mutatón kívül egy *tárgyszavas index* minden bizonnyal növelte volna az igen értékes kiadvány gyorsabb, megbízhatóbb, jobb kezelését.

TOMBOR TIBOR

Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1958. Bp. 1959. [1960], Országos Széchényi Könyvtár. 378 l.

Az Országos Széchényi Könyvtár tartalmában, terjedelmében és kivitelében egyaránt igényes kötetben ad számot 1958. évi munkájáról — évkönyv formájában.

A kötet 4 részre tagolódik: I. *A könyvtár életéből* c. rész áttekintést ad nemzeti könyvtárunk 1958. évi tevékenységéről (szervezeti kérdések, könyvtárhasználat, nemzetközi kapcsolatok, tudományos munka stb.); a II. *A könyvtári munka módszertani kérdéseiről* c. rész közleményei érdekes könyvészeti és irodalomtudományi témákat tárgyalnak (pl. SIMON Mária Anna: A szépirodalom hatásának vizsgálatáról), kissé zavaró azonban a fejezetcím vagy a cikkek beosztása, mert pl. GOMBOCZ István értékes beszámolója a központi cserészolgálatokról aligha módszertani jellegű; a III. *Az OSZK gyűjteményeinek anyagából* c. rész a különböző tárakban őrzött kincsekből mutat be szemelvényeket (történettudományi és sajtótudományi szempontból is igen érdekes TERBE Lajos közleménye a szibériai magyar lapokról 1915—1921.); a IV. részben szereplő *Könyvtár- és művelődéstörténeti tanulmányok* változatosak és gazdag tartalmúak (hézagpótlónak tűnik FAZAKAS József magyar papírtörténeti-irodalom bibliográfiája).

Az OSZK 1958. évi évkönyvével kapcsolatos következő megjegyzések — alapos tartalmi ismertetésre itt nincs sem hely, sem mód — részben általánosíthatók a könyvtári évkönyvre, mint *műfajra*.

A kötet, a „hivatalos" beszámolókon kívül nem kevesebb mint 16 névvel jelzett cikket, tanulmányt, bibliográfiát közöl. Felmerül a kérdés, vajon kevesebb nem lett volna-e több? Meggondolandó, hogy évenként lehet-e és kell-e több mint 30 íves terjedelemben áttekinteni a Könyvtár tevékenységét, anyagát, hogy a könyvtári évkönyv, bármilyen színvonalas tartalommal is töltik meg, annyira bevált publikációs forma-e, hogy ilyen terjedelmet érdemes rá áldozni? Az évkönyv műfajából adódóan vetődik fel a kérdés, hol a terjedelem határa? Véleményem szerint, évenkénti megjelenés esetén — anélkül, hogy bármiféle normativára kellene gondolni — 15—20 szerzői ív terjedelem nagyjából elegendő lehet.

A további megjegyzés az *Évkönyv* szerkezetére vonatkozik. Talán áttekinthetőbb volna egy olyan szerkezet, amely a tartalmat világosan két részre tagolja:

I. *Közlemények* (beszámoló, jelentés, szolgáltatások, statisztika, a könyvtár kiadványainak bibliográfiája, a munkatársak publikációs tevékenysége — tehát az ún. hivatalos rész).

II. *Tanulmányok, cikkek* (névvel jelzett publikációk — az ún. tudományos rész).

Az OSZK 1958. évi *Évkönyvében* a *hivatalos* (beszámoló) és a *tudományos*

(tanulmányi) rész némileg keveredik, igy például nem világos, hogy SAJÓ Géza nemzetközileg ismert és elismert kutatásairól szóló beszámolója Boetius Dacusról miért került a „A könyvtár életéből" c. fejezetbe, nem pedig a III. fejezetbe („Az OSZK gyűjteményeinek anyagából"). Mindenképp következetesebb volna a két rész különválasztása, ezeken belül természetesen tovább lehet tagolni az anyagot (pl. beszámoló rész: állomány, létszám, nemzetközi kapcsolatok stb. — a tudományos közleményeket pedig két-három főbb téma vagy gondolat köré csoportosítani).

Tartalmilag, a tudományos közleményeket illetően, jobban ki kellene domborodnia annak, hogy *nemzeti könyvtár, hungarica* könyvtár évkönyvéről van szó. Így például a tudományos publikációk között helye volna a hungarica-szerzeményezés, a nemzeti bibliográfia stb. elvi kérdéseinek, és ha szabad ezzel a kifejezéssel élni, egyáltalán egy-két *elvi, átfogó jellegű*, a magyar könyvtárügy egészét érintő cikk is belekívánkozna a nemzeti könyvtár évkönyvébe.

Még egy részlet-észrevétel: nem szerencsés dolog „az OSZK munkatársainak tudományos munkássága" címen közölni a Könyvtár munkatársainak *publikációs tevékenységét*. Nem minden publikáció tudományos munkásság. E publikációs tevékenységen belül vannak tudományos közlemények *is*, tudományos felkészültséget kívánó, de nem tudományos irodalmi termékek, szépirodalmi publikációk, publicisztika stb. Mértéktartóbb volna „irodalmi munkásságról" beszélni.

Nagyon helyes, hogy az *Évkönyv* bő idegen nyelvű kivonatokat tartalmaz, ugyancsak dicséretes a kötet gondos szerkesztése, tipografizálása, illusztrációs anyaga, technikai kivitelezése.

Nincs rá mód sem terjedelmileg, sem tartalmilag (ehhez több recenzor is kellene), hogy az 1958-as *Évkönyv* tanulmányait, hivatalos közléseit érdemben ismertetni, bírálni lehessen (ezt az évkönyv-műfaj hibrid volta amúgy is szinte lehetetlenné teszi), amire a recenzor vállalkozhat, az néhány olyan gondolat felvetése, észrevétel, amely talán valamelyest hozzájárulhat a további, érdeklődéssel várt kötetek még színvonalasabbá tételéhez.

A recenzor úgy véli, hogy akkor becsül igazán érdeme szerint egy olyan nagyigényű munkát, mint az OSZK 1958-as *Évkönyve*, ha nem „dicséretét zengi", hanem pozitív kritikai szellemben foglalkozik vele.

RÓZSA GYÖRGY

Gallai Ervin: A tudományos szakkönyvtár a mezőgazdaság szolgálatában. Bp. 1959. 92 l. (Az Országos Mezőgazdasági Könyvtár és Dokumentációs Központ közleményei. 2.)

A szocialista mezőgazdaság szükségletéből kiindulva tárgyalja a mezőgazdasági szakkönyvtár feladatait.

Az első fejezetben általában a szakkönyvtárak rendeltetésével foglalkozik.

A második és harmadik fejezetben a mezőgazdasági szakkönyvtár egyéb szakkönyvtáraktól eltérő vonásait állapítja meg. Ismerteti a hazai mezőgazdasági szakkönyvtár típusokat (OMgK; felsőoktatási; kutatóintézeti), és tevékenységüket a mezőgazdasági szakkönyvtárügy egészének szempontjából vizsgálja. Az említetteken kívül egy negyedik típus is lenne, ha a termelést, a gyakorlatot közvetlenül szolgáló könyvtárak már kialakultak volna. A mezőgazdaság szocialista átalakításával megnő a szakirodalom iránti igény, s ennek kielégítése céljából kisebb helységekben a községi könyvtárban külön részleg, nagyobbakban önálló létesítendő, esetleg magában a termelőüzemben lehetne felállítani könyvtárat. Néhány mintakönyvtár bizonyára elősegítené a fejlődést.

A további fejezetekben a szakkönyvtári munka egyes kérdéseit vizsgálja, elsősorban az OMgK viszonyai közt. Gyakran utal az érdekelt könyvtárakkal való együttműködés szükségességére. Így az állomány állandó növekedéséből adódó ismert problémakört igyekszik egyrészt az érdekelt szakkönyvtárak szerzeményezésének összehangolásával, másrészt a holt anyag összegyűjtésének, ill. tárolásának feladatát meghatározott könyvtárra (Mezőgazd. Múzeum vagy Agrártud. Egyetem) ruházásával megoldani.

Az állományfeltárás korszerűtlenségéből adódó hiányosságokat új szakrendszer kidolgozásával és több dimenziós katalógus alkalmazásával lehetne kiküszöbölni.

Részletesen foglalkozik az OMgK dokumentációs szolgáltatásaival, bemutatja a könyvtár kiadványait, majd a könyvtár és dokumentáció viszonyát, továbbá szervezeti kérdéseit vizsgálja.

Elképzelhető önálló dokumentációs szerv is, — főként nagyobb lehetőségekkel rendelkező országokban; a hazai viszonyok között azonban helyesebb a könyvtárral szervezeti egységben levő, amint az OMgK példája is bizonyítja. Így talán — a könyvtár mellett jobban előtérben áll a dokumentáció, ez azonban az OMgK sajátos viszonyai között egyébként is ter-

mészetes. A tulajdonképpeni társadalmi igény a főként vidéken, szétszórtan élő kutatók, szakigazgatási és szakoktatási dolgozók részéről jelentkezik — elsősorban a dokumentációs szolgáltatások iránt.

Az utolsó fejezetben a szakkönyvtárügyi kutatások szükségességét hangoztatja. A szakkönyvtár fejlődése gyors, követi szaktudományát. Hazánkban a mezőgazdasági könyvtárügynek előzménye nincs, a ma könyvtáraira vár e feladat megoldása, az útkeresés.

Eddig a könyv. Gondolatai közül egyesek érettek és kikristályosodtak, másokat csak nyersen előremutatóan vet fel, mintegy várva a támogatást, megerősítést avagy ellenvetéseket.

Ezek bővebb vizsgálata túllépné az ismertetés kereteit s egyik-másik fontos probléma (pl. a falu szakkönyvtári ellátottságának kérdése; a kutatás és termelés szempontjából nem használati anyag központi raktározása) még szélesebb körű megvitatásra vár.

Végül egy észrevétel: a szerző a szakkönyvtár egészét a dokumentáció szemüvegén át vizsgálja, s ez a szemlélet akaratlanul is rányomja bélyegét az egész tanulmányra. S e szemléletet el kell fogadnunk — legalábbis részben, mert kétségtelenül ezé a jövő. Hasznos e könyv és a hangja bátor, nem kötik megcsontosodott szokások, nem rabja előítéleteknek. Új utakat keres és talál.

WALLESHAUSEN GYULA

A Délmagyarország fél évszázada. Jubileumi emlékkönyv. Szeged, 1960. Szegedi ny. 83 [1] l.

Az MSZMP Szegeden megjelenő napilapja májusban ünnepelte fennállásának félszázados jubileumát. Egy hosszú életű újság évfordulója magában véve is egyaránt felkelti a sajtótörténet és az irodalomtörténet érdeklődését. De különösen így van ez a *Délmagyarország* esetében, amely fényes kiállítású emlékkönyvvel tisztelte meg magát ebből az alkalomból, és ebben a jubileumi albumban tárja elénk történetének néhány legszínesebb lapját.

Mintha az egész országban ma Szegeden pezsegne legelevenebben a fővároson kívüli irodalmi élet és ez talán éppen annak köszönhető, hogy a szegediek fordítanak legnagyobb gondot városuk és megyéjük irodalmi hagyatékának feltárására. JUHÁSZ Gyula, MÓRA Ferenc, JÓZSEF Attila életének és művének részletekben való tudományos feldolgozását fiatal szegedi történészek vállalják: az országos értékké vált helyi nagyságokban való elmélyülés védekezés a provincializmus veszélye és ugyanakkor vádja ellen is.

A *Délmagyarország* albumában adott, nagy részben ismeretlen riport- és cikkszemelvények, a lap történetének szerényen, egy-egy fontos fázis reflektorfénybe állításával előadott menete, ugyanezt a szolgálatot teszik meg a sajtónak. A „helyi lap" megjelölés a két világháború közt még lekicsinylő értelmű volt: a *Délmagyarország*, különösen a felszabadulás óta, ebben az értelemben már nem helyi lap. Jubileumi emlékkönyve pedig országos viszonylatban is érdekes történeti forrásmű.

D. B.

Példák könyve 1510. Jegyzetekkel és tanulmánnyal kísérve közzéteszi BOGNÁR András és LEVÁRDY Ferenc. Bp. 1960, Akadémiai Kiadó. 305 l. (Codices Hungarici 4.)

Az 1944-ben abbamaradt *Codices Hungarici* sorozat új kötettel gyarapodott, negyedik számaként megjelent az Egyetemi Könyvtárban őrzött *Példák könyvé*nek hasonmás- és kritikai szövegkiadása.

A szép kötetet öröm kézbe venni, a gyönyörű kiállításért az Akadémiai Kiadót és az Akadémiai Nyomdát csak dícsérni lehet. A fakszimilék a kézirat legkisebb részletét is hűen, pontosan tükrözik vissza. Nagy kár azonban, hogy ezt a részt lilás tónusban nyomták, mert így a kódex papírjának, tintájának sárgás-barna színétől teljesen elütő lett. Ezen a színeltérésen minden költségtöbblet nélkül változtathattak volna.

BOGNÁR András és LEVÁRDY Ferenc a szöveg betűhív átírásával párhuzamosan közli a hozzá legközelebb álló latin eredetit. (Ezt eddig csak MÉSZÖLY Gedeon tette meg a *Bécsi kódex* 1916. évi kiadásánál.) Az ízes magyar szöveg közvetlen forrását ugyan nem sikerült megtalálni — ez valószínűleg Caesarius Heisterbacensis *Dialogus miraculorum*ának valamelyik származéka—, de a közölt latin szemelvények, többnyire Herolt *Promtuarium*ának részei, így is értékes segítséget jelentenek középkori irodalomtörténetünk kutatói számára.

A *Példák könyvé*re vonatkozó eddigi kutatásokat és megállapításokat a közreadók két helyen, a bevezetésben és a kísérő tanulmányban összegezik és egészítik ki a sajátjaikkal. Ez a kettéosztás nem elég logikus és néha zavaró. Például a kódex története az Egyetemi Könyvtárba kerüléséig a kísérő tanulmányban található, további sorsa pedig a bevezetésben. Ugyanez áll a RÁSKAI Leával foglalkozó részekről.

Bognár és Levárdy megvizsgálja a három másoló írását, s ebből következtet munkamódszerükre, természetükre. Így állapítják meg a szöveg legnagyobb részét másoló Ráskai Leáról, hogy „*magas formanívójú írása ellenére eléggé rapszódikus, fáradékony, hangulatainak alávetett egyéniség*".

A tanulmány foglalkozik a margitszigeti apácakolostor közösségi használatára készült kötet szerkesztési problémáival. Horváth Cyrill véleményével ellentétben úgy látja, hogy „*határozott szerkesztés nyomait*" viseli magán. Első fele három jól elkülöníthető részre oszlik, az itt található példák közül az első rész az örök boldogsággal foglalkozik, a második az ide vezető úttal, a harmadik pedig azokra a szerzetesek közt szokásos hibákra, bűnökre hívja fel a figyelmet, amelyek akadályok ezen az úton. Második fele az elmélkedések után a gyónásra készít elő, lelkiismeretvizsgálati anyagot ad és három példával fejezi be a művet. Ehhez járul később egy más kéz írásával egy halálról szóló elmélkedés és egy haláltánc.

Reméljük, hogy a sorozat mielőbb folytatódni fog! Vértesy Miklós

Nagy Leopoldina: A szegedi Egyetemi Könyvtár külföldi bibliográfiái. I. Szeged, 1959. 105 [1] l. (A Szegedi Egyetemi Könyvtár kiadványai. 43.)

Fontos igazságot mond ki ez a figyelemre méltó munka előszavának első mondatában: t. i. hogy a kutató ma már egy könyvtár anyagának őt érdeklő részéről egybefűzött kötetkatalógust kíván. Tehát nemcsak vezetőt a címek tömegében, melyet a régi kor könyvtárosa „pártatlanul" tárt elé, hanem jól áttekinthető könyvalakú listát; nem csupán cédulák bármily jól rendezett, de nehezen percipiálható halmazát, hanem olvasható tájékoztatót. Erre a szerepre pedig a túlgazdaggá vált cédulakatalógusok egyre kevésbé jók, amellett nem is „szállíthatók", csak helyben lehet őket használni. És első lépésként egy egyetemi könyvtár számára valóban a gyűjteményében meglevő bibliográfiák feltárása kínálkozik, mint amelyek minden szakterület kutatói számára elsősorban érdekesek.

A Szegedi Egyetemi Könyvtár széleskörű nemzetközi kapcsolatai jóvoltából sok olyan bibliográfiát is megkap, amely külföldön sem kerül könyvárusi forgalomba, nemhogy nálunk elérhető lenne. Ezeket teszi hozzáférhetővé Nagy Leopoldina ügyes bibliográfiája, amely egyébként anyagát az ETO rendjében közli. Csak az önállóan megjelent bibliográfiákra terjeszkedik ki, a rejtett bibliográfiákra nem. A periodikus bibliográfiákat később, külön kötetben óhajtják közzétenni a szegediek.

Nagyon helyes, hogy a fejezetcímeket idegen nyelveken, angolul, németül, franciául, oroszul is megadják. A bibliográfia nemzetközi használatát segíti elő az is, hogy a velős előszó szintén ezen a négy nyelven készült. Hátrány csak az, hogy a kéthasábos, egyébként nagyon csinosan sikerült rotaprint-sokszorosításban ezek a fejezetcímek nem „ugranak ki" eléggé. Érdemes lett volna — és a jövőben hasonló esetben ajánljuk is — a fejezetcímeket két hasáb szélességében elhelyezni. A munkát egyébként még névmutató és rövidítésjegyzék egészíti ki.

Dezsényi Béla

Putanec, Valentin: Prva tiskara n Hrvatskoj i Jugoslaviji. Modrus 1482—1484. Zagreb, 1959. 4. l.

Az első horvát nyelvű ősnyomtatvány kiadásának 475 éves évfordulója alkalmából Putanec Valentin, a neves horvát nyelvtudós „előzetes jelentés" formájában számolt be az említett inkunábulummal kapcsolatos kutatásairól.

Putanec idézett dolgozatában azt írja: „Eddig úgy tudták, hogy Horvátországban az első nyomda Zeng-ben (Senj) volt, és hogy itt 1494-ben adták ki az első horvát könyvet, horvát földön. Van azonban két régebbi, glagolicával (paleoslavice modo croatico) nyomtatott könyv, amelyekkel kapcsolatban nem volt megállapítható, hogy hol nyomták azokat?" Az egyik a *Misale po zakonu rimskog dvora* (Missale Romanum) 1484-ből, a másik egy glagolica breviárium (*Brvijal po zakonu rimskog dvora*) 1491-ből. Az említett két horvát ősnyomtatvánnyal kapcsolatban Putanec megemlíti, hogy „Már mintegy 150 esztendeje a szlávisták és kultúrmunkások egész hada (Dobrovski, Šafařik, Kopitar, Kukuljević, Karaman, Brčić, Jagić, Milčetić, Vajs, jelić, Breyer, Deželić, Štrohal, Lopašić, Badalić, Žic, Štefanić Gregorov, Bošnjak, Pantelić, Kulundžić) foglalkozott a kérdéssel, hogy hol nyomták és ki nyomtatta az 1484-es missalét?" A megelőző feltevések Velencét, Rómát és más helységeket említettek. A nyomtatás helyének kérdése Putanec Valentint is foglalkoztatta. Eddigi kutatásainak eredményeként arra a következtetésre jutott, hogy a szóban forgó inkunábulum Horvátországban, Modrusban 1484-ben készült. Véleménye tehát az, hogy a zengi (senji) nyomdának Modrusban volt az elődje.

PUTANEC feltevése szerint a missalék munkálatai az isztriai Izola helységben 1481—1482 körül indultak meg, azután a nyomdát és termékeit Modrusba szállították és a munkálatokat ott fejezték be 1484-ben. A továbbiakban PUTANEC feltételezi, hogy a szóban forgó nyomdát a pálosok később Kosinj-ba szállították, s az említett breviáriumot is ott nyomták 1491-ben, majd a nyomdát a hadműveletek elől Zeng-be (Senj) mentették. PUTANEC úgy gondolja, hogy ezek alapján a zengi nyomda keletkezését is megmagyarázza.

A mindössze négy lapnyi, bibliofilkiadványú, 100 példányban készült „előzetes jelentés"-ből a facsimilék hiányoznak. Hipotézisei így nem látszanak eléggé meggyőzőnek és indokoltnak.

PUTANEC dolgozata elég nagy visszhangot keltett Jugoszláviában. Tudomásunk szerint eddig már ketten is foglalkoztak a kérdéssel. KULUNDŽIĆ Zvonimir: *Problem najstarije štamparije na Slovenskom Jugu, Kosinj* 1482—1493 (A legrégibb délszláv nyomda problémája, Kosinj 1482—1493) c. dolgozatában csak részben fogadja el PUTANEC érveléseit. KULUNDŽIĆ dolgozatában az említett breviáriummal kapcsolatban újabb feltevéseket sorakoztat fel és ezekből arra következtet, hogy az első horvátországi nyomda Kosinj-ban volt 1482—1493-ban.

BADALIĆ Josif, a neves zagrebi szlávista a két dolgozattal kapcsolatban (Bibliotheca Bibliographica Aureliana. II. 1959) a következőket mondja: „Beide Ausführungen, die diese editio princeps als ersten slawischen Druck mit dem jugoslawischen Territorium in Verbindungen setzen, lassen jedoch noch weitere wissenschaftliche Begründungen wünschenswert erscheinen."

DÁNIEL GYÖRGY

Bibliografija jugoslovenskih bibliografija 1945—1955. Bibliografski Institut FNRJ, Beograd, 1958. 270. l.

A második világháború után Jugoszláviában is jelentős mértékben gyarapodott a bibliográfiai művek száma. Ezek természetesen nem csak önálló kötetekben, füzetekben, hanem sokszor különféle könyvekben, dolgozatokban, időszaki kiadványokban és más közleményekben láttak napvilágot, tehát igen sok az úgynevezett rejtett bibliográfia. Éppen ezért a bibliográfiák többsége gyakorlati használhatóság szempontjából eléggé problematikus.

A Jugoszláv Könyvtáros Szövetség bibliográfiai szakosztálya felismerte ezeket a problémákat és foglalkozott a felsorolt nehézségekkel, valamint ezeken túl a bibliográfiák elméleti és gyakorlati kérdéseivel. Napirendre tűzték azonban a jugoszláviai bibliográfiák specifikus jellegzetességeinek a vizsgálatát, valamint tartalmi és formai irányzatuknak a bírálatát is. Sok gondot okozott a Szövetség számára az idevágó szakmai nevelésnek, valamint a délszláv bibliográfiák módszertanának kérdése. Éppen ezért úgy döntöttek, hogy időnként ki kell adni a jugoszláv bibliográfiai munkák módszeres áttekintő összefoglalását. A Szövetség tudatában volt annak, hogy ilyen munka sohasem lehet teljes, és mint első alkotás mindenképpen magán viseli majd a kezdeti hiányosságokat, mind szerkezetében, mind feldolgozásában. Mindezeknek az előrelátott nehézségeknek ellenére a Jugoszláv Könyvtáros Szövetség, igen helyesen, közreadta a második világháború utáni tíz esztendő összefoglaló bibliográfiai anyagát.

A munka előszava jogos büszkeséggel írja: „A délszláv könyvtártudomány története szempontjából jelentős az, hogy a bibliográfiák számbavevő feldolgozása első ízben jugoszláv lajstromozási (összeírási) szabályzat szerint készült, amelyet a Szövetség kollektívája alkotott." Sajnos, azonban magát a szabályzatot még nem ismerjük.

Az összeállítás 1141 szoros értelemben vett bibliográfiai egységet tartalmaz, amelyek kivétel nélkül mind a második világháború utáni első tíz évben jelentek meg Jugoszlávia területén. Valamennyi címleírás magáról az eredeti műről készült. A művek címét és a leírás szövegét az eredeti nyelven vették fel. A bibliográfiai szöveget azonban latin betűkkel szedték és minden címfelvétel után szögletes zárójelben közlik, milyen betűvel szedték az eredeti szöveget. A címleírás után a jegyzetekben adatokat találunk a bibliográfia tartalmáról, műfajáról, a időszaki kiadványok megjelenési helyéről (amennyiben a címfelvételből ez nem derülne ki.) Ugyancsak a jegyzetekben ismertetik a rendszert, amelynek alapján az anyagot elrendezték, valamint a regiszterket, azonkívül a bibliográfiák szerzőit, munkatársait és szerkesztőit.

Az anyag elrendezésében a nemzetközi decimális rendszert követték, az egyes szakcsoportokon belül pedig mechanikus ábécét alkalmaztak.

Nem vitás, hogy ez a bibliográfia a könyvtári felvilágosító szolgálatnak nélkülözhetetlen segítséget, a tudományos kutatóknak pedig komoly támogatást jelent.

DÁNIEL GYÖRGY

Museum Knihy ve státním zámku a kláštere Žďár nad Sázavou. Katalog. Praha, 1958. Národni Museum. 207. l. 16. t.

A žďári könyvmúzeum méltóképpen csatlakozik a régebbi hasonló híres gyűjteményekhez (Antwerpen, Lipcse, Mainz, Bern). A cseh könyvkultúra fejlettségének bizonyítéka, hogy a főuri kastélyok állami tulajdonba vételekor fölismerték a bennük található könyvtárak nagy tudományos és múzeális értékét. Ennek megfelelően egyrészt eredeti egységükben megtartották ezeket a könyvtárakat, másrészt kihasználták azt a páratlan lehetőséget, amit a főúri könyvtárak gazdag anyaga egy könyvtörténeti múzeum létesítésére kínált. Bohumil Lifka kezdeményezésére a prágai Nemzeti Múzeum Könyvtárának szakemberei nagy könyvtörténeti szakértelemmel és muzeumi gyakorlattal a felügyeletükre bízott kastélykönyvtárak állományából kiválasztott darabok segítségével néhány év alatt olyan múzeumot hoztak létre, amely a legigényesebb tudományos követelményeket éppen úgy kielégíti, mint a szélesebb rétegek művelődési céljait. A technikai kivitelezés választékos finomsága és korszerüsége teljesen megfelel annak a magas színvonalnak, amihez cseh kiállításokon már hozzá lehetünk szokva. A múzeum anyaga a termek egész során át mutatja be az írás, a könyv, a könyvtárak történetét, kezdettől a XIX. század elejéig a következő fő csoportokban: 1. az írás kezdete és a kézzel írott könyv. 2. A könyvnyomtatás föltalálása és fejlődése a XVI. században. 3. A barokk könyv. 4. Rokokó és klasszicizmus. 5. XIX. század eleje (a további részek kiépítése a közeli jövő feladata.) 6. Kastélykönyvtárak. A bemutatott anyagban természetesen a hazai vonatkozások uralkodnak, de mindig beleágyazva az egyetemes fejlődésbe. A kiállításon egyébként nagy szerepe van a facsimileknek.

A múzeum katalógusa a puszta felsorolásokon kívül a megfelelő helyeken, a szükség szerint részletes magyarázatokat is ad, külföldi látogató számára pedig az ötnyelvű (orosz, angol, francia, német, olasz) kivonat alapján válik használhatóvá. Érdemes lenne azonban vagy a teljes katalógusnak, vagy egy rövidített szövegnek valamely világnyelven való kiadása is. A múzeummal kapcsolatban csak egyetlen hátrányos vonást kell kiemelnünk; elhelyezése a cseh-morva határegység egyik magas pontján, a žďári (kolostorból lett) egykori kastélyban bármilyen vonzó is, a Prágától való nagy távolság miatt nem számíthat olyan látogatottságra, mint amilyent megérdemelne; a helyiségek fűtetlensége pedig az év nagyobb részében az átfagyott falak miatt szinte lehetetlenné teszi az érdekes gyűjtemény huzamosabb, alapos tanulmányozását.

Csapodi Csaba

Nemzetközi közgazdasági bibliográfiai sorozatok.

A közgazdasági kutatásnak jelenleg két reprezentatív nemzetközi éves bibliográfiai sorozat áll rendelkezésére.[1] Az *International Bibliography of Economics*-ot az UNESCO mellett működő Nemzetközi Társadalomtudományi Dokumentációs Bizottság gondozza, míg a *Bibliography on Income and Wealth*-et az International Association for Research on Income and Wealth. Mindkét sorozat nemcsak tartalom, hanem szerkesztés, kiadás szempontjából is nemzetközi jellegű: külföldi szakemberek közreműködésével készül. Tartalmi elemzésük — válogatás, szakrendszer — a szaktudomány sajtójának feladata, itt a könyvészeti szempontú ismertetésnek lehet csak helye.

Az UNESCO sorozata a nagyobb igényű, a teljesebb. Néhány adat a feldolgozás méreteire: az 1. kötet tételeinek száma (az 1952. év szakirodalmáról) 7 106, a 4. köteté (az 1955. évről) 8 974, a legutóbbi, a 6. köteté (az 1957. évről) 7 706. A feldolgozott periodikák száma: 1. kötet: 459, 2. kötet: 616, 3. kötet: 996, 4. kötet: 1 135... A tételek sajátos szakrendszerben — amelyet a szerkesztőség kötetről kötetre finomít — követik egymást annotáció nélkül, a címfelvételeket eredeti nyelven közli, megadva az angol nyelvű fordítást is. A tételek kötetenként 1-től számozottak, római szám jelzi a kötetszámot (II—2444, III—1795). A sorozat különben több más UNESCO kiadványhoz hasonlóan kétnyelvű, mind a szakrendszer, mind a tárgymutató angol-francia nyelvű.

A kötet apparátusa mintaszerű, kiállítása, tipografizálása kiváló. Név-, tárgy- és földrajzi mutató, továbbá folyóirat jegyzék (a rövidítések feloldásával) segíti az eligazodást.

A jövedelem és vagyon problémáival foglalkozó nemzetközi társaság bibliográfiájának anyaga természetesen szűkebb körű, mint az UNESCO-é. A sorozat 3. kötete pl. 435 tételt tartalmaz. Tételei *annotáltak*. A társaság számos országban egy-egy állandó külső munkatársat — közgazdászt — kért fel közreműködésre anyag-

[1] *International Bibliography of Economics*. Vol. 1 —. Works published in 1952. — Paris, UNESCO. 1955 —.
Bibliography on Income and Wealth. Vol. 1 —. 1937—1947 —. London, Bowes and Bowes. 1952 —.

szolgáltatóként. A nyomtatásban megjelenő kötetek előkészítéseként negyedévenként tetszetős sokszorosításban is megjelenik a bibliográfia anyaga (Annotated Quarterly Report).

Az UNESCO sorozatához hasonlóan ez utóbbi szerkesztés-technikája és kiállítása is kitűnő.

Mindkét bibliográfiai sorozat amellett, hogy a szakkutatók és szakkönyvtárosok kitűnő munkaeszköze, bibliográfiai szerkesztési szempontból is figyelmet érdemel.

RÓZSA GYÖRGY

Collins, Irene: The government and the newspaper press in France 1814—1881. London, 1959. Oxford University Press. XIV, 201 l.

Mint bevezetésében mondja a szerző, eredetileg ezt a címet akarta adni munkájának: „Küzdelem a sajtó szabadságáért Franciaországban". Valóban, alig hogy a XVIII. század elején a szerény hírvivő szerepből kinőve a sajtó fokozatosan véleménynyilvánító majd véleményformáló eszközzé vált — megkezdte harcát a középkortól hagyományozott béklyók, elsősorban a cenzura és a privilégiumok ellen. A cenzura elleni küzdelem tehát a sajtótörténet egyik legfontosabb fejezete és szinte meglepő, hogy tudományosnak nevezhető feltárása eddig alig kezdődött meg. Ez teszi fontossá SASHEGYI Oszkár munkáját, aki a II. JÓZSEF alatti osztrák-magyar cenzura jellegzetességeit vizsgálta meg korszerű eszközökkel és eredeti kutatással (vö. *Magy. Könyvszle.* 1960. 2. sz.), és ezért kell felhívni a figyelmet COLLINS ugyancsak nemrégen megjelent könyvére is.

A XIX. század francia sajtópolitikájának a története ugyancsak tipikus fejezete a sajtó és a feudális jellegű cenzura küzdelmének. A polgári értelmezésű sajtószabadság kérdését Franciaországban vitatták a legélénkebben, és a három szakaszban lejátszódott polgári forradalom (1789, 1830, 1848) a sajtónak itt nagyobb szerepet adott, mint más országokban. Az 1930-i júliusi forradalom közvetlen oka egy reakciós sajtórendelet, az elvben megszűnt cenzura erőszakos visszaállításának kísérlete volt, az 1848-i minisztérium tagjai közt pedig két lapszerkesztő is helyet foglalt, MARRAST és FLOCON (ők ketten hívták vissza MARXOT Párizsba a forradalom első napjaiban!). Ami meglepő, az a III. Köztársaság kezdeti szívós ellenállása a teljes sajtószabadság jogi elismerésével és biztosításával szemben. A polgári korszak legszabadabb sajtóviszonyai így csak 1881-ben alakultak ki.

Véleményünk szerint helyesebb lett volna az anyaggyűjtést az 1789- i forradalom sajtójával és nem az I. NAPOLEON bukását követő pillanattal kezdeni. Mert így az arányok eltolódnak és például a második királyság egy rövid időszaka, 1819—1820, amikor a Bourbon király átmenetileg teljesen használaton kívül helyezi a cenzurát, talán kissé túlzott hangsúlyt kap a további fejlődés menetében. Viszont kétségtelen, hogy a XIX. század egész sokágú fejlődésének teljes feltárása — és COLLINS, akárcsak SASHEGYI Oszkár, gondosan átvizsgált, gazdag, eredeti levéltári anyagra építi előadását — a tisztán jogilag felfogott cenzuratörténeten túl a sajtótörténet egész területének kutatóit is leköteleze. A lapok pártállására, a mögöttük felvonuló új gazdasági érdekeltségekre és csoportosulásokra, a közönség összetételére, az új laptípusok (illusztrált lapok, szatirikus lapok stb.) kialakulására nézve többet és megalapozottabbat tud mondani, mint a francia sajtó megelőző történészei.

D. B.

Tâches et problèmes des bibliothèques nationales. Colloque des bibliothèques nationales d'Europe. Vienne, 8—27 septembre 1958. (Manuels de l'Unesco à l'usage des bibliothèques 11.) Unesco, Paris, 1960. 135 l. (Megjelent angol nyelven is.)

Az Egyesült Nemzetek Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete (UNESCO) 1958 őszén az európai tagállamok nemzeti könyvtárainak képviselőit háromhetes konferenciára hívta össze Bécsbe, a nemzeti könyvtárak időszerű — központi szerepük folytán az általános könyvtári kérdéseken sokban túlmenő — problémáinak megvitatására.

A konferencia főbb javaslatainak, ill. határozatainak rövid összefoglalását az UNESCO könyvtári osztálya a konferencia befejezése után nyomtatásban már közrebocsátotta; a fent jelzett kiadvány a tárgyalások teljes anyagát foglalja magában. A füzet tartalma, a konferencia tárgysorozatának megfelelően, három fő téma körül csoportosul: I. a nemzeti könyvtárak szervezete és általános kérdések (gyűjtőkör, szerzeményezés, olvasószolgálat, személyzet, épület, konzerválás stb.), II. a nemzeti könyvtárak bibliográfiai tevékenysége (országon belüli és nemzetközi bibliográfiai szolgáltatások, nemzeti és szakbibliográfiák, katalogizálás és szakozás, a dokumentáció korszerű módszerei), III. a nemzeti könyvtárak és a könyvtárak kö-

zötti együttműködés (központi katalógusok, könyvtárközi kölcsönzés, nemzetközi kiadványcsere, könyvtári statisztika, könyvtároscsere, tanulmányutak stb.). Az egyes témakörökön belül a kiadvány közli F. C. FRANCIS (British Museum), M. RUPEL (Ljubljana, Nemzeti és Egyetemi Könyvtár) és L. BRUMMEL (Hága, Kir. Könyvtár) vitaindító értekezéseit; ezekhez a megbeszéléseken folytatott viták eredményeinek beható ismertetése kapcsolódik. Helyet kaptak a kiadványban azok a külön elaborátumok is, amelyeket egyes intézmények, ill. kiváló szakemberek terjesztettek a konferencia elé. Ezek: H. LIEBAERS értekezése a szakmai képzésről, J. MEYRIAT cikke a nemzeti könyvtárak feladatairól a nemzetközi bibliográfiai együttműködés tekintetében, F. Sz. ABRIKOSZOVA ismertetése a Lenin-Könyvtár szerepéről a Szovjetunió bibliográfiai tevékenységében, valamint H. L. TVETERAS tájékoztatója a skandináv államok vezető könyvtárainak együttműködéséről külföldi szakfolyóiratok országonként megosztott beszerzése és feltárása terén. A kiadványt kiegészíti azoknak a határozatoknak közlése, amelyeket a Könyvtárosegyesületek Nemzetközi Szövetsége (FIAB) a bécsi konferencián elhangzott javaslatok alapján 1958 októberében, madridi ülésszakán hozott,

H. H

Exchange of Ideas: East and West Meet the Challenge. Final report of the seminar on the international exchange of publications in the Indo-Pacific Area. November 4—11. 1957. Tokyo. Tokyo, 1958, The National Diet Library.

A távol-keleti országokat Japán hívta meg az UNESCO ösztönzésére és így került sor 1957 novemberében Tokióban a Nemzeti Parlamenti Könyvtár szervezésében az Indiai és Csendes Óceáni Térség Szemináriumára a nemzetközi kiadványcsere tárgyában. A konferencia után kiadott kötet két világosan elhatárolható részre oszlik: a tárgyalások szó szerint közölt jegyzőkönyveire és a beküldött referátumok szövegeire. Ilyenformán teljes áttekintést kapunk mind az értekezlet lefolyásáról, mind pedig az ott el nem hangzott beszámolókról.

A konferencia napirendje a következő kérdéseket ölelte fel:

a) a térség országai közötti kiadványcsere megjavítása,

b) országonként csereközpontok felállítása, ill. fejlesztése,

c) a cserekiadványok hozzáférhetőségét megkönnyítő bibliográfiai segédeszközök vizsgálata,

d) az UNESCO által tető alá hozandó két új csereegyezmény vizsgálata.

Az első ülés központi témája a *„kiadványcsere tapasztalatai"* címet viselte. Különösen a Lenin könyvtár és a Library of Congress által követett elvi és gyakorlati módszerek keltettek bennünk érdeklődést, és ezekből a lapokból meríthető a legtöbb tanulság.

A második ülésen a *központi csereszolgálatok* létesítésének és fejlesztésének ügyét vitatták meg. Megállapították e szolgálatok fontosságát és azt, hogy mik legyenek a legfőbb feladataik. Bár sem az amerikai duplumokat terjesztő USBE, sem a csomagokat továbbító Smithsonian Institution, sem a Lenin Könyvtár nem minden részletében óhajtják a központi csereszolgálatok működésére vonatkozó UNESCO tanácsokat követni, a kisebb országok számára ezek általában hasznosaknak bizonyultak.

A harmadik ülés tanácskozásain a *csere anyagának* kérdéseit vitatták meg, éspedig külön a hivatalos és külön a tudományos kiadványokét. Itt foglalkoztak a célok között említett bibliográfiai segédeszközökkel is. A hivatalos kiadványok meghatározása, a tudományosak bibliográfiai közlése és a nemzeti bibliográfiák egységes szerkezete körül folyt a legtöbb vita. A negyedik ülés az UNESCO új egyezménytervezetét taglalta, bizonyos módosításokra hangzottak el javaslatok, általában azonban egyetértés mutatkozott.

Az 5. ülés fogalmazta meg a konferencia eredményeit tükröző határozatokat és javaslatokat, melyek lényege a következő:

1. A nemzetközi kiadványcsere bővülése és javítása érdekében a cserélő országok készítsenek jegyzékeket tudományos szervezeteikről és intézményeikről, valamint ezek cserélhető kiadványairól, a hivatalos kiadványokról, és gondoskodjanak arról is, hogy nemzeti bibliográfiáik a csere előmozdítására alkalmas eszközökké váljanak.

2. Az érintett országok kormányai gondoskodjanak csereközpontok és megfelelő cserealap létesítéséről, nemzeti bibliográfiák kiadásáról és időnként a tokióihoz hasonló regionális gyűlések szervezéséről.

3. Az UNESCO Titkársága anyagi és szellemi támogatással segítse a kiadvány-

csere ügyét általában, továbbá a csereközpontok felállítását, nemzeti bibliográfiák megindítását, jelentesse meg 3. kiadásban a cserekézikönyvet, terjessze ezeket a határozatokat stb. A nyelvi nehézségek áthidalására a konferencia az angolt ajánlja, az UNESCO egyezményeket illetően pedig azt, hogy az egyes kormányok véleményeiket juttassák el az UNESCO titkárságához.

A referátumokat tartalmazó második rész hasznos bevezetővel kezdődik: a rendezőség a beérkezett szövegek nyomán összegezte a négy fő téma legfontosabb tartalmi elemeit. Ezt a „Tanulmányvázlatot" azután a résztvevők mind megkapták és így tömör áttekintést kaptak az egész tárgyalási anyagról. Az itt közölt 43 referátumból választották ki azt a nyolcat, melyet az első ülésen az egyes országok képviselői felolvastak. Különösen a szovjet és az amerikai könyvtárak cseretevékenységéről és munkamódszeréről kapunk bő felvilágosítást ezeken a lapokon. Sok referátumot készítettek a japánok is, ezek részletes képet adnak nem csupán a Japán és a külföld között folyó kiadványcseréről, hanem közvetve tájékoztatnak Japán fejlett könyvtári életéről is.

GOMBOCZ ISTVÁN

Die Bibliographie in den europäischen Ländern der Volksdemokratie. Entwicklung und gegenwärtiger Stand. Leipzig, 1960, VEB Verl. für Buch- und Bibliothekswesen. 165 l.

A nemzetközi másodfokú bibliográfiai irodalomnak régi hiányossága, hogy gyűjtőkörét — kevés kivétellel — csaknem kizárólag a nyugati könyvészeti termésre korlátozza. MALCLÈS, BOHATTA-HODES, TOTOK—WEITZEL stb. köteteit lapozgatva szinte alig találunk egyet-egyet a kelet-európai országok bibliográfusainak műveiből, és az ismertetett bibliográfiák sem mindig a legjelentősebbek és főleg nem a legkorszerűbbek. Ezért üdvözölhetjük különös örömmel a Bibliothekskomission für Publikationen beim Staatssekretariat für das Hoch- und Fachschulwesen kiadásában megjelent tanulmánykötetet, mely nemcsak bibliográfiatörténeti szempontból jelentős összefoglalás, de a népi demokráciák irodalmában tájékozódni kívánó kutató és könyvtáros számára szinte nélkülözhetetlen könyvészeti segédeszközt is jelent.

A kötet Albánia, Bulgária, Lengyelország, Románia, Csehszlovákia és Magyarország bibliográfiai irodalmának legjavát regisztrálja. Az egyes tanulmányok egységesen három részre tagolódnak. Bevezetőben rövid tájékoztatást kapunk az illető ország bibliográfiatörténetéről a kezdetektől a második világháborúig, majd, nagyobb részletességgel, ismertetik a szerzők a bibliográfia és dokumentációügy jelenlegi szervezeti felépítését és ennek fejlődését 1945-től napjainkig. Végül a harmadik, könyvészeti rész, szakok szerint sorolja fel a legfontosabb bibliográfiai kiadványokat. A kötet egységes szerkezete nagymértékben megkönnyíti a gyakorlati tájékozódást. Elvi szempontból tekintve azonban ez szükségszerűen bizonyosfokú sematizáláshoz vezet, az egyes országok bibliográfiatörténetének fejlődési sajátosságait nem juttatja kellőképpen érvényre.

Ebből a szempontból a kötetnek talán leghasznosabb részei — különösen a külföldi kutatók számára — az egyes tanulmányokat követő „A legfontosabb bibliográfiai kiadványok" című fejezetek. A tematikus csoportosítású könyvjegyzékek egységes és igen pontos címleírással, eredeti nyelven közlik a bibliográfiák adatait, ezt követi zárójelben a cím német nyelvű fordítása és rövid annotáció, ugyancsak németül, a mű jellegéről, tartalmáról, esetleges előzményeiről stb.

A tanulmánygyűjtemény függeléke azokat a Német Demokratikus Köztársaságban megjelent könyvészeteket ismerteti, melyek a népi demokráciák tudományos és szépirodalmát tárják fel, elsősorban a külföld tájékoztatásának igényével. Végül a kötetet betűrendes mutató zárja be, mely összevont betűrendben sorolja fel — mind a bibliográfiákban, mind a tanulmányokban előforduló — szerzők és szerkesztők nevét, valamint az anonym szerzőjű művek címét.

Külön ki szeretnénk emelni a kötet Magyarországgal foglalkozó tanulmányát — BÉLLEY Pál tollából —, mely számunkra azért különösen jelentős, mivel hogy 1945 óta az első kísérletnek tekinthető, mely a magyar bibliográfia fejlődésének útját röviden áttekinti és egyben regisztrálja a magyar könyvészeti irodalom legjelentősebb alkotásait. A történeti részben a szerző a XVIII—XIX. századi biográfiák és bibliográfiák elemzése után a magyar nemzeti könyvészet fejlődését ismerteti, és főbb vonalakban, röviden vázolja a szakbibliográfiai tevékenység legjellegzetesebb irányait. Az 1945 utáni fejlődést a Magyarországgal foglalkozó tanulmány is — a többihez hasonlóan — nagyobb részletességgel elemzi, kitérve a nemzeti-, szak- és ajánló bibliográfia, valamint a gyorsütemű fejlődésnek induló dokumentáció területén elért eredmények és feladatok

ismertetésére. A tanulmányt követő bibliográfiai rész beosztása azonos a kötet többi könyvészeti fejezetével. Az összeállítás a kezdetektől 1959-ig megjelent bibliográfiák közül válogatja ki mindazokat, melyek még napjainkban is jelentősek a tudományos kutatás szempontjából, mellőzve a pusztán történeti értékű műveket. Nemcsak az önálló kötetben megjelent bibliográfiákat közli, hanem a folyóiratokban publikált összeállításokat is, továbbá utal az előkészületben vagy sajtó alatt levő legfontosabb munkákra. A magyar bibliográfia történetének és jelenének ez a rövid, jól sikerült vázlata alapjául szolgálhat a téma régen nélkülözött, részletes feldolgozásának.

F. Wendelin Lidia

Zehn Jahre DDR — Zehn Jahre allgemeine öffentliche Bibliotheken. Leipzig, 1959, Verl. für Buch- und Bibliothekswesen. 90 l., 5 t.

A kötetben közölt két tanulmány a jelenlegi német közművelődési könyvtárhálózat kialakulását vizsgálja. Wolfgang Mühle cikke azt a társadalmi-történelmi folyamatot elemzi, amely a „népkönyvtár"-tól a mai fejlett, a nép sajátját képező, széleskörű művelődését szolgáló könyvtárak megszületéséhez vezetett. Számunkra érdekes, hogy meglehetősen élesen bírálja Walter Hoffmann-t, akinek munkássága jelentős hatással volt a magyar közművelődési könyvtárügy (különösen a fővárosi könyvtári hálózat) alakulására is. — Peter Günnel tanulmánya a jelenlegi német közművelődési könyvtári hálózat (AÖB) fejlődését elemzi részletesen, megjelölve a megtett út legfontosabb állomásait. A fejlődés szakaszai: 1945—1949-ig az ún. népkönyvtári szakasz, amikor a háború okozta rettentő pusztulás után meg kellett kezdeni a munkát, el kellett távolítani a könyvtárakból a fasiszta irodalmat és helyette haladó szellemű könyvekkel kiegészíteni a könyvtárak állományát. 1949—1955/56 között rakták le a Német Demokratikus Köztársaságban a modern demokratikus könyvtárügy alapjait és hozták létre a közművelődési hálózatot. — Az utóbbi években került sor fokozatosan a tartalmi kérdések megoldására: a fiatal német könyvtárhálózat munkatársai a számszerű eredmények után egyre inkább a magas színvonalú pedagógiai tevékenység megvalósítására törekszenek.

Mindkét tanulmány a történelmi fejlődés sajnálatos következményeként fogja fel a közművelődési és a tudományos könyvtárügy kettészakítottságát.

A kötetet a könyvtárügy fejlődését szabályozó rendeletek, valamint az azt tükröző kiemelkedőbb cikkek bibliográfiája, grafikus ábrázolások és fényképek teszik teljessé.

Bibliotheksarbeit heute. Aufsätze und Diskussionsbeiträge. Folge 1. Leipzig, 1960, Verl. für Buch- und Bibliothekswesen. 202 l.

A Zentralinstitut tízéves fejlődésének értékelése után a jelen legfontosabb közművelődési könyvtári problémáit ebben a kötetben a német Művelődési Minisztérium, a Zentralinstitut für Bibliothekswesen és a Staatsbibliothek képviselői mellett a hálózat különféle könyvtártípusainak munkatársai tárják fel. Ezek közül igen tanulságosak a Schwerin-i körzeti könyvtár (megfelel a mi megyei könyvtárunknak) Magyarországon is járt vezetőjének, Herbert Wolff-nak, valamint Helmut Topp-nak tanulmányai, amelyek a vidéki könyvtári hálózat fejlődésével kapcsolatos kérdéseket tárgyalják. Érdekesen tükrözik részben azokat a problémákat, amelyek megoldásán Magyarországon már nagyrészt túljutottunk (gépállomási könyvtárakkal kapcsolatos sikertelen tervek, a könyvtárak anyagi ellátásának javítása a helyi szervek fokozott bekapcsolásával stb.) — részben pedig megmutatják a német és a magyar hálózati rendszer különbségeit is. Így pl. a következő öt esztendő folyamán fokozatosan *egyetlen hálózatba kívánják egyesíteni* az állami könyvtárak mellett az üzemi, az ifjúsági, intézeti és egyéb könyvtárakat. A szervezeti és minőségi rendezés és javítás kérdései mellett tiszteletre méltó a német elvtársaknak az a törekvése, hogy 1965-re a lakosság 25%-át kívánják megnyerni a közművelődési könyvtárak olvasóiként. — A városi könyvtárhálózat kérdésével foglalkozó cikkben (Fritz Kunz) különösen figyelemre méltó a mi számunkra, hogy annak *szerves részeként* tekinti a széles tömegek igényeit kielégítő közművelődési zeneműkölcsönzőket, megfelelő hanglemezállománnyal, lehallgatóhelyiségekkel és készülékekkel felszerelve. — A magyar katalógusviszonyoktól eltérő, mégis igen érdekes szempontokat vet fel Hans Boden a szabadpolcrendszerű könyvtárak katalógusairól írott cikkében. Bár a különböző szempontok szerint felvett katalóguscédulák rendszerével nem tudunk egyetérteni, figyelemre méltó az

állomány sokoldalú feltárására való törekvés.

A kötet gazdag anyagából külön ki kell emelnünk a nálunk is igen időszerű ifjúsági könyvtári problémával foglalkozó három tanulmányt. — Érdeklődéssel várjuk a sorozatnak még erre az évre igért következő kötetét.

SIMON MÁRIA ANNA

Hazai könyvtártudományi irodalom 1960 második negyedévében.

BAKI Győző: *Eljárás múzeumi és könyvtári anyagok vegyszer nélkül, vákuum alkalmazásával történő rovartalanítására.* Bp. 1960, Orsz. Találmányi Hivatal. [1] lev.

A Délmagyarország fél évszázada. 1910—1960. Jubileumi emlékkönyv. (Szerk. LŐKŐS Zoltán, PÉTER László, SIMON István.) Szeged, 1960. 83 l., 2 t.

(ECSEDY Andorné—GÁLICZKY ÉVA): *Lenin.* Bibliográfiai válogatás a Leninről szóló magyar nyelvű művekből. [Lezárva] 1960. márc. 1-én. Bp. 1960, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. 79 l.

FÖLDES György: *Litográfia és offsetnyomás.* [Bp. 1960], Műszaki Kiadó. 24 l. (Kiadói Műszaki Továbbképző Alapfokú Kiskönyvtára 6.)

GONDA Pál: *Menetközbeni ellenőrzés a könyvgyártásban.* (Bp. 1960), Műszaki Könyvkiadó. 58 l. (Kiadói Műszaki Továbbképző Alapfokú Kiskönyvtára 11.)

Haydn composition in the Music Collection of the National Széchényi Library, Budapest. (Ed [and intr.] by Jenő VÉCSEY.) Bp. 1960, Akad. Kiadó. XXIII., 167 l.

A hazai műszaki egyetemek külföldi folyóiratainak lelőhelyjegyzéke. 1959—1960. (Összeáll. CHOLNOKY Tiborné, SOMOGYI Andrásné). Bp. 1960, Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtára. 119 l.

Könyvek címlapja, belső elrendezése és kolofonja. Kidolg. a Magyar Szabványügyi Hivatal. Bp. [1960]. 9 l. (Magyar Népköztársasági Országos Szabvány. MSz 3402-59.)

Külföldön megjelent fontosabb történettudományi művek jegyzéke. [Bibliográfia.] (Összeáll.; VIGH Károly, ZOLNAY Vilmosné.) Bp. 1960, Országgyűlési Könyvtár.

Magyar szerzők 1945 óta megjelent pszichológiai munkáinak bibliográfiája. Bp. 1959, Akad. Kiadó. 678—693. l. (Klny. A Pszichológiai Tanulmányokból.)

A Magyar Tanácsköztársaság történetének forrásai a magyar állami levéltárakban. Bp. 1960, Akadémiai Kiadó. 216 l., 1 térk. (Magyar Országos Levéltár kiadványai 1. Levéltári leltárak 2.)

MÁTRAI László: *Az Egyetemi Könyvtár és a tudományos kutatás.* Bp. 1960, Egyet. ny. 7 l. (Klny. a Felsőoktatási Szemléből.)

Módszertani levél Lenin születésének 90. évfordulója alkalmából. [Kiad. az.] Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ[ja]. Bp. 1960. 10 l.

PATAKY Dénes: *Iparművészet és könyvművészet.* (Bp. 1960), Műszaki Kiadó. 32 l. (Kiadói Műszaki Továbbképző Alapfokú Kiskönyvtára 3.)

RÓZSA István: *Kliségyártás, klisémegrendelés, ábraméretezés.* [Bp. 1960], Műszaki Kiadó 49 l. (Kiadói Műszaki Továbbképző Alapfokú Kiskönyvtára 5.)

SZAKÁTS Károly: *A magyar színikritika tíz éve (fővárosi lapok) 1949—1959.* Bp. 1960, Színháztudományi Intézet, Országos Színháztörténeti Múzeum. 94 l. (Színháztörténeti füzetek 31. sz.)

[Szeged. Egyetemi Könyvtár.] *A szegedi --- külföldi bibliográfiái. I.* Összeáll.: NAGY Leopoldina. Szeged 1959, Felsőokt. Jegyzetell. soksz. 105 l. (A szegedi Egyetemi Könyvtár kiadványai 43. sz.)

SZÖLLŐSI Ilona—HEGYI István: *Konzerváló berendezés könyvtárak, levéltárak anyagának a kártevők pusztításai elleni védelmére.* [Bp.] 1960, Orsz. Találmányi Hivatal. 2 l., 1 t.

TAMÁS László: *A műszaki könyvelőkészítés.* (Bp. 1960), Műszaki Kiadó. 48 l., 2 t. (Kiadói Műszaki Továbbképző Középfokú kiskönyvtára 7.)

Tanszéki könyvtárosok tanfolyama. [Kiad. a] Nehézipari Műszaki Egyetem Központi Könyvtára. Miskolc, 1960. 48 l.

Összeállította: H. Izsó Livia

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

A kiadásért felel az Akadémiai Kiadó igazgatója Műszaki felelős: Pataki Ferenc
A kézirat beérkezett: 1960. VII. 16. — Példányszám: 950 — Terjedelem: 10·5 (A/5) ív

51167/60 Akadémiai Nyomda, Budapest — Felelős vezető: Bernát György

TARTALOM

Kovács Máté: A magyar könyv- és könyvtárkultúra a szocializmus kezdeti szakaszában II. 361
Dobos Piroska: Az olvasószolgálat főbb kérdései a Fővárosi Szabó Ervin kerületi könyvtárakban — Important Aspects of Reader Service in the District Branches of the „Ervin Szabó" Municipal Library 382
Katsányi Sándor—Nagy Dezső: A ceglédi könyvtárügy története — Entwicklungsgeschichte der Bibliotheken der Stadt Cegléd 402

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Csapodi Csaba: Beatrix királyné Psalteriuma Melkben 428
Hajnal Gáspár: Angol cikk egy eddig ősnyomtatványnak tartott Pelbárt-kiadásról 430
Kenéz Győző: Könyvek leláncolása Magyarországon 1556-ban 432
Rózsa György: Oláh Miklós legrégibb arcképe 433
Herepei János: Kísérlet a kolozsvári Heltai-nyomda tulajdonosainak megállapítására 438

FIGYELŐ

Veredy Katalin: Az Egyesült Nemzetek Szervezetének kiadványai az Országgyűlési Könyvtárban 444
Büky Béla: Az évszámnélküliség kérdéséhez 447
Besenyei Andorné: Könyvtárosképzés és továbbképzés a Német Demokratikus Köztársaságban 449
Stefan Kotarski: A Lengyel Tudományos Akadémia Földrajzi Intézetének Könyvtára és a varsói Egyetem Földrajzi Intézetének könyvtára 452
Veredy Gyula: A gépi fordítás tudományos és dokumentációs jelentősége 454
Erdődy Ferenc, Sasvári Dezső: Egy üzemköltségen termelő központi tárca-könyvkötőüzem felállításának tervezete 460

HÍREK 463

SZEMLE

Vince Pálné: Hazai és külföldi időszakos műszaki dokumentációs kiadványok (Ism. *Tombor Tibor)* 469
Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1958. (Ism. *Rózsa György)* 470
Gallai Ervin: A tudományos szakkönyvtár a mezőgazdaság szolgálatában (Ism. *Walleshausen Gyula)* 471
A Délmagyarország fél évszázada *(D. B.)* 472
Példák könyve 1510. (Ism. *Vértesy Miklós)* 472
Nagy Leopoldina: A szegedi Egyetemi Könyvtár külföldi bibliográfiái I. (Ism. *Dezsényi Béla)* 473
Valentin Putanec: Prva tiskara u Hrvatskoj i Jugoslaviji (Ism. *Dániel György)* ... 473
Bibliografija jugoslovenskih bibliografija 1945—1955. (Ism. *Dániel György)* 474
MuseumKnihy ve státním zámka a klášteře Ždár nad Sázavou (Ism. *Csapodi Csaba)* 475
Nemzetközi Közgazdasági bibliográfiai sorozatok (Ism. *Rózsa György)* 475
Irene Collins: The government and the newspaper press in France 1814—1881. (Ism. *D. B.)* 476
Tâches et problèmes des bibliothèques nationales (Ism. *H. H.)* 476
Exchange of Ideas: Final report of the seminar on the international exchange of publications in the Indo-Pacific Area. (Ism. *Gombocz István)* 477
Die Bibliographie in den europäischen Ländern der Volksdemokratie (Ism. *F. Wendelin Lidia)* 478
Zehn Jahre DDR — Zehn Jahre allgemeine öffentliche Bibliotheken (Ism. *Simon Mária Anna)* 479
Bibliotheksarbeit heute (Ism. *Simon Mária Anna)* 479
Hazai könytártudományi irodalom. (Összeáll. *H. Izsó Livia)* 480

Ára: 20,— Ft
Előfizetés egy évre 60,— Ft

TABLE DES MATIÈRES

M. Kovács: Le livre hongrois et les bibliothèques hongroises pendant le période initial du socialisme. II. 361
P. Dobos: Les principales questions du service des lecteurs dans les filiales de la bibliothèque municipale „Szabó Ervin" à Budapest 382
S. Katsányi—D. Nagy: Contributions à l'histoire des bibliothèques de la ville de Cegléd 402

CONTRIBUTIONS HISTORIQUES

Cs. Csapodi: Le Psautier de la reine Beatrix (femme du roi Mathias Corvin) à Melk 428
G. Hajnal: Un article anglais sur une édition de Pelbárt prise pour incunable ... 430
Gy. Kenéz: Fixation des livres avec des chaînes en 1556 en Hongrie 432
Gy. Rózsa: Le plus ancien portrait de Miklós Oláh 433
J. Herepei: Tentative pour l'identification des propriétaires de l'imprimerie Heltai de Kolozsvár 438

CHRONIQUE BIBLIOTHÉCONOMIQUE

K. Veredy: Les publications des Nations Unies à la Bibliothèque de l'Assemblée Nationale de Hongrie 444
B. Büky: Problèmes du catalogage des publications parues sans date 447
E. A. Besenyei: Formation professionnelle des bibliothécaires et les cours de perfectionnement dans la République Démocratique Allemande 449
S. Kotarski: La bibliothèque de l'Institut géographique de l'Académie des sciences de Pologne et la bibliothèque de l'Institut géographique de l'Université de Varsovie 452
Gy. Veredy: L'importance de la traduction automatique dans les domaines de la science et de l'information 454
F. Erdődy—D. Sasvári: Plan d'une entreprise centrale de reliure subventionnée par l'État. 460

NOUVELLES 463

COMPTES RENDUS CRITIQUES

Vince Pálné: Hazai és külföldi műszaki időszakos dokumentációs kiadványok *(T. Tombor)* 469
Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1958. *(Gy. Rózsa)* 470
Gallai Ervin: A tudományos szakkönyvtár a mezőgazdaság szolgálatában *(Gy. Walleshausen)* 471
A Délmagyarország fél évszázada *(B. D.)* 472
Példák könyve 1510. *(M. Vértesy)* 472
Nagy Leopoldina: A szegedi Egyetemi Könyvtár külföldi bibliográfiái I. *(B. Dezsényi)* 473
Valentin Putanec: Prva tiskara u Hrvatskoj i Jugoslaviji *(Gy. Dániel)* 473
Bibliografija jugoslovenskih bibliǒgrafija 1945—1955 *(Gy. Dániel)* 474
Museum Knihy ve státnim zámka a klášteře Ždár nad Sázavou *(Cs. Csapodi)* 475
Séries de bibliographies économiques internationales *(Gy. Rózsa)* 475
Irene Collins: The governement and the newspaper press in France 1814—1881. *(B. D.)* 476
Tâches et problèmes des bibliothèques nationales *(H. H.)* 476
Exchange of Ideas: Final report of the seminar on the international exchange of publications in the Indo-Pacific Area. *(I. Gombocz.)* 477
Die Bibliographie in den europäischen Ländern der Volksdemokratie *(L. F. Wendelin)* 478
Zehn Jahre DDR. Zehn Jahre allgemeine öffentliche Bibliotheken *(A. M. Simon)* 479
Bibliotheksarbeit heute *(A. M. Simon)* 479
La littérature bibliothéconomique de la Hongrie *(L. H. Izsó)* 480

ORSZ. SZÉCH. KÖNYVTÁR